

Stratigrafsko najstarejši zgodnesrednjeveški grobovi in začetek pokopavanja na grobišču Župna cerkev v Kranju

Stratigraphically lowest early medieval graves and beginnings of burial in the Župna cerkev cemetery in Kranj (Slovenia)

Jernej RIHTER

Izvleček

Članek se ukvarja z analizo grobov, izkopanih pri Župni cerkvi v Kranju, ki so bili na podlagi dosedanjih raziskav opredeljeni kot najstarejši na tem grobišču. Za takšne so bili do zdaj opredeljeni grobovi (večinoma) brez pridatkov, ki so bili globoko vkopani v prostorne in med seboj pravilno razmeščene grobne jame, obložene s kamni oz. lesom in orientirane proti vzhodu. Posamezne skupine takšnih grobov, izkopanih do leta 1984, so bile na podlagi arheoloških primerjav datirane v konec 7. in v 8. st.

Analiza stratigrafije grobov celotnega grobišča, v katero smo vključili tudi ugotovitve poznejših izkopavanj in pregled zgodovine raziskav, pokažejo, da pri grobovih, do zdaj opredeljenih kot najstarejših, ni šlo vselej za stratigrafsko najstarejše grobove in da so bile med nekaterimi tudi superpozicije.

V prispevku skušamo ugotoviti čas začetka pokopavanja na podlagi starih in novih kronoloških podatkov (relativna kronologija grobov in tipokronologija). Za izbrane stratigrafsko najstarejše grobove na tem grobišču prvič prinašamo radiokarbonske datacije (^{14}C), ki smo jih časovno zožili z datacijami stratigrafsko mlajših grobov s predmeti. Obravnavani grobovi se po gradnji groba ločijo na dve skupini. Pokopavanje se je začelo najverjetneje v 8. st., pred letom 774/775 (^{14}C) s prvo skupino, z možnim trajanjem vse do začetka pokopavanja druge skupine. Druga skupina grobov ni starejša od leta 774 in se je začela že pred začetkom 9. st. ali najpozneje takrat.

Ključne besede: Slovenija; grobišče Župna cerkev v Kranju; zgodnji srednji vek; stratigrafija; naglavni obročki; materialna kultura; ^{14}C ; kronologija

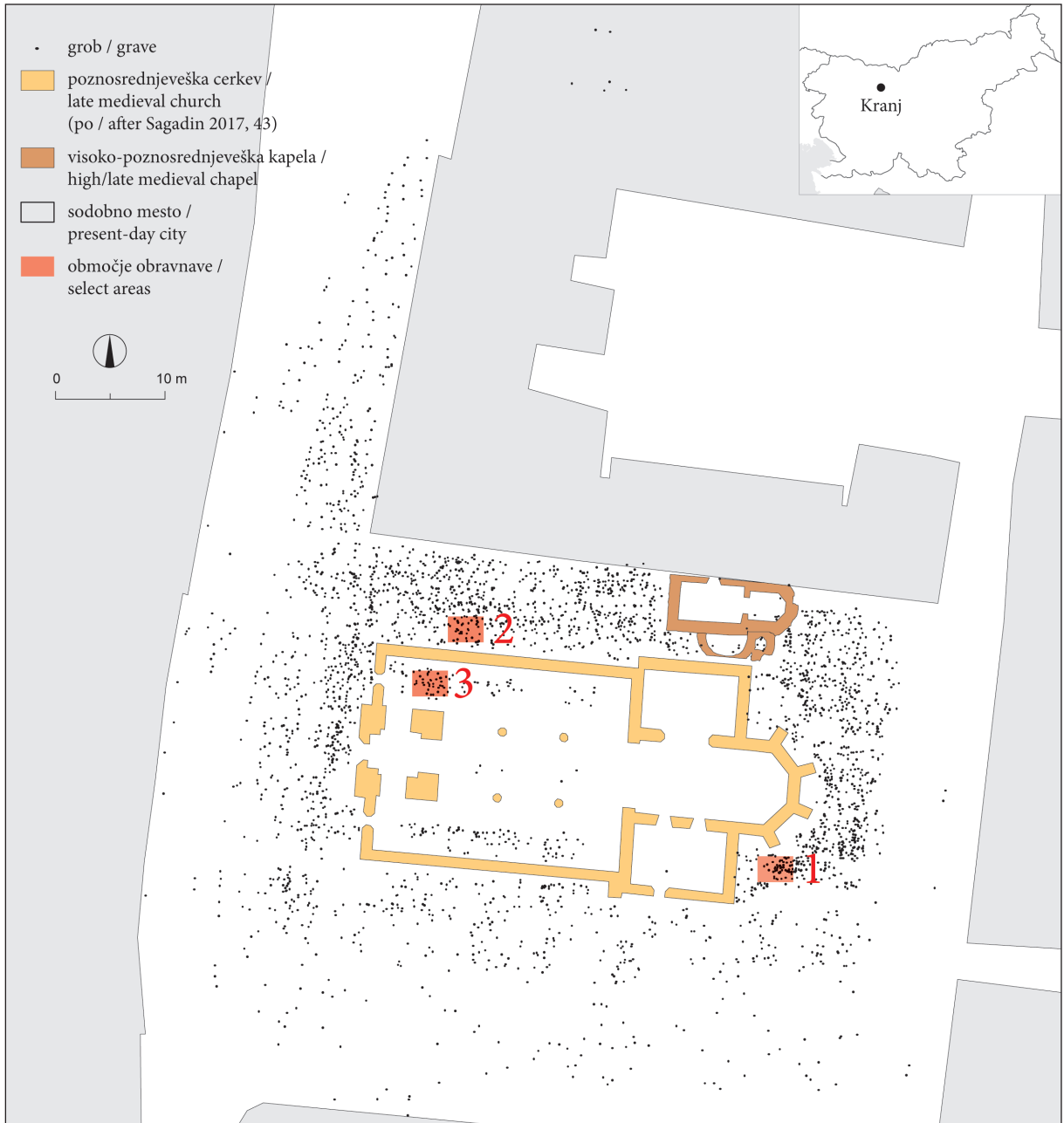
Abstract

The contribution discusses the earliest burials of the Župna cerkev cemetery in Kranj. Past research revealed that these were located at regular distances from one another and characterised by deep and spacious pits with an east-west orientation, wooden structures and/or stone lining and inhumation burials mostly without grave goods. Individual groups of these graves excavated up to 1984 were dated to the late 7th and the 8th century based on a comparative archaeological analysis.

The recent stratigraphic analysis of the whole investigated cemetery, which took into account the later excavations and the past research, has shown that the graves previously interpreted as earliest were not always stratigraphically lowest, some were superimposed on one another.

This contribution attempts to establish the beginnings of burial by using both old and new chronological data (relative chronology of graves and typo-chronology). ^{14}C dates are published, for the first time, for select stratigraphically lowest graves. Using stratigraphically later burials with grave goods, these dates are narrowed and form two successive groups. Burial in the Župna cerkev cemetery thus most likely began in the 8th century, before 774/775 (^{14}C), with the first group possibly lasting to the first graves of the second group. The latter do not predate 774 and begin prior to or in the 9th century at the latest.

Keywords: Slovenia; Župna cerkev cemetery in Kranj; early medieval period; stratigraphy; head circlets; material culture; ^{14}C ; chronology

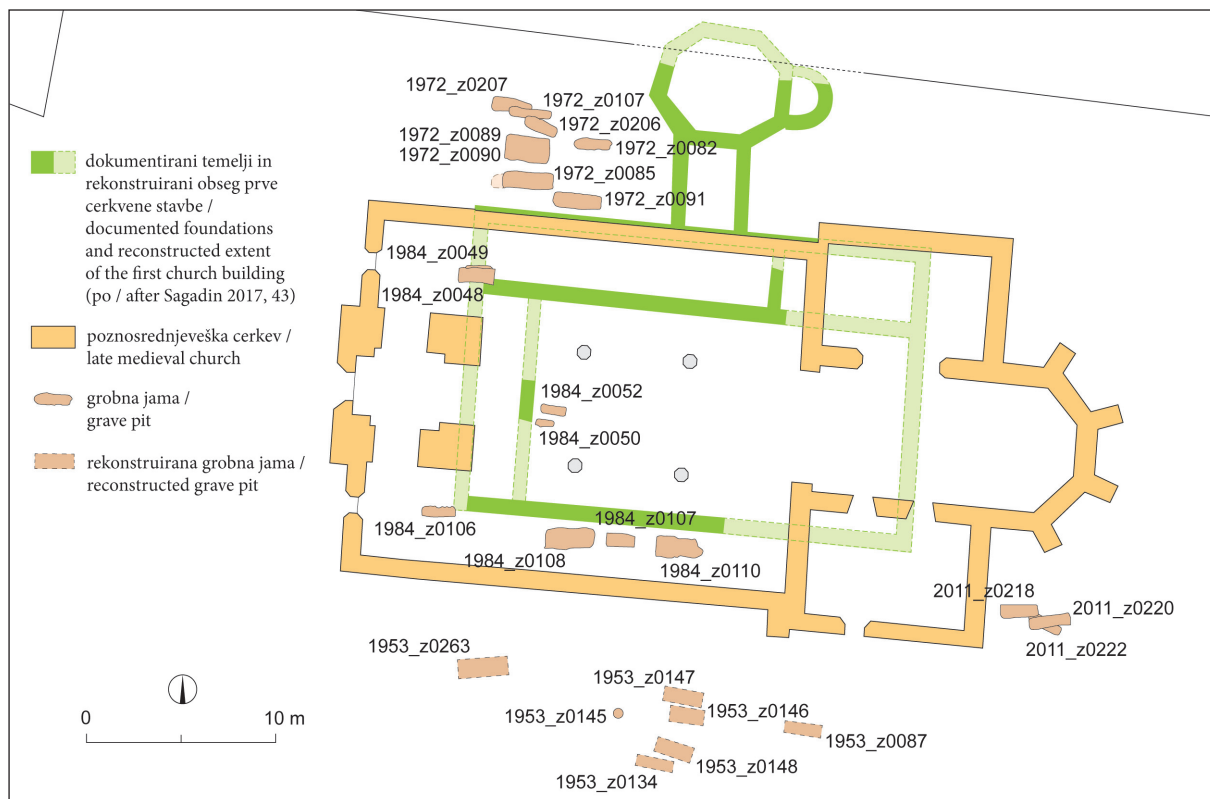
Sl. 1: Kranj, grobišče Župna cerkev. Načrt grobišča z označenimi območji obravnave 1–3 (Vir: OIAS 35, 36, 37; EMIAS 5–6, EMIAS 12; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, hrani: ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo).
 Fig. 1: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Plan of the site with marked Areas 1–3 (source: OIAS 35, 36, 37; EMIAS 5–6, EMIAS 12; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, kept in: ZRC SAZU, Institute of Archaeology).

1 UVOD

Grobišče Župna cerkev v Kranju (v nadaljevanju Župna cerkev) je največje v vzhodnih Alpah in sodi med največja tudi v srednji Evropi (sl. 1). Med letoma 1953 in 2013 je bila izkopana večina grobišča (OIAS 35, 37, 38; Urankar, Bešter 2014). Grobišče ima 2943 arheološko izkopanih in kataloško objavljenih grobov (OIAS 35, 37, 38). Trenutna

ocena je, da je vsaj tretjina teh zgodnesrednjeveških. Stratigrafija (Rihter 2020) in materialni ostanki (Pleterski 2013b, 40) ter zgodovinski viri (Žontar 1982, 280) kažejo na neprekinjeno pokopavanje med 8. in koncem 18. st. na istem razmeroma omejenem prostoru (Rihter 2020) ob cerkvenih stavbah iz različnih obdobj (Sagadin 1991; *id.* 2017; *id.* 2020).

V zadnjem desetletju so bile opravljene intenzivne analize arhiva dokumentacije, arheoloških

Sl. 2: Kranj, grobišče Župna Cerkev. Načrt sedanje in predlagane najstarejše cerkvene stavbe (po Sagadin 2017) ter lega podrobneje obravnavanih grobov (Vir: EMIAS 6; OIAS 35, 36, 37; EMIAS 12; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, hrani: ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo).

Fig. 2: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Plan showing the present-day and the presumably earliest church buildings (from Sagadin 2017), as well as the locations of the graves discussed in the contribution (source: EMIAS 6; OIAS 35, 36, 37; EMIAS 12; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, kept in: ZRC SAZU, Institute of Archaeology).

najdb, antropoloških ostankov in arheoloških kontekstov (EMIAS 1, 2, 4–7, 12; Urankar, Bešter 2014; Šlaus *et al.* 2015a; *eid.* 2015b). Izdelani so bili znanstveno-kritični katalogi grobov (OIAS 35, 37 in 38), stratigrafija grobov in nekaterih drugih elementov grobišča, predvsem različnih zidov, deloma raztresenih najdb, posameznih kamnov, tlakov, jam, ognjišč ipd., ter tipokronologija zgodnesrednjeveških naglavnih obročkov in prstanov (Rihter 2020).

Trenutno stanje raziskav grobišča omogoča premik od študij posameznih grobov in predmetov k celoviti arheološki analizi in interpretaciji grobišča, katere del je tudi ta prispevek.

V prispevku raziskujemo čas začetka pokopavanja na grobišču Župna cerkev v luči novih relativnih in absolutnih datacij grobov. Začetek pokopavanja je eno ključnih vprašanj, s katerim sta se na podlagi grobov in stavbnih ostankov, odkritih pred letom 2011, najvidneje ukvarjala Andrej Valič (1975; *id.* 1978; *id.* 1991a; *id.* 1991b) in predvsem Milan Sagadin – ta je poznavanje problematike v več

razpravah (Sagadin 1985b; *id.* 1991; *id.* 2008; *id.* 2017; *id.* 2020) postavil na raven, ki omogoča dobro izhodišče za nadaljnje raziskave.

Ni dvoma, da je za razreševanje vprašanja o začetku pokopavanja ključno uspešno prepoznavanje in datiranje stratigrafsko najstarejših grobov, ki so na tem grobišču večinoma brez pridatkov. Dosedanje raziskovanje je bilo osredotočeno na globoko vkopane grobove s kamnitimi in/ali lesenimi grobnimi konstrukcijami v prostornih grobnih jamah ter na njihovo prostorsko ureditev in odnose z ostanki zidanih zgradb in njihovih rekonstruiranih potekov (Valič 1975; *id.* 1991a; Sagadin 1991; *id.* 2017). Tovrstni grobovi so zaradi opisanih lastnosti jasno odstopali od relativno mlajših zgodnesrednjeveških grobov, ki takšnih konstrukcij grobnih jam niso imeli ali pa so bile zelo redke (gl. *pogl.* 2). Zaradi pomanjkljivih objav starejših izkopavanj (Sagadin 1991, 34; *id.* 2017, 47) in stratigrafije so bile te raziskave osredotočene na rezultate posameznih izkopavalnih kampanj, predvsem tistih iz let 1972 in 1984, objav grobov

zadnjih izkopavanj (2011–2013) pa še ni bilo na voljo. Med zadnjimi izkopavanji (2011–2013), ki so zajela celoten danes dostopen areal grobišča zunaj cerkve, so bili odkriti številni novi grobovi, raziskani so bili s stratigrafsko metodo (Urancar, Bešter 2014). Med njimi so za našo raziskavo pomembni globoko vkopani grobovi brez pridakov, odkriti na območjih, ki so že bila raziskana v kampanjah pred letom 1973. Eno izmed trenutnih vprašanj je, koliko so pravzaprav ti grobovi stari. Dodatno smo v dokumentaciji starejših izkopavanj odkrili doslej podrobneje še neobravnane grobove, ki po stratigrafiji in gradnji grobne jame prav tako sodijo med najstarejše grobove, kar potrjujejo tudi rezultati radiokarbonskega datiranja (gl. *pogl. 2*).

Vse to je narekovalo potrebo po ponovnem pregledu problematike stratigrafsko najstarejših grobov na podlagi analizirane stratigrafije grobov (Harrisov diagram) celotnega grobišča (Rihter 2020). Ta omogoča učinkovito prepoznavanje stratigrafsko najstarejših grobov na celotnem grobišču in tudi spremljanje stratigrafskih sekvenc mlajših grobov nad njimi, s katerimi je mogoče preverjati različne kronološke podatke, kot so značilno preširoki časovni razponi radiokarbonskih datacij okostij ali topografsko-kronološke in tipokronološke opredelitve grobov (gl. *pogl. 3*).

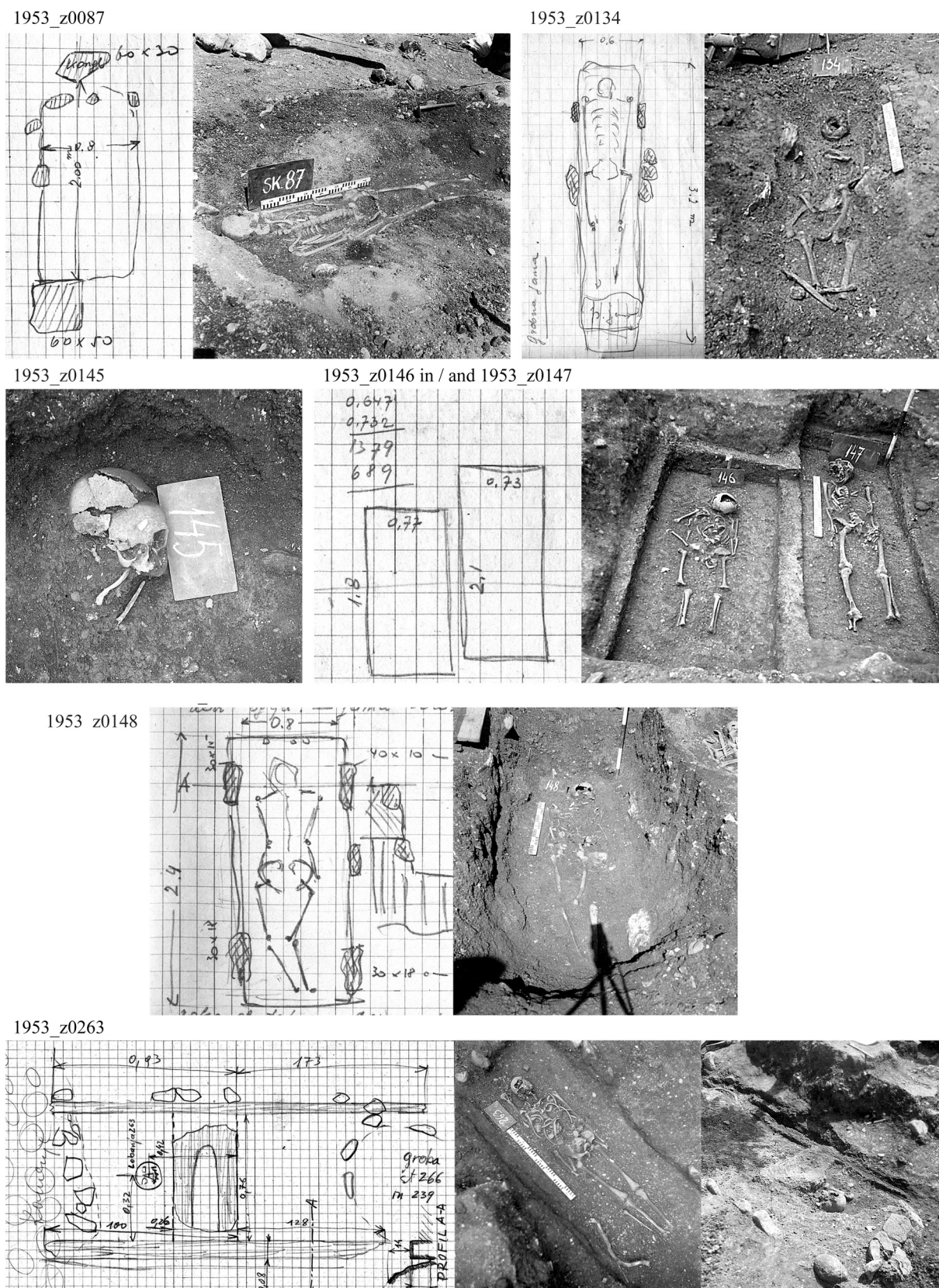
V nadaljevanju najprej predstavimo zgodovino raziskav najstarejših grobov pri Župni cerkvi s posebnim poudarkom na stratigrafiji in oblikah grobnih jam (gl. *pogl. 2*). Sledi opis splošnih in specifičnih izhodišč, ki omogočajo podrobnejšo kronološko analizo izbranih območij, to so stratigrafija, radiokarbonske datacije in veljavne tipokronologije (gl. *pogl. 3*). Zatem so predstavljena tri izbrana območja analize (*sl. 1, 2, gl. pogl. 4*). Ob koncu sledita povzetek rezultatov analiz z diskusijo (gl. *pogl. 5*) in sklep (gl. *pogl. 6*).

2 ZGODOVINA RAZISKAV NAJSTAREJŠIH GROBOV NA GROBIŠČU ŽUPNA CERKEV S POSEBNIM POUĐARKOM NA ANALIZI STRATIGRAFIJE IN OBLIKAH GROBNIH JAM

Naše vedenje o najstarejših grobovih z grobišča Župna cerkev se postopno dopolnjuje vse od prvih izkopavanj leta 1953 (npr. Kastelic 1960; Valič 1975; *id.* 1991b; pregled Sagadin 2017, 45–49; *id.* 2020, 16–17). Tedaj so južno od današnje cerkve prvič odkrili zelo globoko v ilovico vkopane grobove

(*sl. 2, 3*). Med reprezentativna (najstarejša) so šteli grobova 1953_z0146 in 1953_z0147 (Kastelic 1960, *sl. 3*), ki sta bila brez pridakov (OIAS 38, 90–92). Razen njunih prostornih in pravokotnih grobnih jam (dimenzije 1,8 × 0,77 m in 2,1 × 0,73 m) sledov grajenih grobnih konstrukcij niso odkrili (OIAS 38, 90–92). Prištevali so ju h grobovom “nižjega horizonta” (Kastelic 1960, *sl. 3*), niso pa jih datirali kot posebno skupino (Sagadin 2020, 16). Njuno stratigrafsko lego so v kontekstu metodologije arbitrarnih izkopavanj opisali kot “pod plastjo slovanskih grobov” (OIAS 38, 90–91; prim tudi OIAS 38, 65), čeprav neposredno nad grobom 1953_z0147 niso dokumentirali mlajših grobov (za prostorsko lego vseh tega leta izkopanih grobov gl. ZBIVA¹). S tem so poudarili razliko teh (tipološko starejših) do plitveje in gosteje vkopanih grobov (prim. Kastelic 1960, *sl. 2, 3*), med katerimi so bile tudi relativno prostorne, deloma s kamni obložene grobne jame, vkopane v “plasti humusa”, npr. grob 1953_z0134 (OIAS 38, 86), ter po drugi strani tudi do sicer globoko vkopanih in s kamni obloženih grobov, vendar z večjim številom pridakov, npr. grob 1953_z0087 (OIAS 38, 70–71). Da se lahko relativno prostorne grobne jame, vkopane v “plast humusa” in obložene s kamni, pojavljajo – glede na pridanke – še tudi ob koncu 9. in v 10. st., jim je namreč kazal primer istega leta odkrit grob 1953_z0159 (OIAS 38, 97–98). Morda prav zato Kastelic te skupine grobov (na podlagi gradnje) ni datiral kot posebne. To najverjetneje kaže, da se je v določeni meri zavedal problematike časovnega opredeljevanja grobov na podlagi relativne globine in gradenj grobnih jam, večjo težo pa je pripisoval materialni kulturi. K “nižjemu horizontu” so tedaj prištevali še otroški grob 1953_z0145 (Kastelic 1960, *sl. 4. a–b*), ki je postal osnova za datiranje celotne skupine najstarejših grobov. Njegova relativna kronološka opredelitev ni temeljila na obliki grobne jame ali globini, saj so našli le kosti lobanje in ključnico (OIAS 38, 90), temveč na dataciji para srebrnih uhanov (naglavnih obročk) z vertikalno nanizanimi votlimi jagodami (Kastelic 1960, 45–46, *sl. 4 a–b*). Ob tedanjem poznavanju materialne kulture predmetov nasploh in v že izkopanih grobovih ob Župni cerkvi so menili, da grobov 7. in 8. st. na tem grobišču sicer ni, a da omenjena uhana predstavljata edino starejšo izjemo “predketlaške faze” (Kastelic 1960, 42, 44–46), s čimer so merili na čas pred 9. st. (prim. Kastelic

¹ Iskanje: https://zbiva.dev.aflabs.org/iskanje/grobovi?search=1953_&page=1. (19. 3. 2023)

Sl. 3: Kranj, grobišče Župna cerkev. Globoko vkopani grobovi, odkriti leta 1953. Terenske skice in fotografije po objavah v OIAS 38.

Fig. 3: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Graves with deep pits unearthed in 1953. Field drawings and photographs taken from OIAS 38.

1960; Sagadin 2017, 45, op. 123). Za ta uhana je danes sicer predlagana datacija v konec 7. in v začetek 8. st. (Sagadin 2008, 128–129; *id.* 2020, 17; prim. *id.* 2013, 259–262) oziroma v drugo polovico 8. st. (Pleterski 2013b, 53–55).

Grobove z globokimi in prostornimi grobnimi jamami, (deloma) obdanimi s kamni in/ali lesom, ki pa so vsebovali pridatke (npr. nož ali preprost naglavni nakit, ki se spenja z zanko in kaveljčkom), tedaj niso prištevali med grobove “najnižjega horizonta” oziroma med najzgodnejše grobove grobišča (prim. Kastelic 1960, 42, 46). Ker so pozneje podobno narejene grobne jame (leta 1972 odkritih grobov) že prištevali med najstarejše (gl. v nadaljevanju), jih na tem mestu predstavimo podrobneje. Šlo je za grob 1953_z0148, ki je imel 2,4 m dolgo in 0,8 m široko pravokotno grobno jamo z azimutom 106°. Iz groba morda izhaja železen nož (OIAS 38, 92). Grob 1953_z0263 je imel več kot 2,6 m dolgo in 0,85 m široko pravokotno grobno jamo, deloma obloženo s kamni, ob strani pa je imela/sta bila lesena tramova (*sl.* 3: 1953_z0263). Azimut grobne jame je bil 86°. Prek prsi je bila položena lesena deska (OIAS 38, 132–134). Glede na posebno konstrukcijo nad prsnim košem in deloma premeščenimi kostmi bi lahko šlo za grob, v katerega so posegali naknadno, morda v smislu “reopening of graves”, kot jih obravnavajo modernejše raziskave (npr. Skóra 2017, *id.* 2019; Klevnäs *et al.* 2021; prim. OIAS 38, 132). Iz tega groba izhaja naglavni obroček s kovano zanko in kaveljčkom (OIAS 38, 132–134). Takšni obročki so bili – med drugimi pridatki – odkriti tudi v grobu 1953_z0087 (OIAS 37, 70), ki je bil prav tako vkopan globoko v ilovico. Grobna jama z azimutom 97° je bila dolga 2 m in široka 0,8 m ter je bila ob straneh obložena s kamni. Vkopana je bila do konglomeratne skale. Pod okostjem in nad njim sta bili deski (OIAS 37, 70–71).

Na grobišču je bila tudi večja, stratigrafsko starejša kamnita groblja. Vanjo so bili vkopani številni grobovi (OIAS 38, 99–100; 114; 125; 135–136), kar je dajalo vtis njihovih kamnitih oblog, a to v osnovi niso bile (OIAS 38, 14–15, *sl.* 5).

Če povzamemo, so leta 1953 med prve ali najstarejše grobove večinoma šteli le tiste brez pridatkov, z globokimi, prostornimi in pravokotnimi grobnimi jamami, vkopanimi v ilovico, brez kamnitih oblog. Takšna sta bila le dva grobova (1953_z0146 in 1953_z0147). Časovno so ju na podlagi uhanov iz tretjega groba (1953_z0145), pri katerem se gradnja ni ohranila, opredelili v čas pred 9. st. – tega naj bi na grobišču predstavljali

grobovi “nižjega horizonta”.² Naše možnosti za preverjanje dejanske stratigrafije leta 1953 izkopanih grobov pa so zaradi narave tedanje metodologije dokumentiranja zelo omejene (podrobno OIAS 38, 23–38; Rihter 2020, 38–58). Danes vemo, da je enačenje horizontov nestratigrafskih izkopavanj s tipokronološkimi stopnjami oziroma fazami, vsaj za zgodnesrednjeveško arheologijo grobišč, lahko zelo problematično (prim. Rihter 2020, 34, 40–42).

Številčna in tipološka slika globoko vkopanih grobov se je občutno dopolnila leta 1972 (*sl.* 2, 4), ko so jih odkrili tudi na severni strani cerkve (OIAS 37, *sl.* 2), zahodno od t. i. oktogonalne zgradbe (Valič 1975, 161–162). To stavbo je mogoče povezati z obstojem najstarejše cerkvene zgradbe, domnevno zgrajene v drugi polovici 6. st. (podrobneje gl. Sagadin 2017; *id.* 2020). A. Valič je zahodno od oktogonalnega objekta – med drugimi – odkril skupino 11 grobov odraslih oseb obeh spolov, med katerimi so bili pridatki le v grobu 1972_z0107 (OIAS 37, 163), in sicer uhana t. i. buzetskega tipa, zato je to skupino grobov povezoval s priseljenci iz Istre (Valič 1975, 161–162; *id.* 1991b, 27; *id.* 1995, 146) in jo datiral v 8. st. (Valič 1980, 115; prim. Valič 1975, 162). Ta oblika uhana se danes zgolj okvirno datira v 7. in 8. st. (Pleterski 2013b, 51–53; Sagadin 2017, 46–47). Preostalih 10 grobov ni natančneje lociral in označil (prim. Valič 1975; *id.* 1978), zato te skupine ne moremo v celoti identificirati. Izdelava njihovih grobnih jam sprva podrobneje ni bila opredeljena, pozneje je bila kot njihova značilnost izpostavljena kamnita obloga globoko vkopanih grobnih jam (Valič 1980, 115) oziroma “venec” kamnov (Valič 1991b, 26). Grob 1972_z0107 z uhanoma, po katerem je bila skupina datirana, ni imel takšne obloge iz kamenja (prim. EMIAS 5, 326–327; OIAS 37, 163–164; EMIAS 12, 138, 142 in 185; Valič 1991a, 35), zagotovo pa je imel ostanke deske nad okostjem ter ob nogah (EMIAS 5, 326–327; Valič 1978, Y200).

Analiza stratigrafije je pokazala, da grob 1972_z0107 ni bil stratigrafsko najstarejši v tej skupini (Rihter 2020, pril. 3, 220; prim. EMIAS 5, 326; OIAS 37, 163–164; EMIAS 12, 138, 142 in 185).³ Je mlajši od groba 1972_z0207 in je bil

² Po tedanjih kriterijih bi mednje lahko sodil tudi grob 1953_z0206 (OIAS 38, 115), ki je po izvedbi podoben tako grobu 2011_x0220 kot 1972_z0085 (o teh več v nadaljevanju), vendar ga med izkopavanji niso opredelili med najstarejše.

³ Njegova grobna jama je bila zanesljivo vkopana v zasutje groba 1972_z0207 (Rihter 2020, pril. 3, 220: 11076; prim. EMIAS 12, 185) vse do njegove kamnite obloge (prim.

v stratigrafskem odnosu z grobom 1972_z0206 (sl. 2).⁴ Gre torej za prvi primer rekonstruirane stratigrafije (Rihter 2020) v tedanji skupini stratigrafsko najstarejših grobov, ki si sledijo takole: 1972_z0207 / 1972_z0107 / 1972_z0206. Morda na še eno superpozicijo opozarja grobna jama groba 1972_z0085, vkopana v starejšo – glede na dimenzije in obliko – najverjetneje grobno jamo, ki je sicer brez okostja (sl. 2).

Grobovi, ki so imeli kamnite obloge zahodno od oktogonalnega objekta, so torej naslednji:

1 in 2 – Grobova 1972_z0089 in 1972_z0090 sta bila v veliki pravokotni grobni jami, deloma obloženi z velikimi lomljenci in oblicami (EMIAS 5, 298; OIAS 37, 158, zgornja leva fotografija), z azimutom 93° oziroma 96°.

3 – Grob 1972_z0091 z azimutom 96° je imel pravokotno grobno jamo z zaobljenimi vogali in kamnito oblogo, okostje je bilo pokrito z desko, ostanki teh so bili tudi pod nogami in ob straneh (OIAS 37, 158). Kamnita obloga je vsaj na južni strani grobne jame deloma segala v višino v več vrstah.⁵

4 – Grob 1972_z0082 z azimutom 91° je bil v pravokotni grobni jami z zaobljenimi vogali in kamnito oblogo,⁶ pod okostjem so bili sledovi deske (OIAS 37, 154).

5 – Grob 1972_z0206 z azimutom 116°, neobičajnim za to skupino, je bil v grobni jami, ki je bila pri nogah pravokotna, pri glavi pa zaobljena in obdana z zaobljenimi kamni povsod, razen pri glavi (OIAS 37, 195).

OIAS 37, 163; EMIAS 12, 165), katere del je zato viden tudi na fotografiji groba 1972_z0107 (OIAS 37, 164, slika sp. levo) in na individualni podrobni risbi okostja (prim. EMIAS 12, 142 in 165).

⁴ Več okoliščin kaže, da je globlje vkopan grob 1972_z0206 mlajši od 1972_z0107 (prim. EMIAS 5, 326 in 384; EMIAS 12, 138, 142, 164–165 in 185; OIAS 37, 163 – risba, 195–196; Valič 1978, Y199). Različno dokumentirani kamni, vidni na različnih risbah in fotografiji groba 1972_z0107, so glede na superpozicije in relativne globine vseh grobov del grobnih jam 1972_z0206 in 1972_z0207, ki sta imela kamnito oblogo. Dopuščamo možnost, da so bili v zasutju groba 1972_z0107 zgolj posamezni kamni.

⁵ Razvidno na fotografiji inv. št. 55/1. Arhiv najdišča Župna cerkev v Kranju (GM Kranj).

⁶ Grobna jama je bila na južni in vzhodni strani deloma vkopana v stratigrafsko starejši tlak iz kamnitih oblic (EMIAS 5, 281). Pri analizi stratigrafije je tlak označen s kodo 1972_s0122 (Rihter 2020, pril.1: tab. 1, str. 8). Prebitje tlaka je lahko vplivalo na sestavo zasutja in gradnike kamnite obloge. Videz slednje bi lahko bil (deloma) tudi posledica tega dejanja.

6 – Grob 1972_z0207 z azimutom 95° je imel pravokotno grobno jamo, obloženo z zaobljenimi kamni (prim. OIAS 37, 196; EMIAS 12, 185).

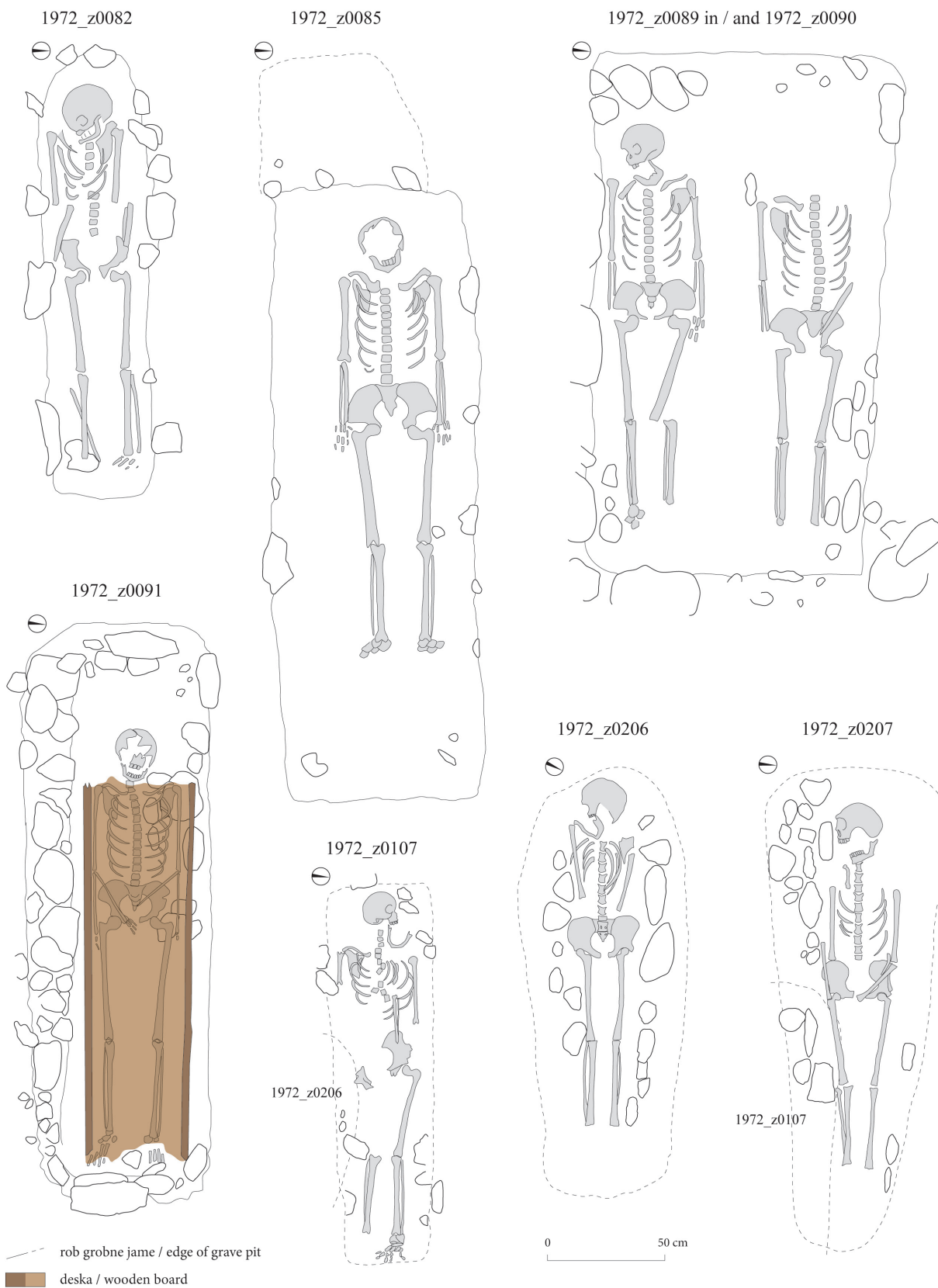
Tem 6 grobovom so poleg stratigrafsko mlajšega groba 1972_z0107 prištevali tudi grob 1972_z0085 v globoki pravokotni (ca. 2,1 × 0,6–7 m veliki) grobni jami z azimutom 92°, ki pa ni imel kamnite ali lesene obloge (OIAS 37, 155; EMIAS 12, 185).⁷ Če spomnimo, so dimenzijam slednjega zelo podobna in globoko vkopana grobova brez pridatkov odkrili že leta 1953 (grobova 1953_z0146 in 1953_z00147, podrobneje opisana na prejšnjih straneh), ki so ju tedaj šteli h grobovom “nižjega horizonta”.

Preostalih štirih izmed 11 grobov Valičeve skupine z razpoložljivimi podatki trenutno ni mogoče identificirati. Na podlagi identificiranih grobov je razvidno, da so skupino karakterizirale precej raznolike izvedbe grobnih jam, in sicer: a) pravokotna z zaobljenimi vogali in deloma s kamni obloženimi robovi (1972_z0089–1972_z0090, verjetno 1972_z0207), b) pravokotna z zaobljenimi vogali, po robovih skoraj v celoti obložena s kamni (1972_z0082), ki so deloma segali tudi v višino (1972_z0091), c) zelo prostorna in dolga (1972_z0085) ter ožja (1972_z0107) pravokotna grobna jama brez kamnitih oblog ter d) kombinacija pravokotne in zaobljene grobne jame, ki je ob robovih skoraj v celoti obdana s kamni (1972_z0206).

Identificirani grobovi te skupine večinoma kažejo uniformno usmeritev (azimut 91–96°) ter medsebojno prostorsko upoštevanje. To je dajalo vtis časovne homogenosti najstarejše skupine grobov, katere značilnost naj bi bili tudi drobci oglja v zasutih (prim. Valič 1975, *id.* 1980, 115; *id.* 1991b, 26). Ni dvoma, da v 7 identificiranih primerih ti grobovi stratigrafsko sodijo med najstarejše na grobišču. Toda za datacijo te skupine nosilni grob 1972_z0107 je z grobovoma 1972_z0207 in 1972_z0206, kot kaže analiza stratigrafije, soustvarjal tudi superpozicije. To – poleg izstopajoče usmeritve groba 1972_z0206 – nakazuje, da celotna skupina morda ni niti časovno niti tipološko tako homogena, kot se je zdelo doslej.

Poznavanje oblik in kontekstov najstarejših grobov se je dopolnilo tudi leta 1984, ko so izkopavanja zajela notranjost današnje cerkve. Odkriti so bili podobni in tudi boljše ohranjeni globoko vkopani grobovi (sl. 2, 5), tedaj prvič

⁷ Gl. tudi fotografijo inv. št. 55/1. Arhiv najdišča Župna cerkev v Kranju (GM Kranj).

Sl. 4: Kranj, grobišče Župna cerkev. Globoko vkopani grobovi, odkriti leta 1972. Risbe po objavah v OIAS 37 in EMIAS 12.
 Fig. 4: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Graves with deep pits unearthed in 1972. Drawings taken from OIAS 37 and EMIAS 12.

tudi v neposrednem stiku s temelji (Sagadin 1985b, 283–284; EMIAS 6), ki so interpretirani kot ostanki najstarejše cerkvene stavbe na tem mestu (Sagadin 1991; *id.* 2017).⁸ Ohranjeni deli temeljev oz. zidov, za katere so menili, da so sestavni deli najstarejše cerkvene zgradbe, so omogočali rekonstrukcijo njenega tlorisa. Ta se tipološko povezuje z zgodnjekrščanskimi cerkvenimi stavbami, kakršne so se na območju oglejske jurisdikcije pojavile v 5. in 6. st. (*sl.* 2). Na podlagi natančnejših primerjav je bil čas nastanka cerkve zožen na drugo polovico 6. st. (Sagadin 2020, 17).

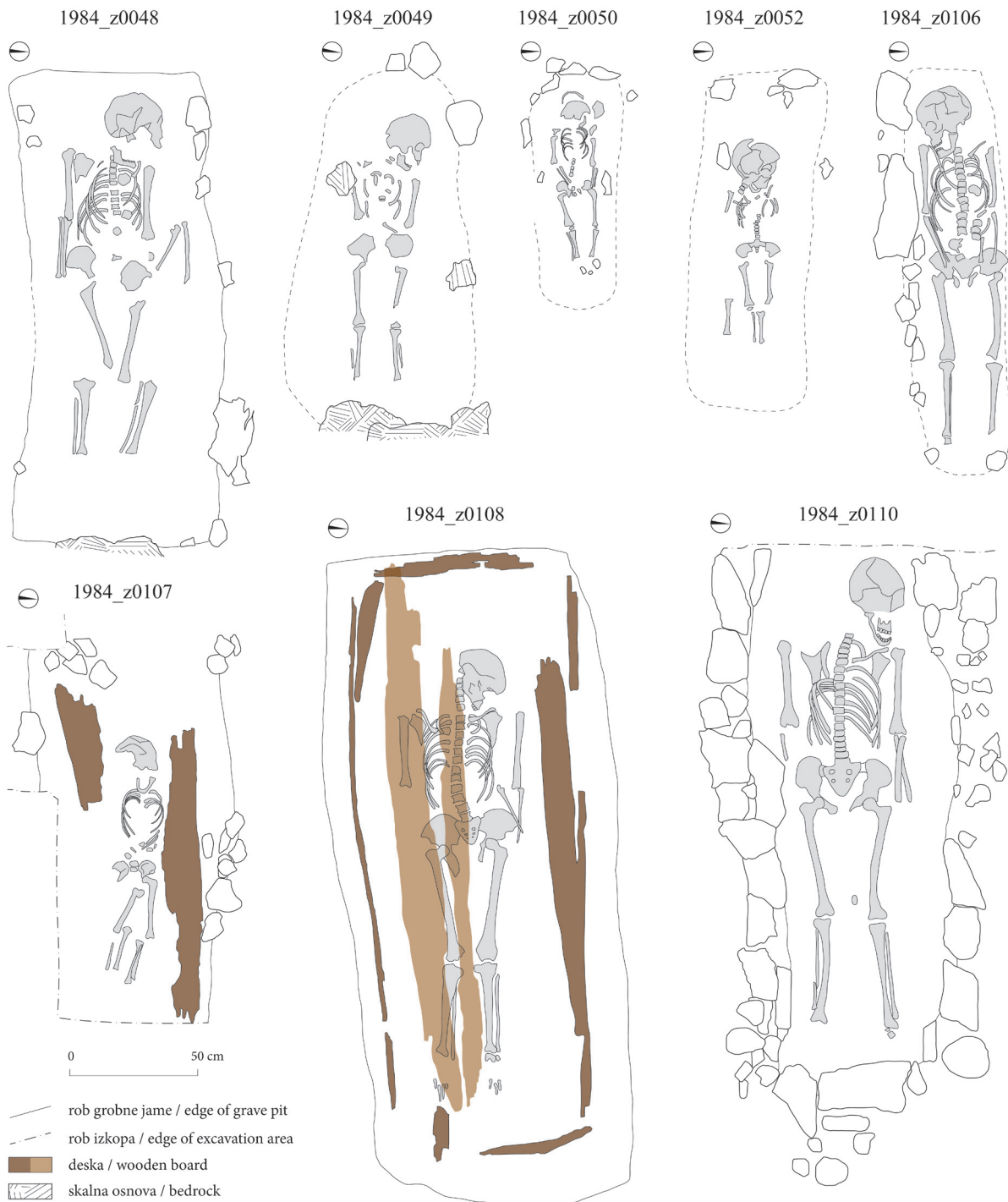
Leta 1984 so vzdolž temelja t. i. najstarejše cerkvene zgradbe na južni strani odkrili niz treh globoko vkopanih zaporednih grobov z dobro ohranjenimi različnimi grobnimi konstrukcijami (EMIAS 6, 127). Okostje v grobu 1984_z0110 azimutom 95°, ki je ležalo v 2,4 × 1,2 m veliki grobni jami, je imelo pod glavo kamen, obdajala pa ga je v višino grajena in na notranji strani kot zid poravnana kamnita obloga, naslonjena na temelj starejšega zidu (gl. Sagadin 1991, 34, sl. 3; *id.* 2017, 49; EMIAS 6, 127; OIAS 37, 315). Meter zahodneje je bil grob 1984_z0108. Imel je 2,5 × 1,1 m veliko grobno jamo, vanjo je bila položena lesena konstrukcija z okostjem, ki je imelo azimut 95° (EMIAS 6, 124, OIAS 37, 314). Tik zahodneje je bil tretji grob 1984_z0107. Imel je 1,5 × 0,7 m veliko pravokotno grobno jamo, obloženo s kamni, okostje z azimutom 95° pa je bilo v celoti prekrito z veliko desko in je imelo pridano ogrlico iz steklenih jagod (OIAS 37, 313–314; EMIAS 6, 124). Uporabljeno kamenje je bilo oblo (Sagadin 2017, 48). Za te grobove so bile po izkopavanjih strnjene bistvene značilnosti, in sicer, da ležijo najgloblje, imajo izrazite grobne konstrukcije iz kamnja (grob 1984_z0108 v celoti iz desk), so v izredno velikih grobnih jamah, ki se naslanjajo neposredno ob temelje najstarejše cerkve ali pa jih s svojo lego in usmeritvijo upoštevajo. Poleg tega ti najgloblji grobovi ne posegajo drug v drugega (kot poznejši) in so verjetno nastali v času iste generacije,

ki je imela nekoliko drugačen način pokopavanja kot poznejše (prim. Sagadin 1991, 34). Grobovi brez pridakov so bili datirani v konec 7. ali v 8. st. (Sagadin 2020, 17). Le grob 1984_z0107, ki je imel grobne pridakke, in sicer ogrlico s steklenimi jagodami, bi lahko bil na podlagi analogij datiran v sredino 8. st. (Sagadin 2017, 48).

V prostoru današnje severne cerkvene ladje ni bilo grobov z izredno skrbno izdelanimi grobnimi konstrukcijami (Sagadin 2017, 42), kakršne so bile odkrite v današnji južni ladji, bila pa sta dva globoko vkopana grobova v prostornih grobnih jamah z (delnimi) kamnitimi oblogami, kot kaže naša analiza arheoloških podatkov in stratigrafije (Rihter 2020). Gre za globoko vkopana otroška grobova (1984_z0049 in 1984_z0048), ki sta tudi v stratigrafski superpoziciji in sta dela izjemno dolgih sekvenc (Rihter 2020, pril. 3, 269–281). Gre za drugi zanesljiv primer superpozicij med najstarejšimi grobovi, ob tistih, ki so bili izkopani leta 1972. Grobna jama prvega (1984_z0049) je bila vkopana do konglomeratne osnove in obdana s kamenjem. Nad njim ležeč grob 1984_z0049 je imel s kamni le deloma obloženo razmeroma veliko pravokotno grobno jamo. Grobova resda nimata tako skrbno izdelanih grobnih jam kot trije najgloblji grobovi, odkriti v današnji južni cerkveni ladji in predstavljeni v prejšnjem odstavku. Vendar sta njuni grobni jami prostorni in po velikostnih razmerjih (in kamnih delne obloge) precej podobni dvojnemu grobu 1972_z0089 in 1972_z0090, ki je bil leta 1972 odkrit le 6 metrov severovzhodneje in je del Valičeve skupine najstarejših grobov. Grobova 1984_z0049 in 1984_z0048 sta torej oblikovno in prostorsko del te iste skupine in dokazujeta, da jo lahko (prim. Valič 1995, 146) sestavljajo tudi otroški grobovi. Z njima dopolnjujemo tudi zbir najstarejših grobov grobišča, ki so v superpozicijah (*sl.* 2, 4, 5).

Med najstarejše grobove so prištevali tudi grobova 1984_z0050 in 1984_z0052 (OIAS 37, 299–300), odkrita v današnji srednji cerkveni ladji. Zanju so ugotovili, da sta bila zanesljivo vkopana pred polaganjem najstarejšega estriha oziroma da je bil ta estrih obnovljen po njenem vkopu (Sagadin 2017, 38 in 50–51). Grob 1984_z0050 z azimutom 90° v pravokotni grobni jami z zaobljenimi vogali (OIAS 37, 299) je imel ob glavi kamnito grobno konstrukcijo (pokonci postavljene ploščate kamne) naslonjeno na temelje zidu, ki je, skupaj z omenjenim estrihom, interpretiran kot del najstarejše cerkvene zgradbe (Sagadin 2017, 38–39). Grob 1984_z0052 z azimutom 88° je bil

⁸ Za interpretacijo teh grobov je bilo pomembno tudi odkritje le 500 m oddaljenega grobišča Križišče Iskra leta 1977, na nasprotnem bregu reke Save, kjer so bili odkriti podobno grajeni, globoko vkopani grobovi (Sagadin 1985a; *id.* 1988). Na podlagi analogij s tega grobišča je bilo pet stratigrafsko najstarejših grobov, odkritih ob Župni cerkvi leta 1984, interpretiranih kot staroselskih (Sagadin 1985a, 283) in datiranih v 7.–8. st. (Sagadin 1991, 37). Še pozneje, med letoma 1992 in 2001, so bili podobni globoko vkopani grobovi odkriti tudi pri cerkvi sv. Petra v Komendi (Sagadin 2013, 253–254, sl. 5; *id.* 2017, 46–47, zlasti op. št. 128).

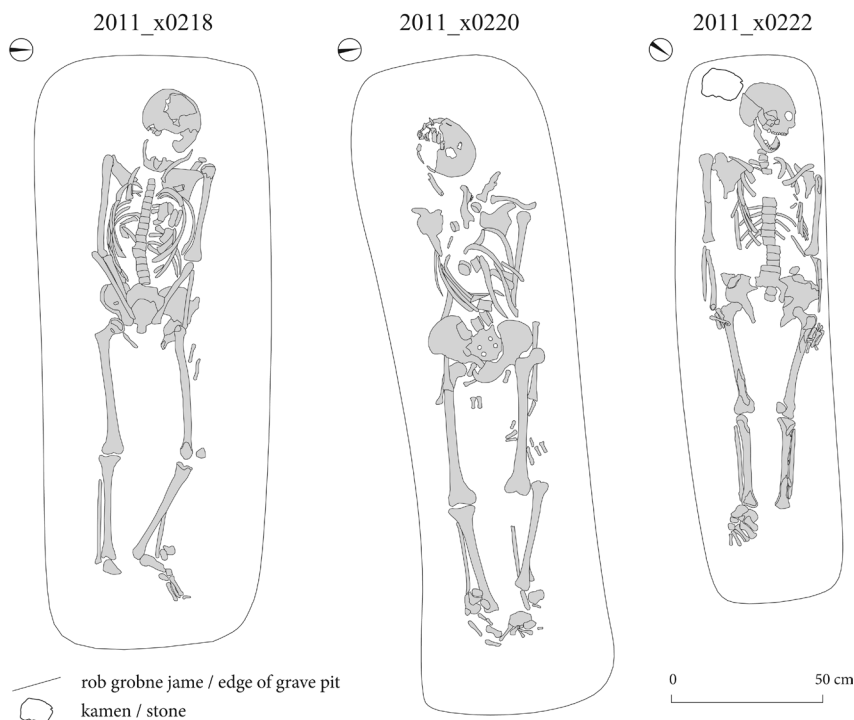

Sl. 5: Kranj, grobišče Župna cerkev. Globoko vkopani grobovi, odkriti leta 1984. Risbe po objavah v OIAS 37.

Fig. 5: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Graves with deep pits unearthed in 1984. Drawings taken from OIAS 37.

prav tako v pravokotni grobni jami z zaobljenimi vogali, pri glavi je bila obložena s kamni (OIAS 37, 300). Kot že rečeno, so vsi prej naštetih najstarejši grobovi s svojo lego upoštevali usmeritev zidov oz. temeljev domnevne cerkve, vanje niso posegali in so bili v nekaterih primerih nanje s svojimi grobnimi konstrukcijami celo naslonjeni

(Sagadin 2017, 48). To naj bi pričalo o pokopu že pokristjanjenih prebivalcev (Sagadin 2020, 17). Sagadin je domneval, da gre pri grobovih 1984_z0050 in 1984_z0052 morda za privilegirana staroselska pokopa v prvotni cerkvi, ko je ta še stala (Sagadin 2017, 50–51; prim. *pogl.* 4–5).

Sl. 6: Kranj, grobišče Župna cerkev. Globoko vkopani grobovi odkriti leta 2011. Risbe po objavah v OIAS 38.
 Fig. 6: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Graves with deep pits unearthed in 2011. Drawings taken from OIAS 38.

Prostorska razporeditev leta 1984 odkritih grobov (glede na ostanke domnevno najstarejše cerkvene stavbe) ter siceršnje lastnosti gradenj grobnih jam in pomanjkanje pridatkov so omogočali tudi prostorsko-časovno povezavo z leta 1972 odkritimi grobovi severno od današnje cerkve (sl. 2, 4), datiranimi v konec 7. in v prvo polovico 8. st. (Sagadin 2017, 48).

Na podlagi analogij grobov z grobišča Križišče Iskra (gl. Sagadin 1988) so bili takšni grobovi opredeljeni kot staroselski oziroma kot nosilci staroselske tradicije (Sagadin 1985b, 283–284; *id.* 2017, 49, 54). Zanje Sagadin pravi, da ob izjemni globini in značilnih grobnih konstrukcijah (Sagadin 1985b, 283–284) ter ob redkih spremljajočih najdbah še kažejo dediščino poznoantičnega staroselskega prebivalstva (Sagadin 1985b, 283–284; *id.* 2017, 48). Kot del širšega kulturnega procesa pa kažejo tudi na enega izmed ključnih trenutkov v razvoju kranjskih poznoantičnih in (zgodnje) srednjeveških grobišč, ki ga najopazneje opredeljuje sprememba grobiščnega prostora, od t. i. (pozno)antične tradicije pokopavanja *extra muros* (grobišče Lajh) k (zgodnje)srednjeveškemu pokopu *intra muros* (grobišče Župna cerkev) (Sagadin 2020, 16; *id.* 2017, 54; gl. tudi: Aries 1989, 31–32, Klápště, Nissen Jaubert 2007). Gre torej tudi za prelom z antično tradicijo v pojmovanju mesta

(Sagadin 2017, 56; *id.* 2020, 16). Sagadin meni, da se je premik grobišča staroselcev v mesto v Kranju zgodil v 7. (Sagadin 2017, 55) oziroma 8. st. (Sagadin 2020, 21).

Zadnja in hkrati površinsko največja izkopavanja na grobišču Župna cerkev so med letoma 2011 in 2013 zajela vse danes dostopne dele grobišča zunaj današnje cerkve (Urankar, Bešter 2014). V nasprotju s prejšnjimi so potekala stratigrafsko. Presenetljivi in za našo raziskavo pomembni so številni novoodkriti globoko vkopani grobovi (prim. OIAS 38; Urankar, Bešter 2014), ki pričajo, da starejša izkopavanja niso povsod dosegla dna kulturnih plasti (Rihter 2020, 71–84). Dodatni grobovi so bili odkriti na predelih grobišča zahodno in severno ob današnji cerkvi, ki so bili sicer raziskani že leta 1965 in 1972,⁹ pa tudi vzhodno

⁹ S prekrivanjem njihovih leg in meja starih kvadrantov smo ugotovili, da so bili ti praviloma odkriti na mestih stikov starejših izkopavalnih kampanj in/ali kvadrantov ter da je tovrstna situacija pogosta za kampanje 1965–1973. V tem času so namreč odkopali več kot polovico vseh danes znanih grobov. Poleg tega lahko razloge za takšno stanje vidimo deloma v izjemni gostoti grobov, ki je bila ugotovljena prav na območju leta 1972 izkopanega dela grobišča (Rihter 2018b; Achino *et al.* 2019, 300, Fig. 2), ter predvsem v tedanji metodologiji reženjskih izkopavanj ločenih kvadrantov, kjer so računali na natančne poterske

grob / grave	mesto v strat. sekvenci grobov / place in the strat. sequence of graves	posebnosti / specifics	kamnita obloga / stone lining	les oz. deske / wooden structure or boards	pravokotna grobna jama / rectangular grave pit	iztegnjena lega rok ob telesu / arms extended beside the body	azimut / azimuth	¹⁴ C
1953_z0146	neznana / unknown				•	•	94°	
1953_z0147	neznana / unknown				•	• desnica / right arm	95°	
1972_z0082	prvi grob / first		•	•	•	•	91°	
1972_z0085	prvi grob / first				•	•	92°	•
1972_z0089	prvi grob / first	v isti grobi jami kot / in same pit as 1972_z0090	delna / partial		•	•	93°	•
1972_z0090	prvi grob / first	v isti grobi jami kot / in same pit as 1972_z0089	delna / partial		•	• levica / left arm	96°	
1972_z0091	prvi grob / first		popolna / complete	•	•	•	96°	
1972_z0107	drugi grob / second	ima pridanke / held grave goods		•	•	neohranjeno / unpreserved	96°	
1972_z0206	tretji grob / third		delna / partial		deloma / partly	neohranjeno / unpreserved	116°	
1972_z0207	prvi grob / first		delna / partial		deloma / partly	•	95°	
1984_z0048	drugi grob / second		delna / partial		•	•	93°	
1984_z0049	prvi grob / first		delna / partial	•	neohranjeno / unpreserved	neohranjeno / unpreserved	98°	•
1984_z0106	prvi grob / first		delna / partial		•	•	91°	•
1984_z0107	prvi grob / first	ima pridanke / held grave goods	delna / partial	•	•	neohranjeno / unpreserved	95°	
1984_z0108	prvi grob / first			•	•	•	95°	
1984_z0110	prvi grob / first	kamen pod glavo / stone under head	popolna / complete		•	•	95°	•
2011_x0222	prvi grob / first	kamen pri glavi / stone near head		•	•	•	125°	•

Tab. 1: Kranj, grobišče Župna cerkev. Seznam najstarejših in globoko vkopanih grobov sestavljen in dopolnjen na podlagi starih (l. 1953, 1972, 1984) in novejših raziskav (l. 2011-2013), kot ga uporabljamo v tem prispevku.

Tab. 1: Kranj, the Župna cerkev cemetery. List of the earliest and deep graves as revealed by the early (1953, 1972, 1984) and the recent investigations (2011–2013).

in jugovzhodno ob cerkvi (Urankar, Bešter 2014, 10). Gre za območji, ki sta bili izkopani leta 1953 (EMIAS 1, 8) in v letih 1969–1970 (EMIAS 5, 6;

korelacije, kot je razvidno iz skopo zabeleženih in pogosto nepravilnih sklicev za medsebojno povezovanje različnih izkopavalnih kampanj ali sosednjih si kvadrantov (Rihter 2020, 71–73).

EMIAS 12, sl. 1). Ker je prvotni teren zgodnjersrednjeveškega grobišča padal proti vzhodu (Kastelic 1960, 42–43), so po srednjeveških in novoveških izravnava nekateri najstarejši grobovi v vzhodnem delu grobišča, glede na hodno površino v času izkopavanja, pridobili tudi navidezno večjo relativno globino.

Leta 1969 izkop ni segal do cerkvene stene, saj jo je tedaj polkrožno še obdajala betonska ograja (prim. EMIAS 5, 32, 35–43, 71). Zadnja izkopavanja (2011 in 2013) pa so tja že lahko segla, saj ograje ni bilo več. S tem je bil sproščen tudi dostop v bližino temeljev prezbiterja današnje cerkve ter v njegova kota, ki jih tvori s prizidki, kjer so lahko odkopali številne nove grobove (prim. načrte: OIAS 35, 273–296; OIAS 37, 399–422; OIAS 38, 375–408). Tu se je ohranila v okviru celotnega grobišča ena najdaljših sekvenc (Rihter 2020, pril. 3) s stratigrafsko metodo izkopanih grobov (gl. Urankar, Bešter 2014), ki je pomembna tudi za razumevanje relativne kronologije tako gradenj grobnih jam kot njihovih usmeritev. Deloma intaktna skupina grobov je bila vkopavana nad grobom 2011_x0222 (sl. 2, 6), ki je bil vkopan globoko v ilovico, ob glavi pa je imel kamen (OIAS 38, 231). Da gre za stratigrafsko najstarejši grob tega območja, so prvi opozorili izkopavalci in z metodo ¹⁴C najprej datirali vzorec lesa iz njega in iz relativno mlajšega groba 2011_x0218, pozneje tudi kosti iz groba 2011_x0222,¹⁰ kar je podrobneje predstavljeno v nadaljevanju (gl. pogl. 3.3; tab. 1–2).

Pravokotna grobna jama groba 2011_x0222 z zelo izstopajočim azimutom okostja 125° je merila 1,81 × 0,43 m, v njej pa so bili ostanki desk lesene konstrukcije. Usmeritev tega groba kaže podobnost z izstopajočo usmeritvijo groba 1972_z0206, ki je del Valičeve skupine leta 1972 odkritih najstarejših grobov, datiranih z grobom 1972_z0107, od katerega je grob 1972_z0206 stratigrafsko mlajši (gl. zgoraj).

Od groba 2011_x0222 stratigrafsko mlajša grobova 2011_x0218 (Rihter 2020, 186–188; pril. 3, 289: 15387–15435) ali 2011_x0220 (OIAS 38, 230–231) pa se npr. po globini in velikosti grobne jame ne ločita bistveno od leta 1972 odkritega groba 1972_z0085 (OIAS 37, 155), ki so ga topografsko in kronološko prav tako povezovali s skupino najstarejših grobov severno od današnje cerkve (Valič 1975, 161–162; *id.* 1991b, 26–27).

Vse to so razlogi za vnovični podrobnejši pregled stratigrafsko najstarejših grobov po celotnem grobišču. Dodaten razlog je, da skupino leta 2011 odkritih grobov sestavljajo globoko vkopani grobovi tako brez pridakov (npr. 2011_x0222, 2011_x0220) kot tudi s pridatki (npr. 2011_x0218), kot smo videli (tudi) v prostornih pravokotnih grobnih jamah, ki so po dimenzijah in gradnji

podobne nekaterim leta 1972 in 1953 izkopanim in ki so jih prištevali med najstarejše ali prvotne grobove grobišča (npr. 1953_z0146, 1953_z0147, 1972_z0107) (gl. zgoraj).

Če povzamemo. Pregled najstarejših grobov je pokazal, da so bili mednje – glede na gradnjo grobne jame, pridakke, prostorsko lego in relativno globino – prištevani raznoliki grobovi (sl. 2–6). Med nekaterimi dosedanjimi “najstarejšimi” grobovi so bile tudi relativne kronološke razlike. Med najstarejše grobove pa niso prištevali (le) stratigrafsko najstarejših grobov, temveč tudi relativno mlajše, kot kaže npr. stratigrafska situacija grobov 1972_z0107 in 1972_z0207 ali 1984_z0048 in 1984_z0049.

Rezultat pregleda so: 1. prostorsko identificirani (naj)starejši grobovi, kot so jih opredelili ali predlagali raziskovalci v preteklosti, ter novi, podrobneje še neobravnani stratigrafsko najstarejši in drugi grobovi, ki jih prikazujemo na skupnem načrtu (sl. 2), ter 2. seznam (stratigrafsko) najstarejših grobov (tab. 1), kot ga lahko sestavimo ob trenutnem poznavanju; uporabljamo ga pri analizah v nadaljevanju. Pri oblikovanju seznama je bila upoštevana kombinacija podatkov o stratigrafski legi grobov v kontekstu celotnega grobišča, prisotnosti/odsotnosti različnih vrst pridakov, globini pokopa, usmerjenosti, prisotnosti/odsotnosti kamnite obloge in obliki grobne jame ter iztegnjeni držki rok. Seznam stratigrafsko (naj)starejših grobov v kombinaciji s prostorsko lego ter stratigrafijo vseh grobov je omogočil izbiro treh primernih območij (sl. 1: 1–3) za podrobnejšo kronološko analizo začetkov pokopavanja (gl. pogl. 4.1–4.3).

3 MATERIALNA IZHODIŠČA ZA RAZISKAVO ZAČETKOV POKOPAVANJA PRI ŽUPNI CERKVI

Materialna izhodišča predstavljajo stratigrafija (najstarejših) grobov, rezultati radiokarbonskega datiranja grobov in tipokronološke opredelitve zgodnjesrednjeveškega nakita.

3.1 Stratigrafija

V primerjavi z doslej raziskanimi zgodnjesrednjeveškimi grobišči v Vzhodnih Alpah je arheološka situacija grobišča Župna cerkev specifična. Na arheološki zapis grobišča so namreč učinkovali trije dejavniki: (1) veliko število zgodnjesred-

¹⁰ Za posredovane rezultate se zahvaljujem Rafku Urankarju in Heleni Bešter (PJP, d. o. o.).

njeveških in mlajših grobov, vkopanih na (2) omejenem prostoru v (3) 1000-letnem obdobju pokopavanja. Dodatno so na arheološki zapis vplivale številne v osnovi nepokopališke dejavnosti, predvsem gradbene. Kot kažejo številni primeri z drugih grobišč, so bili lahko gradbeni posegi posledica dejavnosti, povezanih s cerkveno zgradbo (npr. prenove ali širjenje cerkva), in/ali so bili usmerjeni na grobišča, na primer izgradnje, rušenje ter praznjenje kostnic, širjenje grobišč, zidanje pokopaliških obzidij in njihovo rušenje, naposled tudi njihova opustitev (npr. Fister 1975; Makarovič 1995, 146–147; Effros 2003, 38; Sörries 2003, 38; Podpečan 2006; Počkar 2008; Predovnik *et al.* 2008, 91; Höfler 2016, 425; Rihter 2018a, 15–28). Na (nekdanjih) pokopaliških prostorih ob cerkvah so potekale tudi različne komemoracije, npr. postavljanje mlajev (npr. Makarovič 2008, 29), ki so prav tako lahko vplivale na arheološki zapis. Nekateri gradbeni posegi so zahtevali tudi prilagoditve hodnih površin novim potrebam, kar v praksi pomeni zniževanje ali zviševanje nivelet posameznih območij. Na grobišču Župna cerkev imamo dobro izražena in dokumentirana oba primera, tako odstranjevanja (npr. Urankar, Bešter 2014, 10) kot tudi dodajanja zemljine (npr. EMIAS 6, 12–15, 56–59, 79). Prav tako so dokumentirani tudi primeri gradenj, razširjanja in rušenja različnih sakralnih objektov (Sagadin 1991; *id.* 2017; Valič 1991b) ter pokopališkega obzidja (OIAS 38, 9–12; Rihter 2020, 72–74), vse do dokončne opustitve grobišča leta 1789 (Žontar 1982, 280). V moderni dobi so k uničenju med drugimi dodatno pripomogli komunalni objekti, kar so dobro dokumentirala tudi zadnja izkopavanja (Urankar, Bešter 2014).

Nenehno pokopavanje na istem in razmeroma omejenem prostoru je ustvarjalo številne in jasne stratigrafske odnose (Pleterski 2013b, 40; Rihter 2020). Grobišče posledično kaže izrazito vertikalno časovno-prostorsko rast. Močna stratificiranost grobov pa je temeljna razlika tega grobišča v primerjavi z nekaterimi manjšimi zgodnjerednjeveškimi grobišči, kjer so grobovi redkeje posegali drug v drugega (npr. Knific, Pleterski 1981, 499), zato je stratigrafija grobov tam redkejši pojav.

Razlogov za zgostitve pokopov na nekaterih delih grobišča, kar ima za posledico povečano število stratigrafskih odnosov, je lahko več. Lahko gre za koncentriranje grobov v bližini kulturne stavbe (npr. Svoljšak, Knific 1976, 71–75, sl. 24; Nowotny 2011, 455–458, sl. 12; Vargha, Mordovin 2019, 145) ali simbolno pomembnih prostorskih točk (npr. Sagadin 2001, 366–367, sl. 7). Pri zanesljivem

ugotavljanju teh so največja ovira tafonomski dejavniki, kot so mlajše kulturne stavbe (npr. Vargha, Mordovin 2019, 145), ali drugi posegi (npr. Svoljšak, Knific 1976, 71–73, sl. 24). Ti so pogosto uničili elemente starejših cerkvenih faz (npr. Vargha, Mordovin 2019, 145), ki so lahko bile tudi lesene (npr. Filipec 2010). Stratigrafija pokopov pa lahko kaže tudi na družinske, socialne in druge povezave med pokojniki (npr. Nowotny 2011, 458–463) ter na pomanjkanje pokopališkega prostora.

Pregled nekaterih boljše raziskanih zgodnjerednjeveških grobišč v jugovzhodnoalpskem prostoru kaže, da med njimi prevladujejo takšna z izrazitejšim horizontalnim prostorsko-časovnim vzorcem rasti oziroma širjenja.¹¹ Takšna so na primer grobišča Mali grad v Kamniku (Sagadin 2001), Dlesc pri Bodeščah (Knific, Pleterski 1981), Žale pri Zasipu (Knific, Pleterski 1993), sv. Peter v Komendi (Sagadin 2013), Puščava nad Starim trgom (Pleterski, Belak 2002, sl. 7), Blejski otok (Štular 2020a), sv. Jurij pri Batujah (Svoljšak, Knific 1976, 60–77, sl. 24, pril. 5), Žale v Srednji vasi (Lavrenčič 2019, sl. 3.3.2) in Muljava pri cerkvi Marijinega vnebovzvetja (Zagorc 2019, 15–17, sl. 3.2.–3.4), čeprav je bilo tudi pri teh na izpostavljenih oz. določenih mestih zaznati zgoščevanje pokopov in s tem stratigrafijo grobov (npr. v Batujah, Komendi in na Muljavi). Tudi med manj raziskanimi grobišči so takšna, ki na raziskanih delih kažejo razmeroma goste pokope, npr. grobišče Sv. Jurij na Legnu (Modričan, Strmčnik Gulič 2020), in stratigrafijo, npr. v Mostah pri Žirovnici, kjer je verjetno šlo za grobišče ob cerkvi (Sagadin 1983, 129). Posebno izrazito se stratigrafija kaže na grobišču Sedlo na Blejskem gradu. Najdaljše stratigrafske sekvence s Sedla vključujejo do 4 grobove drug vrh drugega (Pleterski 1982, 136; Knific 1984, 100). To in druga (blejska) grobišča so hkrati nosilna grobišča, na katerih temeljijo lokalni tipokronološki sistemi nakita (Pleterski 2013a). Pri teh so bili kot glavno relativno kronološko orodje uporabljeni topografska kronologija grobov oz. grobišča (npr. Knific 1974), stratigrafija (Pleterski 1982) in modeli različno dolgih generacij ter naravoslovne in historične datacije (Pleterski 1982; *id.* 2013a).

Veliko grobov nima pridakov, ki bi omogočali časovno opredelitev, vendar so bila okostja pri starejših izkopavanjih, zgodnjerednjeveška ali mlajša, določena tudi empirično, na podlagi obarvanosti kosti (OIAS 35, 10; OIAS 37, 9), kar

¹¹ To seveda ne pomeni, da na takšnih grobiščih ni nikakršne stratigrafije grobov.

je lahko problematično. Kadar so bili v grobu pridatki, se je največkrat obravnavala le materialna kultura posameznih grobov (Kastelic 1960; Valič 1978) in izoliranih skupin (npr. Valič 1975; *id.* 1991a) v kombinaciji s topografsko kronologijo. Celovitejše so raziskave Milana Sagadina za grobove, izkopane leta 1984, ki vključujejo tako stratigrafske odnose med nekaterimi grobovi kot njihove odnose z arhitekturnimi ostanki (Sagadin 1991; *id.* 2008; *id.* 2017).

Naša raziskava ne izhaja le iz tipokronološke analize drobnega gradiva, temveč je utemeljena na stratigrafiji vseh grobov (prim. Pearson, Williams 1993; 89–103; Bibby 1993, 104–121). Grobišče zaradi izrazite vertikalne rasti ne omogoča klasičnega topografsko-kronološkega pristopa, omogoča pa analizo posameznih sekvenc grobov in predmetov (Rihter 2020).

3.2 Rekonstrukcija stratigrafije grobov in izbira stratigrafskih sekvenc za analizo

Ker je bila le dobra šestina grobov izkopana s stratigrafsko metodo, smo opravili stratigrafsko analizo arhiva nestratigrafskih izkopavanj (gl. Clark 1993) po metodi "retrogradne analize arheoloških podatkov" na srednjeveških najdiščih (*sensu* Štular 2005; *id.* 2008; *id.* 2009; *id.* 2020b). Rezultat je rekonstruirano stratigrafsko zaporedje grobov in nekaterih drugih elementov grobišča (Rihter 2020, 37).

Terenske risbe nestratigrafskih izkopavanj so bile v okolju geografskih informacijskih sistemov (GIS) prenesene v moderni absolutni koordinatni sistem (OIAS 35, 25–26). To je omogočilo primerjavo arheoloških podatkov z različnih izkopavanj in njihovo analizo (Rihter 2016a; *id.* 2016b; *id.* 2017; *id.* 2018b; *id.* 2020).

Zaradi slabe vidnosti grobnih jam (npr. EMIAS 4, 13, 15), kar je značilnost srednjeveških grobišč dolgega trajanja (npr. Sagadin 1988, 39), so bile grobne jame pri nestratigrafskih izkopavanjih dokumentirane le v nekaj deset primerih, zasutja oz. polnila redko, okostja pa vedno (prim. OIAS 35, 37 in 38). To kaže, da so v dokumentaciji nestratigrafskih izkopavanj grobovi metodološko dokumentirani kot stratigrafske skupine (Herzog 2004, 10; Štular 2020b, 110–111). Pri tem okostja predstavljajo najmanjši možni obris nekdanje grobne jame.

Reproducirani obris okostja je kot poligon omogočal analizo stratigrafskih odnosov v skladu z načeli

arheološke stratigrafije (Harris 1989). Stratigrafske odnose smo analizirali z računalniškim programom Stratify in jih vizualizirali v obliki Harrisovega diagrama. Med analizo smo ohranjali odvečne stratigrafske odnose, predvsem zaradi poznejšega sledenja vertikalnim disturbancam med grobovi (podrobneje: Gerrard 1993, 233, 234, sl. 15.1) in dodatno zaradi razgradnje Harrisovega diagrama na posamezne, zaključene, unikatne stratigrafske sekvence grobov. Posameznih, unikatnih sekvenc, ki sestavljajo Harrisov diagram, je 16.098 (Rihter 2020, xi, pril. 3). Te omogočajo natančen vpogled v "debelino" stratigrafije grobov na kateremkoli delu grobišča in so podlaga za artefaktne in druge analize, tudi pričujoče.

Najdaljše stratigrafske sekvence grobov izvirajo z območij, na katerih je bila ugotovljena največja gostota pokopov (Achino *et al.* 2019, 301, 304–307, sl. 4–7). Severno ob cerkvi (gl. Achino *et al.* 2019, 300, sl. 2) je ponekod gostota znašala v povprečju 5,25 pokopa na m³ (Rihter 2018b, 12). Tu je npr. do 14 grobov drug nad drugim (Rihter 2020, pril. 3: 115–128¹²). Najdaljša sekvenca grobov, ki jo opredeljujejo zgodnesrednjeveški pridatki, šteje 9 zaporednih grobov in se nadaljuje z mlajšimi (Rihter 2020, pril. 3: 269–281¹³). Večina sekvenc z grobovi, ki vsebujejo zgodnesrednjeveške predmete, šteje 2–3, ponekod do 5 zaporednih grobov (Rihter 2020, pril. 7, diag. 1–60). Na določenih delih – npr. leta 1973 izkopano območje (OIAS 37, 231–272, sl. 2) – pa se je pokopavanje začelo in končalo v večini primerov le z eno vrsto zgodnesrednjeveških grobov, ki vsebujejo tipološko najmlajše oblike zgodnesrednjeveškega nakita. S temi grobovi se je zaključilo obdobje zgodnesrednjeveškega pokopavanja, stratigrafsko pa jim sledijo le še grobovi brez pridatkov (Rihter 2020, pril. 3: 240–247, pril. 4, 6). Grobišče lahko zato razdelimo na območja z "debelejšo" in "tanjšo" stratigrafijo zgodnesrednjeveških grobov. Za preučevanje dolgotrajnih sprememb grobišča so sicer bolj povedna območja z "debelejšo" stratigrafijo, za razumevanje celote pa so pomembni vsi deli grobišča. In ne nazadnje, različne "debeline" stratigrafije grobov celotnega grobišča oziroma število zaporednih zgodnesrednjeveških grobov v sekvencah in tipokronološka razporeditev nakita v teh grobovih pričajo o časovnih presledkih med vnovičnimi pokopi na istem mestu.

Le nekatera območja z najdebelejšo stratigrafijo in dolgimi sekvencami grobov vsebujejo tako re-

¹² Npr. sekvence št. 5237–5248, 6026–6032, 6102–6112.

¹³ Npr. sekvence št. 14343–14829.

levantne stratigrafsko najstarejše grobove, ki jih je mogoče datirati z metodo ^{14}C , kot tudi mlajše zgodnjerednjeveške grobove z naborom tipokronološko opredeljivih nakitnih predmetov (gl. *pogl.* 3.3.–3.4.). Na podlagi navedenih kriterijev so bila za analizo izbrana tri primerna območja (*sl.* 1; gl. *pogl.* 4).

3.3 Radiokarbonsko datiranje grobov in njegova uporabnost

Z metodo ^{14}C je bilo datiranih 6 okostij s seznama (stratigrafsko) najstarejših grobov (*tab.* 1) oz. 35 % (*tab.* 2, 1–6). Dodane so radiokarbonske datacije treh mlajših grobov, odkritih leta 1984 (*tab.* 2: 7–9), in dataciji organskega materiala iz dveh grobov izkopavalne kampanje 2011–2013 (*tab.* 2: 10–11).

Iz omenjene kampanje (Urankar, Bešter 2014) so na voljo radiokarbonske datacije nekostnega organskega materiala iz šestih grobov, vendar so za našo obravnavo trenutno – razen dveh (*tab.* 2: 10–11) – manj pomembne.¹⁴

Vse datacije so v skladu s pričakovanimi časovnimi razponi grobov ter niso v nasprotju s stratigrafskimi in trenutnimi tipokronološkimi opredelitvami predmetov grobov v sekvencah (gl. *pogl.* 3.4.). Predpostavljamo, da so realni časovni razponi grobov v okviru/v mejah najširših časovnih razponov. Radiokarbonskih datacij kot takih zato ne problematiziramo z vidika dejavnikov, ki bi lahko vplivali na časovni razpon vzorca, npr. vpliv obnavljanja kostnega kolagena na biološko starost osebkov (npr. Kaizer *et al.* 2019) ali vpliv *fresh water effect* na starost vzorcev (Philippsen 2013), se pa zavedamo pomena interdisciplinarnega pristopa (antropologija, genetika) pri obravnavi rezultatov ^{14}C (npr. Frolik *et al.* 2020), kadar je ta seveda mogoč.

¹⁴ Datiranje vzorcev št. 1–5 in 7–9 (*tab.* 2) je bilo opravljeno v Póznanski laboratoriju. Vzorcenje v Gorenjskem muzeju v Kranju je opravil Inštitut za arheologijo ZRC SAZU. Za pomoč se zahvaljujemo Vereni Vidrih Perko, Veroniki Pflaum, Mancu Omahen in Stanku Perčiču. Vzorci št. 6, 10–11 (*tab.* 2) so bili datirani na Oddelku za matematiko in fiziko Univerze v Salentu (Centro di Datazione e Diagnostico). Vzorcenje je opravilo podjetje PJP, d. o. o. (Arhiv najdišča KR SMJ 10; hrani: PJP, d. o. o.). Za posredovanje rezultatov se zahvaljujemo Rafku Urankarju in Heleni Bešter. Rezultati so bili kalibrirani s programom OxCal v4.4 (Bronk Ramsey 2021) po kalibracijski krivulji IntCal20 (Reimer *et al.* 2020). Starejše objave teh grobov navajajo starejše kalibracije (npr. Rihter 2020, 186).

Radiokarbonske datacije so ključen kronološki vir za ostanke, ki jih ni mogoče datirati z arheološkimi metodami (npr. Hueglin 2017). Zlasti so pomembne pri časovnem opredeljevanju posameznih zgodnjerednjeveških grobov na najdiščih brez stratigrafskih in drugih podatkov (npr. Eichert 2013, 427; Höglinger 2019), vendar so za grobišča s stratigrafijo in drugimi znanimi kulturnimi konteksti zaradi svojih značilno širokih kalibriranih časovnih razponov preohlapne (prim. Frolik *et al.* 2020). Konkretno, najširši (2- Σ) časovni razponi vzorcev kosti v vzhodnoalpskih zgodnjerednjeveških grobovih pogosto obsegajo stoletje ali več (gl. primere pri: Pleterški 2013a, *sl.* 3; Eichert 2010a, 160–161, *sl.* 10; 165–167, *sl.* 15), nemalokrat pa skoraj celotno obdobje, v katerem se po tipokronoloških opredelitvah zgodnjerednjeveški predmeti sploh lahko pojavljajo v grobovih (npr. Pleterški 2013a, 304–305, *sl.* 16; Rihter 2020, 198–199). Pri datacijah ^{14}C je treba upoštevati natančnost in matematično dejstvo, da je možnost dejanske datacije povsem enaka v okviru celotnega časovnega razpona (podrobneje Štular 2020c, 171, z navedeno literaturo).

Ker datacije ^{14}C (še) ne ponujajo krajše poti do kronološkega opredeljevanja posameznih grobov in predmetov (Pleterški 2013a, 299, 304–305), je njihovo ovrednotenje (preverjanje veljavnosti in ožjenje časovnih razponov) s pomočjo kulturnih kriterijev ključno in nujno (npr. Kaizer *et al.* 2019; Annaert *et al.* 2020, 271; De Mulder *et al.* 2020; Koštová *et al.* 2022, 212–216, 249–250). Med izhodiščnimi je metoda ovrednotenja kalibriranih radiokarbonskih datacij s stratigrafijo, kar omogoča tako preverjanje kot izdelavo različnih kronoloških modelov (npr. Kaizer *et al.* 2019; Rihter 2020, 186–199, *sl.* 74–75, *tab.* 13–19, *graf.* 2–7; Hines 2021, 186–199; Koštová *et al.* 2022, 210–216, *graf.* 9), ki lahko vključujejo tudi različne arheološke relativne in absolutne kronološke pogoje ter omejitve (Geeraerts *et al.* 2017; Levy *et al.* 2020). Toda običajno radiokarbonske datacije niso dostopne za vse grobove v stratigrafski sekvenci, ki bi si jih želeli datirati (prim. Levy *et al.* 2020, 2). Uporaba trenutno veljavnih tipokronologij – v kombinaciji s stratigrafijo – zato ostaja trdna kronološka opora za preverjanje veljavnosti in ožjenje radiokarbonskih datacij. Datacijska orodja, ki jih uporabljamo pri analizi izbranih območij, so torej stratigrafija, datacije ^{14}C in tipokronološke opredelitve predmetov. Podrobneje jih predstavljamo v naslednjem poglavju.

Št. / No.	Grob / Grave	Koda vzorca / Sample code	¹⁴ C	2-Σ	Vrsta vzorca / Sampled material
1	1972_z0085	Poz-142196	1235 ± 30	680-882	kost / bone
2	1972_z0089	Poz-142197	1295 ± 30	659-775	kost / bone
3	1984_z0049	Poz-142195	1315 ± 30	654-774	kost / bone
4	1984_z0106	Poz-97549	1295 ± 30	670-775	kost / bone
5	1984_z0110	Poz-90109	1240 ± 30	678-880	kost / bone
6	2011_x0222	LTL17261A	1086 ± 45	774-1032	kost / bone
7	1984_z0052	Poz-90106	1085 ± 30	892-1020	kost / bone
8	1984_z0071	Poz-90108	945 ± 30	1027-1166	kost / bone
9	1984_z0087	Poz-149787	915 ± 30	1038-1210	kost / bone
10	2011_x0218	LTL16265A	1094 ± 45	774-1029	les / wood
11	2011_x0222	LTL16246A	1454 ± 45	546-658	les / wood

Tab. 2: Kranj, grobišče Župna cerkev. Seznam grobov in ¹⁴C datacij.

Tab. 2: Kranj, the Župna cerkev cemetery. List of the graves with ¹⁴C dates.

3.4 Tipokronološke opredelitve predmetov iz grobov v stratigrafskih sekvencah

Časovni razponi najstarejših grobov, datiranih z metodo ¹⁴C (tab. 2: 1–6), skupaj prekrivajo več kot 370-letno obdobje. Zato jih časovno zožujemo posredno, s tipokronološkimi opredelitvami nakita (Eichert 2010a; Pleterski 2013a) v sekvencah z relativno mlajšimi grobovi ter z vključevanjem kronoloških opor z bolj raziskanih zgodnesrednjeveških grobišč v Sloveniji (Sagadin 1988; *id.* 2001; Knific 1974; Knific, Pleterski 1981; *eid.* 1993; Pleterski 1982; Štular 2020a).

Veljavne tipokronologije (Eichert 2010a; Pleterski 2013a) zgodnesrednjeveškega vzhodnoalpskega gradiva pomenijo trenutno stopnjo poznavanja, na kateri se radikalni premiki ne dogajajo več. Te tipokronologije niso zgrešene za več kot nekaj desetletij. Strnjen čas polaganja sorodnega nakita v grobove na grobiščih, primerljivih Župni cerkvi, namreč obsega največ 300-letno obdobje, okvirno med letoma 750 in 1050 (prim. Eichert 2010a, sl. 43, 46; Pleterski 2013a, sl. 16; Rihter 2020, 151).

Tipokronologije, utemeljene na blejskih grobiščih, kot glavno relativno kronološko orodje uporabljajo topografsko kronologijo grobov (npr. Knific 1974), deloma stratigrafijo grobov (Pleterski 1982) in modele različno dolgih generacij ter naravoslovne in historične datacije (Pleterski 1982; *id.* 2013a).

Eichertova členitev gradiva z grobišč avstrijske Koroške (Eichert 2010a) temeljne časovne ločnice v precejšnji meri naslanja na politično dogajanje (Pleterski 2013a, 300). Navezava pojavov arheološkega gradiva na natančne zgodovinske letnice pa je lahko tudi problematična (npr. Sagadin 2013, 260). Metodo členitve drobnega gradiva, ki temelji na topografiji grobov, lahko prav tako ocenimo kot grobo, vendar je ta način na številnih grobiščih pogosto najbolj dostopen.

Problemi lahko torej izhajajo iz izbire vhodnih kronoloških podatkov, ki so temelj arheoloških artefaktnih kronologij. Izgradnja kronologije in njeno izboljševanje sta namreč v poteku dialektična procesa in sta odvisna tudi od drugih raziskav (Smith 1992, 26–28). Arheološke kronologije zato nikoli niso dokončne (prim. Neustupný 1993, 178–179; Fehring 1992, 45) in jih je treba vedno znova obnavljati (prim. Smith 1992, 29; Pleterski 2013a, 320; Harding 1999, 182–183, 216).

Relativna kronologija grobov in predmetov grobišča Župna cerkev se sklada (Rihter 2020; pril. 3–7) s trenutnimi tipokronološkimi sistemi in opažanji za področje zgodnesrednjeveškega ženskega naglavnega nakita in prstanov v Vzhodnih Alpah (Eichert 2010a; Pleterski 2013a) ter jih v posameznih primerih tipokronološko že dopolnjuje (npr. Rihter 2020). S pomočjo teh tipokronologij in relativne kronologije grobov in nakita na grobišču

Župna cerkev (Rihter 2020, 186–198) ter datacij ^{14}C (Rihter 2020, 186–198, sl. 74) sta razvidna začetek in konec pridajanja zgodnjerednjeveških predmetov v grobove.

Zadnjim zgodnjerednjeveškim grobovom s pridatki stratigrafsko sledijo grobovi brez pridatkov, nato pa se v visokem in poznem srednjem veku nad njimi ponovno pojavijo grobovi s predmeti – predvsem okrogle železne sponse in t. i. romarske školjke. Tem stratigrafsko sledijo novoveški grobovi z devocionalijami in deli noše (Rihter 2020, pril. 7, diag. 1–60).

Vključitev datiranja s pomočjo usmerjenosti okostij (azimut) in leg rok na tej stopnji raziskave še ni mogoča na način, ki bi veljal za celotno grobišče, saj to še ni analizirano kot celota. Podatke o usmerjenosti okostij in drži rok na nekaterih mestih uporabimo le lokalno, kot podporna datacijska sredstva.

4 ANALIZA OBMOČIJ 1–3 S STRATIGRAFSKO NAJSTAREJŠIMI ZGODNIESREDNJEVEŠKIMI GROBOVI

Na podlagi stratigrafske analize celotnega grobišča in radiokarbonskih datacij stratigrafsko najstarejših grobov so izbrana tri relevantna območja z “najdebelejšo” stratigrafijo zgodnjerednjeveških grobov (sl. 1: 1–3), primerna za podrobnejšo kronološko obravnavo (gl. pogl. 4.1–4.3).

Gre za območja s stratigrafsko najstarejšimi grobovi brez pridatkov, kot so bili opredeljeni in prepoznani v dosedanjih raziskavah (*Območje 2*), in za nekatere doslej v tej luči podrobneje še neobravnavane grobove (*Območje 1 in 3*). Za vsak stratigrafsko najstarejši grob imamo radiokarbonsko datacijo kosti, v enem primeru tudi lesa (*tab. 2*). Nad vsakim začetnim ali stratigrafsko najstarejšim grobom smo izluščili odsek stratigrafije do 50 mlajših grobov in nekaterih drugih elementov grobišča (Harrisov diagram) (sl. 7–8, 10). To je število, ki še omogoča sledljivost in ustrezno vizualizacijo (prim. Mlekuž 2001).

V Harrisovem diagramu za *območje 1* so v sekvencah grobov prikazani tudi predmeti (sl. 7). Za *območji 2 in 3* so zaradi preobsežnosti za analizo ključni predmeti (izbor) prikazani na slikah (sl. 9, 11) vzporedno ob diagramih (sl. 8, 10), ki niso fazirani. Predmeti na slikah (sl. 9, 11) ne ohranjajo kataloške številke (po OIAS 37), kjer so sicer objavljeni podrobnejši opisi in merski podatki vseh predmetov v grobnih celotah (gl. tam).

Stratigrafski sekvenci območij 2 in 3 se začenjata s trenutno najstarejšima časovnima razponoma radiokarbonskih datacij grobov na celotnem grobišču (*tab. 2: 2–3*). Gre za grob 1972_z0089 (*Območje 2*), ki je del t. i. Valičeve skupine najstarejših grobov, in za podobno grajen grob 1984_z0049 (*Območje 3*). Njuni spodnji meji (^{14}C) možnega časovnega razpona nastanka se začenjata v šestem desetletju 7. st., končujeta pa ob začetku zadnje četrtine 8. st. Začetek zadnje četrtine 8. st. je hkrati tudi spodnja časovna meja možnega nastanka groba 2011_x0222 (*tab. 2: 6*), ki je začetni ali najstarejši grob stratigrafske sekvence grobov z *območja 1*. Njegov zgornji rob možnega časa nastanka je začetek četrtega desetletja 11. st.

Pri posameznih območjih so predstavljene tudi radiokarbonske datacije večinoma mlajših grobov (od podrobneje obravnavanih) 1984_z0052, 1984_z0071, 1984_z0087 in 1984_z0106 (*tab. 2: 7–9*), s katerimi utrjujemo posamezne sklepe.

4.1 Območje 1

Območje 1 leži v jugovzhodnem delu grobišča med apsidno in jugovzhodno steno današnje cerkvene stavbe (sl. 1, 2). Gre za območje z debelo stratigrafijo grobov, kjer sekvenco začenja grob 2011_x0222 (Rihter 2020, 186). Izkopan je bil v kampanji 2011–2013 na območju, kjer so izkopavali že leta 1970. Na podlagi analize stratigrafije je bilo mogoče šest grobov kampanje 1970 zanesljivo povezati v stratigrafske sekvence z grobovi, izkopanimi v kampanji 2011–2013 (sl. 7 in Rihter 2020, pril. 7, diag. 47).

Za razumevanje stratigrafije nad grobom 2011_x0222 so zlasti pomembne stratigrafske sekvence št. 15839, 15908, 15840, 15841, 15842, 15843, 15844, 15782, 15783, 15670, 15671, 15504 in 15399 (Rihter 2020, pril. 3).¹⁵ Izbrane dele teh smo uporabili kot osnovo za prikaz Harrisovega diagrama (sl. 7), ki ga tvori 45 grobov (prim. Rihter 2020, 188, sl. 74; gl. tudi pril. 7, diag. 47), razporejenih v 11 nivojih ali “nadstropjih”. Grob 2011_x0222 se v različnih stratigrafskih sekvencah celotnega grobišča pojavi 524-krat kot najstarejši grob (Rihter 2020, pril. 3; stratigrafske sekvence št. 15384–15908). Podrobneje obravnavamo tri

¹⁵ Relevantne sekvence za *območje 1* so bile za ta prispevek dopolnjene in korigirane, kot je prikazano v Harrisovem diagramu.

najdaljše (povezane) sekvence z grobovi, v katerih so bili odkriti predmeti.

Grob 2011_x0222

Žensko okostje (45–50 let) ni imelo pridatkov in je ležalo v pravokotni grobni jami velikosti 1,81 m × 0,43 m (azimut 125°) (*sl. 6*). Jugozahodno ob lobanji je bil večji kamen, na zahodni in vzhodni stranici grobne jame so bili ostanki lesenih prečnih desk, na glavi in pri nogah so bili vidni ostanki deske, ki je pokrivala okostje (OIAS 38, 231).

Za grob sta na voljo dve radiokarbonski dataciji. Prva je bila opravljena na vzorcu iz deske kot dela grobne konstrukcije, druga pa na vzorcu kosti pokojnice. Najširši časovni razpon kalibrirane datacije deske (2- Σ) je 546–685 (*tab. 2: 11*), datacije kosti pa (2- Σ) 774–1032 (*tab. 2: 6*). Grob je torej lahko nastal najprej leta 774 in najpozneje leta 1032. Med teoretično najpoznejšo možno datacijo analiziranega dela deske in najzgodnejšo možno datacijo okostja je 116 let razlike. To lahko kaže, da je analizirani del deske pripadal od groba znatno starejšemu drevesu (prim. Annaert *et al.* 2020, 271), ki pa bi lahko bilo posekano teoretično tudi šele ob pogrebu, ali pa bi šlo za starejšo desko, uporabljeno v mlajšem kontekstu – pokopu. Tehnika izdelave desk pri tem ni nepomembna. Za izdelavo desk so primernejša debelejša, praviloma starejša drevesa. V našem primeru sicer ne vemo, za katero drevesno vrsto je šlo, in tudi ne, kateri del drevesa je bil predelan v eno izmed desk grobne konstrukcije. Deska lahko v rezini vključuje le dele najstarejšega drevesnega jedra ali pa vsebuje tudi mlajše dele branik oziroma oboje hkrati (gl. Hueglin 2017, 1671–72). Arheološki preostanki izdelkov enega drevesa lahko zato dajejo različne radiokarbonske datacije.

Časovni razpon deske v primerjavi s časovnim razponom kosti iz groba ter tudi kronologija posameznih vzporednih sekvenc mlajših grobov, predstavljenih v nadaljevanju, kažeta, da je grob nastal v spodnjem delu časovnega razpona radiokarbonske datacije kosti (Rihter 2020, 186–187).

Sekvenca 2011_x0222 / 2011_x0218 / 2011_x0217 / 1970_z0030 / 1970_p0634

Eden prvih stratigrafsko mlajših grobov od groba 2011_x0222 je grob 2011_x0218 v pravokotni, 1,95 × 0,65 m veliki grobni jami (azimut 90°). V njem so bili pridatki: nož (*sl. 7: 2011_x0218/1*) ter odlomka bronastega in srebrnega naglavnega obročka, ki sta se spenjala z zanko in kaveljčkom (*sl. 7: 2011_x0218/2*). V zgornjem delu zasutja, na

vzhodni strani, so bili odkriti ostanki dveh lesenih desk, prav tako so bili odkriti sledovi deske pod okostjem (OIAS 38, 230). Za grob je na voljo več datacijskih opor.

Prvo datacijo (^{14}C) daje vzorec deske grobne konstrukcije, drugo absolutna tipokronološka opredelitev naglavnega nakita, tretjo pa relativno-kronološka lega v stratigrafski sekvenci (TPQ/TAQ).

Najširši časovni razpon kalibrirane datacije dela deske iz groba 2011_x0218 je (2- Σ) 774–1029 (*tab. 2: 11*). Datacija se presenetljivo ujema z datacijo kosti prej obravnavanega, spodaj ležečega groba 2011_x0222 (774–1032). Pri obravnavi tega groba smo že izpostavili različne možnosti časa nastanka tako lesne surovine kot uporabljenih delov za izdelavo grobne konstrukcije. Kot bomo videli v nadaljevanju, pri vključevanju tipokronoloških datacij nakita in relativne kronologije tega in mlajših grobov lahko časovni razpon dela deske iz groba 2011_x0218 predstavlja zgolj ohlapno, vendar zanesljivo datacijo *ad quem* za grob. Na kronološki razmik, poleg superpozicij, najverjetneje kaže tudi razlika med azimutom 125° spodnjega groba 2011_x0222 in azimutom 95° zgornjega groba 2011_x0218.

Za datacijo groba 2011_x0218 je bolj povedna tipokronološka umestitev nakita. Naglavni obročki, ki se zaključujejo z nekovano zanko in kaveljčkom, so po tipokronološki opredelitvi Stefana Eicherta na avstrijskem Koroškem tipični predstavniki skupine C1, katere absolutna omejitev zajema čas med letoma 780 in 830 (Eichert 2010a, 167–168, *sl. 46*; gl. tudi *pogl. 3.2* in *3.4*). Na blejskih grobiščih se po tipokronološki opredelitvi Andreja Pleterskega (2013a) tovrsten nakit (kot tip NO0100_0102) v zgodnjerednjeveških grobovih pojavlja v istem času kot na avstrijskem Koroškem, vendar na blejskih grobiščih spodnja meja še ni popolnoma določena in bi lahko segala še v čas pred letom 770, morda do sredine 8. st. Na blejskih grobiščih so pridajanje tovrstnega nakita v grobove opustili sredi 9. st. oziroma najpozneje v tretji petini 9. st. (Pleterski 2013a, *sl. 16*).

Ni dvoma, da lahko nastanek groba 2011_x0218 postavimo v čas po letu 774, saj je to hkrati tudi najstarejši mogoči začetek spodaj ležečega strati-grafsko starejšega groba 2011_x0222. Ob siceršnjih dolžinah zgodnjerednjeveških delov sekvenc grobov in tipoloških sestav predmetov v tem diagramu in na drugih primerljivih grobiščih (gl. *pogl. 3.2* in *3.4*) je med grobovoma znaten časovni presledek. Med drugim ga nakazuje njuna izrazito različna azimuta, predvsem pa

stratigrafska situacija nad grobom 2011_x0218 – nad njim so še trije zanesljivo zgodnj srednjeveški grobovi, kar skupaj tvori 5 grobov dolgo sekvenco zgodnj srednjeveških grobov, skladno s tipokronološko in stratigrafsko sliko celotnega grobišča. Enakočlena vzporedna sekvenca (prek grobov 2011_x0220 / 2011_x0206) to ugotovitev dopolnjuje, deloma pa tudi sekvenca štirih grobov brez zgodnj srednjeveških pridatkov nad grobom 2011_x0210, ki jo zaključuje visoko- ali poznosrednjeveški grob 2011_x0176. Kako dolg bi lahko torej bil razmik med nastankom grobov 2011_x0222 in 2011_x0218? Topografsko-kronološke raziskave (zgodnje)srednjeveških grobišč časovne presledke med grobovi pogosto zaznavajo in opisujejo kot časovno različno dolge “generacije” (prim. Eichert 2010a, 28, 160–175; *id.* 2013, 426), “vrste” (prim. Knific 1974), “skupine” (prim. Sagadin 2020, 19–20) ali “pokolenja” s trajanjem 30–40 let (prim. Pleterski 2013a) ali več let (prim. Kořtová *et al.* 2022, 214). Takšne razmike uporabljajo – glede na celoten možen čas pojavljanja tovrstnih predmetov v grobovih nasploh – lokalni tipokronološki sistemi, utemeljeni na blejskih grobiščih, ki (v večini primerov) kažejo horizontalno prostorsko-časovno rast (gl. *pogl.* 3.2 in 3.4). Relativna kronologija grobov našega grobišča, neodvisno od blejskih grobišč, kaže enaka zaporedja pojavljanja najprej starejših, nato mlajših ter naposled najmlajših nakitnih oblik, le da v vertikalni smeri. Zato menimo, da je model (vsaj) 30-letnih presledkov za zgodnj srednjeveške grobove v stratigrafskih sekvencah po trenutnem poznavanju realen, ni pa splošno zavezujoč. Ti so v posameznih primerih lahko tudi daljši ali krajši (npr. Kořtová *et al.* 2022), na kar nas opozarjajo tako stratigrafija kot tipokronološki sestavi vsakokratne grobne celote.

Glede na predstavljeno postavljamo nastanek groba 2011_x0218 v čas ne pred letom 800 in verjetno ne pozneje kot okoli leta 830.

Zgodnj srednjeveški del obravnavane stratigrafske sekvence se po kriteriju prisotnosti zgodnj srednjeveških predmetov torej zanesljivo zaključuje s 5. členom sekvence, to je z grobom 1970_z0030, v katerem sta bila dva naglavna obročka (*sl.* 7). Drug zaključek iste sekvence predstavlja prav tako 5. grob, to je grob 1970_z0031, ki je imel železno pasno spono s pravokotnim okovom pritrdišča in s tremi zakovicami (*sl.* 7: 1970_z0031/manjkajoč predmet; OIAS 35, 266). Ker spona in okov nista ohranjena, ju ne moremo časovno opredeliti. Lahko bi šlo za zgodnj srednjeveško (npr. OIAS 38, 358:3),

lahko pa tudi za visoko- ali poznosrednjeveško spono (npr. OIAS 38, 216:1).

Nad ostankom okostja groba 2011_x0217 (OIAS 38, 229) je okostje groba 1970_z0037 (OIAS 35, 267), oba sta bila brez pridatkov. Nad slednjim je ob prekopu deloma uničen grob 1970_z0030, ki mu po terenskem dnevniku pripadata naglavna obročka (OIAS 35, 266).¹⁶ Gre za kombinacijo tipološko starejše in relativno mlajše različice naglavnih obročkov. Za starejšo obliko bi lahko zaradi ohranjene zanke domnevali princip spenjanja z zanko in kaveljčkom (prim. Korošec 1961, 159, 161). Datacijo preprostega obročastega nakita, ki se spenja z zanko in kaveljčkom, smo že opredelili pri obravnavi groba 2011_x0218 in lahko zajema časovni razpon ca. 750/770–850/860. Relativno mlajšo obliko pa predstavlja tip naglavnega obročka z ravno odrezanimi koncema.¹⁷ Ta sodi v koroško skupino C2, ki je časovno omejena med letoma 830 in 900 (Eichert 2010a, 168–170, *sl.* 46). Tovrstna kombinacija v grobni celoti je časovno komaj še združljiva, vendar je znana na tem (npr. OIAS 28, 76: grob 1953_z0109; 155–156: grob 2011_x0004) in drugih grobiščih (npr. Eichert 2010a, t. 2: Augsdorf/Gr. 2: 4,10). Na blejskih grobiščih se naglavni obročki z ravno odrezanimi konci (kot tip NO0100_0606 po Pleterskem (2013a)) zagotovo pojavljajo od sredine 9. st. do sredine 10. st., pri čemer pa zgornja meja še ni določena in morda sega še v sam konec 10. st. (Pleterski 2013a, *sl.* 16). Po trenutnih tipokronoloških podatkih grob 1970_z0030 tako ni starejši od sredine 9. st., vendar bi teoretično lahko nastal v obdobju še vse do sredine 10. st. Ker pa grob vsebuje tudi tipološko starejšo obliko nakita ter je v stratigrafski sekvenci 5. po vrsti nad prvim grobom, ki ni starejši od leta 774, je njegov nastanek verjetnejši ob koncu druge polovice 9. st. ali najpozneje na prelomu v 10. st. kot pa v sredini 10. st. ali pozneje.

Sklep: sekvenco 2011_x0222 / 2011_x0218 / 2011_x0217 / 1970_z0037 / 1970_z0030 lahko trenutno omejimo med letom 774 in časom okoli 900. Samo radiokarbonsko datacijo prvega groba sekvence, tj. 2011_x0222, lahko s tem omejimo med letoma 774 in okoli 800.

¹⁶ Terenski dnevnik, ki mu dajemo prednost, ima obročka za pridatek (gl. OIAS 37, 266). Ker je bil grob prekopan, bi lahko bila grobna celota problematična, vendar kombinacija obročkov ni nemogoča.

¹⁷ Katalog navaja en konec obročka kot priostren (OIAS 35, 266), vendar po našem mnenju ne gre za tipično koničasto izvedbo in jo trenutno prištevamo k obliki ravno odrezanih koncev.

Sekvenca 2011_x0222–2011_x0220 –preko 2011_x0186–2011_x0144

Mlajša od groba 2011_x0222 je tudi celotna sekvenca 9 grobov, ki se nadaljuje z grobom 2011_x0220 in konča z grobom 2011_x0144 (sl. 7). V zanesljivo zgodnesrednjeveškem, spodnjem delu stratigrafske sekvence, kot jo opredeljuje edini grob s pridatki 2011_x0215 (sl. 7; gl. OIAS 38, 228–227), je 5 grobov. Pod slednjim so torej vsi grobovi zgodnesrednjeveški in brez pridatkov. Za prvi grob 2011_x0222 imamo že omenjene radio-karbonske datacije, grob 2011_x0215 pa časovno opredeljujejo najdbe in stratigrafija.

Okostje groba 2011_x0215 je bilo v pravokotni jami dimenzij $1,6 \times 0,44$ m (azimut 99°). Med pridatki je 6 naglavnih obročkov (sl. 7: 2011_x0215/1–6) in dva sklenjena trakasta prstana z ozkim prerezom locna (sl. 7: 2011_x0215/7–8; OIAS 38, 228–229).

Najprepoznavnejša je skupina treh naglavnih obročkov (sl. 7: 2011_x0215/1–3; OIAS 38, 228–229:1–3) z enojnima odebelitvama koncev (tip NO0100_0808), ki se kot dolgotrajen tip na blejskih in drugih grobiščih pojavljajo od okoli 870 pa vse do konca 10. st. (Pleterski 2013a, sl. 16)). Med preostalimi nepoškodovanimi obročki, ki so oblikovno opredeljivi, sta obroček z enim ravno odrezanim in drugim najverjetneje enkratno odebeljenim koncem (sl. 7: 2011_x0215/4; OIAS 38, 228–229: 6) ter obroček z enkratno odebelitvijo enega konca in priostrenim drugim koncem (sl. 7: 2011_x0215/5; OIAS 38, 228–229: 4). V prvem primeru gre za tip NO0100_0608 s časovnim razponom od sredine 9. pa vse do konca 10. st. (Pleterski 2013, 319, sl. 16). V drugem primeru pa gre za obliko NO0100_0708, ki jo Pleterski časovno vzporeja z obliko NO0100_0709 (podrobneje: Pleterski 2013a, 315) – ta je sicer ena najpoznejših oblik nakita zadnje tretjine 10. st. in prve polovice 11. st. (Pleterski 2013a, 319, sl. 12). Obroček (NO0100_0708) iz groba 2011_x0215 je v primerjavi z drugimi obročki tega tipa pri Župni cerkvi znatno večji, saj premer locna presega 5 cm. To je nekoliko nenavadno za ta tip, saj gre običajno za nekoliko manjše primerke. Vendar premer 5 cm dosegajo tudi vsi preostali obročki v grobu 2011_x0215, kar priča o (časovni) homogenosti skupine pridatkov, tj. da ne gre za zbir različno starih tipoloških oblik. Kombinacija sicer dolgotrajnega tipa obročka z enojnima odebelitvama koncev (NO0100_0808) in obročka NO0100_0708 v istem grobu je znana tudi z grobišča Mali grad v Kamniku (Sagadin 2001, t. 2: 9–11) ter priča o njuni sočasni uporabi vsaj nekaj časa (Pleterski 2013a, 312). Časovno razmeroma

kratkotrajno grobišče na Malem gradu pa se ni začelo pred letom 950 in je trajalo do zgodnjega 11. st. (Sagadin 2001, 368–371).

Datacijo groba 2011_x0215 v konec 9. st. lahko na podlagi grobne celote izključimo. Zanesljivejša je datacija v 10. st., pri čemer bi omenjena kombinacija obročkov kot verjetnejšo kazala datacijo v drugo polovico 10. st. Da ne gre za enega najpoznejših grobov s pridatki, ki bi morda segali še v 11. st., morda posredno nakazuje razmeroma še številčen nakitni inventar v grobu. Trenutno splošno opažanje na grobišču Župna cerkev namreč kaže, da je pri stratigrafsko najmlajših zgodnesrednjeveških grobovih opaziti manjše število in raznolikost pridatkov (primerjaj Rihter 2020, pril. 3, pril. 6: tab. 13).

Prisotnost dveh ozkih, že sklenjenih oblik prstanov v grobni celoti (sl. 7: 2011_x0215/7–8) posredno nakazuje datacijo v poznejši del 10. st., najverjetneje v drugo polovico. To sklepamo na podlagi grobnih celot s prstani v stratigrafskih sekvencah z grobišča Župna cerkev in drugih grobišč. V primeru groba 2011_x0215 namreč ne gre za starejšo, širšo obliko pločevinastih prstanov, ki so se spenjali z zakovico in so se v grobovih pojavljali najpozneje do sredine 10. st. (prim. Pleterski 1982, 136–137, 141). Prav tako ne gre za relativno starejšo grobno celoto, kakršno predstavlja kombinacija nesklenjenega prstana s trikotnim presekom in naglavnega obročka z enojnimi odebelitvami, ki se pri Župni cerkvi ne pojavlja v zgornjih, zaključnih delih sekvenc zgodnesrednjeveških grobov s predmeti (gl. Rihter 2020, pril. 7, diag. 1–60).

Sekvenca 2011_x0210 – preko 2011_x0184 – 2011_x0176

Sekvenca, ki se začena z grobom 2011_x0210, se v zgornjem delu razcepi v več posameznih vej in prehaja v stik z grobom 2011_x0222 le posredno. Tu obravnavamo le njen spodnji del, do groba 2011_x0176, ki predstavlja 5. zaporedni grob sekvence ter je kronološko opredeljiv zaradi pridatka in predmeta v zasutju. Vsi grobovi pod njim so namreč brez pridatkov.

Moško okostje groba 2011_x0176 je imelo v predelu nad medenico in med rebri železno pasno spono z locnom pravokotnega preseka v obliki lire s koničnim trnom (sl. 7: 2011_x0176/1; OIAS 38, 216: 1), v zasutju pa bronast trakast prstan z žlebljenim trakastim prerezom in z ravno odrezanima koncema locna, ki sta bila sklenjena z zakovico (sl. 7: 2011_x0215/2; OIAS 38, 216: 2). Lirasta pasna spona zanesljivo opredeljuje konec zgodnesrednjeveških pokopov

v tej sekvenci, saj gre za visokosrednjeveško ali poznosrednjeveško spono iz 13.–14. (prim. Krabath 2001, 140) oziroma 15. st. (npr. Guštin *et al.* 1993, 63–64; prim. Sawicki 2021, 113: 71).

Podobne pasne spono so znane tudi z drugih zgodnesrednjeveških grobišč s trajanjem v mlajša arheološka obdobja (npr. Marušič 1987, 345, t. 3: 6/1; Knific, Mlinar 2014, 427, 436, t. 1: 20; Knific, Tomanič Jevremov 2005, 168 in tam navedena literatura). Obravnavana lirasta spona iz groba 2011_x0176 je na grobišču Župna cerkev edina z znanim grobnim kontekstom. Posamezne tovrstne spono ali njihove sestavne dele namreč poznamo večinoma le kot raztresene najdbe (npr. OIAS 37, 338, Leto 1965: 1, 357: 7–10; 358: 12–13).

V zasutju groba (2011_x0176) odkrit poškodovan prstan z žlebljenim trakastim prerezom najverjetneje izvira iz nekaj stoletij starejšega prekopanega zgodnesrednjeveškega groba, ki je lahko obstajal na tem ali bližnjem mestu. Na to možnost bi – poleg tipokronološke opredelitve predmeta – kazale najmanj 4-člena stratigrafska sekvenca grobov pod grobom 2011_x0176, v kateri prevladujejo nepopolna okostja (gl. OIAS 38, 218, 222, 224, 227), in dodatno sosednje enakočlene in zanesljivo zgodnesrednjeveške sekvence grobov z leve in desne strani sekvence nad grobom 2011_x0222, ki smo ju obravnavali zgoraj. Vsaj grob 2011_x0202, ki je 2. člen sekvence, se z azimutom 120° (OIAS 38, 224) zelo približa usmeritvi stratigrafsko najstarejšega zgodnesrednjeveškega groba 2011_x0222 na tem območju.

Stratigrafsko zadnji grob, ki vsebuje predmete, je grob 2011_x0110. Ob glavi slabo ohranjenega – najverjetneje ženskega – okostja so bili odkriti trije obročki iz bele kovine (*sl.* 7: 2011_x0110/1–3; OIAS 38, 198: 3–5) za spenjanje oblačil in dva poškodovana medeninasta spenca – kaveljca (*sl.* 7: 2011_x0110/4–5; prim. OIAS 38, 198: 1–2). Čeprav je uporaba oblikovno identičnih spencev znana že v severnoevropskih zgodnesrednjeveških kontekstih (npr. Røstad 2021, *sl.* 4.55), je njihov pojav v srednje- in zahodnoevropskih kontekstih datiran šele v poznosrednjeveško, predvsem pa v novoveško obdobje (Predovnik *et al.* 2008, 72–73). Primerjave kažejo (Predovnik *et al.* 2008, 72–74), da se lahko v istem grobu pojavijo tako spenci kot obročki za spenjanje oblačil (gl. Mithay 1985, 190, *sl.* 5: 3–4), kar ustreza našemu grobu. Na grobišču v cerkvi sv. Jerneja v Šentjerneju sta grobova 105 in 107, od katerih prvi vsebuje spence (Predovnik *et al.* 2008, t. 6: 5), drugi pa obročke za spenjanje oblačila (Predovnik *et al.* 2008, t. 7: 3), datirana v

čas med 16. in 18. st. (Predovnik *et al.* 2008, 48), kar je skladno tako z našo stratigrafsko situacijo kot z opustitvijo pokopavanja na grobišču Župna cerkev leta 1789.

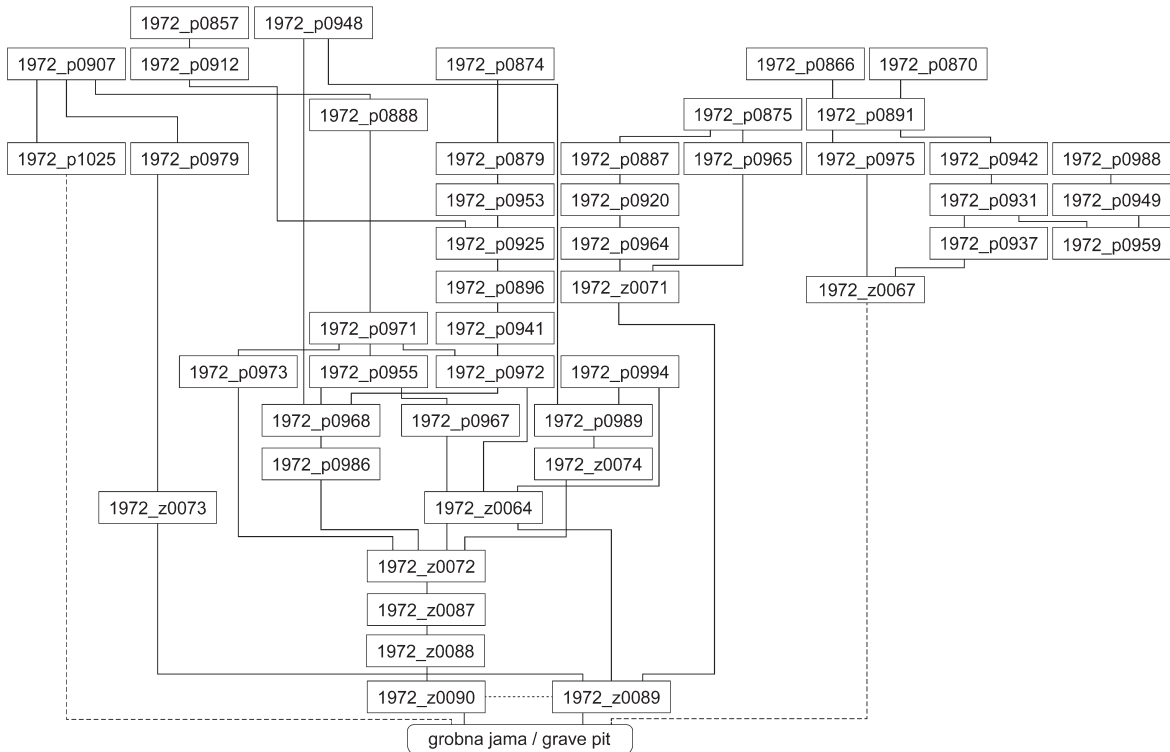
Sklep k območju 1

Na območju 1 so začeli pokopavati v zadnji četrtini 8. st. in nadaljevali nepretrgoma do 18. st. To dokazujeta radiokarbonska datacija prvega groba 2011_x0222 (v čas 774–1032) ter stratigrafija in materialna kultura grobov nad njima. Realni čas nastanka najstarejšega groba 2011_x0222 je zadnja četrtina 8. st. Oblika in dimenzija grobne jame 2011_x0222 sta takšni kot pri nekaterih relativno mlajših grobovih sekvence z zgodnesrednjeveškimi pridatki (npr. 2011_x0215 in 2011_x0218), mere so 1,6–1,95 m × 0,43–0,65 m. Hkrati pa so takšne grobne jame po dimenzijah podobne tudi grobu 1972_z0085 ali 1972_z0107 t. i. Valičeve skupine najstarejših grobov. Grob 2011_x0222 je v tem smislu drugačen od stratigrafsko najstarejših grobov z območij 2 in 3, od teh je po radiokarbonskih datacijah tudi relativno mlajši. Grob 2011_x0222 je v gradnji torej bolj podoben relativno mlajšim grobovom, ki mu sledijo v stratigrafskem zaporedju, kot pa absolutno najstarejšim grobovom z območij 1 in 2.

4.2 Območje 2

Območje 2 leži ob severni steni današnje cerkve (*sl.* 1, 2), kjer je bila dokumentirana ena največjih gostot pokopov (Achino *et al.* 2019, 300–301, 304–307, *sl.* 4–7), ponekod je znašala povprečno 5,25 pokopa na m³ (Rihter 2018b, 12). Gre za območje z debelo stratigrafijo grobov, kjer okostji 1972_z0089 in 1972_z0090 v skupni grobni jami sodita med stratigrafsko najstarejše pokope (Rihter 2020, pril. 3: 111–130). Za razumevanje stratigrafije na tem območju so zlasti pomembne stratigrafske sekvence št. 5040–6176¹⁸ (Rihter 2020, pril. 3, 111–130). Dele teh smo uporabili kot osnovo za Harrisov diagram, v katerem prikazujemo 47 grobov (*sl.* 8). Ti so nad okostjema 1972_z0089 in 1972_z0090, kot relativno mlajši, razporejeni v do 15 nivojih drug nad drugim. Njuna grobna jama se v različnih stratigrafskih sekvencah pojavi

¹⁸ Relevantne sekvence za območje 2 so bile za ta prispevek dopolnjene in korigirane, kot je prikazano v Harrisovem diagramu.

Sl. 8: Kranj, grobišče Župna cerkev. Harrisov diagram grobov z območja 2 (prirejeno in dopolnjeno po Rihter 2020, 188, pril. 3: 5248 – 6176; pril. 7: diag. 39 – 40).

Fig. 8: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Harris Matrix of graves from Area 2 (adapted and upgraded after Rihter 2020, 188, App. 3: 5248 – 6176; App. 7: Diag. 39 – 40).

1136-krat kot najstarejši člen stratigrafskih sekvenc grobov (Rihter 2020, pril. 3, 111–130).

Nad okostjema je v različnih stratigrafskih sekvencah skupaj 5 grobov z zgodnesrednjeveškimi predmeti. Tem sledi številnejša skupina grobov brez pridatkov, nad katero se ponovno pojavijo grobovi s predmeti – s temi se zaključuje obdobje pokopavanja na tem grobišču.

Grobova 1972_z0089 in 1972_z0090

Vzporedno ležeči okostji 1972_z0089 in 1972_z0090, med glavama ločeni s plastjo ilovice, sta brez pridatkov ležali v veliki pravokotni, v ilovico vkopani jami,¹⁹ ki je bila delno obložena z velikimi kamni (OIAS 37, 157). Azimut prvega je meril 93°, drugega 96°. V zasutju prvega je bil odkrit meljak drobnice, v zasutju drugega pa kos opeke. Ob izkopavanjih so ju dokumentirali kot dvojni grob (OIAS 37, 157–158).

Na voljo imamo radiokarbonsko datacijo za južno okostje 1972_z0089, opravljena je bila na

vzorcju kosti. Najširši časovni razpon kalibrirane datacije kosti je (2- Σ) 659–775 (tab. 2: 2).

Sekvenca 1972_z0089 / 1972_z0073

Eno krajših stratigrafskih sekvenc grobov z zgodnesrednjeveškimi pridatki tvorita grobova 1972_z0089 in 1972_z0073 (sl. 8). Žensko okostje groba 1972_z0073 ima azimut 95°. Pod glavo so bili odkriti sledovi deske, ob njej pa dva večja (sl. 9: 1972_z0073/2–3; OIAS 37, 149: 2–3) in en manjši naglavni obroček (sl. 9: 1972_z0073/1; OIAS 37, 149: 1). Večja naglavna obročka imata večkratne odebelitve koncev, manjši ima en konec enojno odebeljen, drugi je ravno odrezan. Njegove dimenzije kažejo na možnost, da je bil izdelan iz večjega obročka (OIAS 37, 149), zato izvorna oblika ni znana, vendar je lahko kronološko povedna že njegova enkratna odebelitev.

Naglavni obročki z dvojnimi ali večkratnimi odebelitvami (NO0100_0909) sodijo med pozne oblike zgodnesrednjeveškega naglavnega nakita (Pleterski 1982, 141), ki se na blejskih grobiščih pojavljajo po letu 920 (Pleterski 2013a, sl. 16). Eichert jih, kot razvojno obliko *Kf*, uvršča v koroško skupino C3, ki zajema celotno 10. st. (Eichert

¹⁹ Pri analizi stratigrafije je grobna jama označena s kodo 1972_s0133 (Rihter 2020, pril. 1: tab. 1, str. 9).

Sl. 9: Kranj, grobišče Župna cerkev. Izbor predmetov iz grobov z območja 2 (risbe po OIAS 37). M. 1972_z0072/2 = 1 : 4; ostalo = 1 : 2.

Fig. 9: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Select goods from the graves in Area 2 (drawings taken from OIAS 37). Scale 1972_z0072 = 1 : 4; other = 1 : 2.

2010a, 40–43, sl. 10, 46). Kombinacija obročkov z dvojnima ali večkratnima odebelitvama in obročkov z enojnimi odebelitvami – ki so sicer nekoliko starejša, vendar dolgoživa tipološka oblika – na tem grobišču ni redkost,²⁰ poznamo pa jo tudi na drugih sočasnih grobiščih, npr. Križišče Iskra v Kranju (Sagadin 1988, t. 11: 61; 13: 68; 36: 243), Dlesc pri Bodeščah (Knific, Pleterski 1981, 489, t. 8: 22) ali grobišče na blejskem otoku (Bitenc, Knific 2020b, 300, 358, t. 2: 36), kjer je grob 36, ki vsebuje to kombinacijo, najmlajši v stratigrafskem zaporedju treh grobov (Bitenc, Knific 2020a, 51, sl. 2.4). Na grobišču Župna cerkev je tovrstna kombinacija grobnih celot v relevantnih stratigrafskih sekvencah vedno v stratigrafsko višjih (npr. Rihter 2020, pril. 7, diag. 9, 55–56), vendar ne izključno v povsem zadnjih legah zgodnesrednjeveških grobov (npr. Rihter 2020, pril. 7, diag. 33). Ta relativnokronološka opažanja potrjujejo tudi trenutno veljavni tipokronološki sistemi v Vzhodnih Alpah (Eichert 2010a; Pleterski 2013a).

Če se osredotočimo še na relativno majhnost tretjega obročka (sl. 9: 1972_z0073/1) in ne toliko na tipologijo izvedbe njegovih koncev, se na podlagi primerjav zdi, da gre za lastnost, ki se pojavlja v grobovih, mlajših od sredine 10. st. (podrobneje o tem: *Območje 3: Stratigrafija nad grobom 1984_z0049*).

V predstavljeni sekvenci med grobovoma 1972_z0089 in 1972_z0073 zeva teoretično najmanj okoli 150 let ali več velika kronološka vrzel, ki jo za 9. st. zapolnjuje sosednja sekvenca nad grobom 1972_z0090.

Sekvenca 1972_z0090 / 1972_z0088 / 1972_z0087 / 1972_z0072 / 1972_z0064

Stratigrafska sekvenca grobov 1972_z0090, 1972_z0088, 1972_z0087, 1972_z0072 in 1972_z0064 (sl. 8) je kronološko bolj povedna. Prvi grob, ki je bil vkopan nad grob 1972_z0090, je 1972_z0088. Med stegenicama okostja, ki je bilo na terenu določeno kot žensko, je bil odkrit železen nož (sl. 9: 1972_z0088/manjkajoč predmet), ki danes manjka (OIAS 27, 157). Podobno situacijo – da ima nad stratigrafsko najstarejšim grobom brez pridatkov prvi grob tudi nož – smo že zasledili pri sekvencah nad grobom 2011_x0222 na *območju 1*, in sicer pri grobu 2011_x0218, za katerega smo pokazali, da sodi v začetek 9. st. (gl. *pogl. 4.1*). Če v

ospredje postavimo prisotnost noža in stratigrafijo, ugotovimo, da se noži (tudi v kombinaciji z drugimi predmeti) na tem grobišču lahko pojavljajo tako v stratigrafsko mlajših (npr. Rihter 2020, pril. 7, 420; diag. 50) kot najmlajših zgodnesrednjeveških grobovih (npr. Rihter 2020, pril. 7, 412; diag. 42). Tak primer sta grobova 2012_x0520 (OIAS 38, 351) in 2012_x0516 (OIAS 38, 349). Oba imata nož in sta stratigrafsko mlajša od prvega groba 2012_x0522 (Rihter 2020, pril. 7. diag. 59) brez pridatkov in s pravokotno grobno jamo, v kateri so bili odkriti posamezni kamni (OIAS 38, 251). Poleg noža je bil v grobu 2012_x0516 sklenjen (verjetno ulit) prstan trikotnega preseka. Gre za tipološko obliko, ki po analogijah (npr. Lavrenčič 2019, 148, t. 1: 13–16; Knific, Pleterski 1981, 485–486, t. 4: 10, 13) ni značilna za (naj)starejše grobne celote, ki vsebujejo tudi prstane. Tipokronološko starejšo različico predstavlja nesklenjen prstan s trikotnim prerezom, kakršne najdemo v grobnih celotah tega (OIAS 38, 337–338: 2012_x0486) (OIAS 38, 325–326: 2012_x0451) in drugih grobišč (npr. Lavrenčič 2019, 149, t. 2: 19–20). Prav to kombinacijo (nesklenjenega prstana s trikotnim presekom in noža) pa najdemo v obravnavani sekvenci, v grobu 1972_z0072 (sl. 9: 1972_z0072/1–2), ki je dve mesti nad grobom 1972_z0088 (sl. 8). Med njima je še ostanek prekopanega groba 1972_z0087, od katerega je ostala le moška lobanja,²¹ brez pridatkov (OIAS 27, 157), kar kaže na prekop že skeletiziranega trupla. Za razumevanje časa trajanja oblikovanja sekvenc grobov s tovrstnimi grobovi je pomemben podatek, da proces skeletizacije na dolgotrajnih grobiščih z ilovnato geološko osnovo lahko traja več desetletij (podrobneje: Štular 2020c, 175–176; Rihter 2020, 16–19; Skóra 2017).

V grobu 1972_z0072 so odkrili nepopolno okostje mlajšega moškega (OIAS 37, 149, 1–2). Nad njim sekvenco grobov z zgodnesrednjeveškimi predmeti zaključuje grob 1972_z0064 brez znanih pridatkov, v njegovem zasutju pa so poleg drugih predmetov našli tudi poškodovan bronast prstan, katerega trakast prerez ima dvojni žleb (OIAS 37, 143: 1; sl. 9: 1972_z0064/1). Način spenjanja žlebljenega prstana iz groba 1972_z0064 ni znan. Na podlagi analogij grobnih inventarjev

²⁰ Npr. v grobovih 1953_z0050 (OIAS 38, 56), 1965_z0153 (OIAS 35, 75–76), 1972_z0065 (OIAS 37, 143) in 2012_x0307 (OIAS 38, 265–266).

²¹ Tu naj velja kritično opozorilo: če gre v grobu 1972_z0087 za moško lobanjo, bi lahko ta teoretično izvirala tudi iz groba 1972_z0090, kjer moškemu okostju dejansko manjka le lobanja, vendar različni antropološki določitvi starosti obeh okostij tega ne potrjujeta, čeprav sta si precej blizu (prim. OIAS 37, 157).

z grobišča Župna cerkev je razvidno, da so široki prstani (z različnim številom globokih žlebov²²) pogosto speti z zakovico (npr. OIAS 38, 216: 2011_x0176:2; 243: 2012_x0251: 6–9; 283–284: 2012_x0344: 5–6; OIAS 37, 296: 1984_z0039: 1; 171: 1972_z0128: 1), nekoliko redkeje pa gre za neskljenjene presegoke konce (npr. OIAS 38, 83: 1953_z0127: 6; 178–279: 2012_x0336: 1). Stratigrafska analiza grobišča Bled Sedlo pokaže, da se pločevinasti prstani, speti z zakovico, pojavljajo v stratigrafsko najstarejših grobovih (npr. Pleterski 1982, 137–139: 2–4). Uliti zgodnjerednjeveški prstani pa so na splošno relativno mlajši od trakastih in spetih z zakovico (npr. Sagadin 1988, 48, 53). Opažanje lahko potrdimo tudi pri nas. Na tistih mestih grobišča Župna cerkev, kjer so ohranjene relevantna stratigrafija in grobne celote, se prstani z žlebljenim obodom pojavljajo med stratigrafsko starejšimi grobovi (npr. Rihter 2020, pril. 7: diag. 46) oziroma pod grobovi z mlajšimi oblikami zgodnjerednjeveškega nakita. Primer z grobišča pri sv. Petru v Komendi sicer kaže, da se takšen prstan v grobu lahko pojavi tudi s še relativno pozno obliko naglavnih obročkov z enojnimi odebelitvami masivne izvedbe (Sagadin 2013, 261), a ga lahko razumemo kot tipološko starejši predmet v mlajšem grobu. Relativno starejšo zgodnjerednjeveško datacijo grobov s tovrstnimi žlebljenimi prstani, spetimi z zakovico (npr. Sagadin 2013, 261), ali takimi z neskljenjenima koncema posredno izpričujejo tudi mlajša zgodnjerednjeveška grobišča 10.–11. st., kot so Mali grad v Kamniku (Sagadin 2001), Blejski otok (Bitenc, Knific 2020a) in Sv. Urh pri Tolminu (Knific, Mlinar 2014), kjer takšne oblike prstana med kovinskimi najdbami ne najdemo nikjer na grobišču oziroma na raziskanih delih (Knific, Mlinar 2014). Pri tem je za opazovanje njihovega časa pojavljanja v grobovih pomembno, da grobišče Mali grad v Kamniku ni starejše od sredine 10. st. (Sagadin 2001, 368–371). To opažanje je pomembno tudi za trakaste prstane s trikotnimi preseki neskljenjenih koncev, kakršen je v grobu 1972_z0072 (sl. 9: 1972_z0072/1; OIAS 37, 149: 2); na Malem gradu niso našli (Sagadin 2001), le en primer je znan z grobišča na Blejskem otoku (Bitenc, Knific 2020b, t. 2, 5).

V zasutju groba 1972_z0064 je torej prstan, ki ga lahko tipokronološko datiramo med sredino 9. in sredino 10. st. in ki najverjetneje izvira iz preko-

panega, relativno starejšega groba. Na to možnost opozarjata, poleg tipokronološke opredelitve, tudi njegova poškodovanost in stratigrafska lega. Skoraj enako situacijo smo namreč že srečali na *območju 1*, kjer je imel sicer visoko- ali poznosrednjeveški grob 2011_x0176 v zasutju tudi poškodovan zgodnjerednjeveški trakast prstan z žlebljenim obodom, spet z zakovico (sl. 7: 2011_x0176/2). Grob 2011_x0176 je bil v sekvenci peti, torej na istem mestu kot naš grob 1972_z0064, z najverjetneje identično tipokronološko obliko prstana iz zasutja (sl. 9: 1972_z0072/1). Med odkritimi stratigrafsko starejšimi grobovi, ki so del iste sekvence, se kot možna groba za izvor tega prstana ponujata prekopan grob 1972_z0087 brez dokumentiranih pridakov ali nepopolno okostje že omenjenega groba 1972_z0072, ki mu je sicer poznejši poseg dokumentirano premestil prstan s trikotnim presekom (OIAS 37, 149: 2, *Komentar*). V tem primeru bi imel grob 1972_z0072 dva prstana. Vendar proti tej možnosti govori dejstvo, da analogne kombinacije teh dveh prstanov na grobišču Župna cerkev večinoma izhajajo iz grobov s t. i. obsežnimi zbiri različno starih tipoloških oblik nakita, kot so v grobovih 2012_x0251 (OIAS 38, 244: 6–11), 1973_z0241 (OIAS 37, 246: 5–6) in 1969_z0001 (OIAS 35, 203–207) – sem pa grob 1972_z0072 ne sodi in je zato ta kombinacija manj verjetna.

Vrnimo se k dataciji groba 1972_z0072. Če v tej grobni celoti (sl. 9: 1972_z0072/1–2) ob nožu v ospredje postavimo še prstan s trikotnim presekom neskljenjenih koncev, ugotovimo, da gre za eno najpogostejših oblik prstanov na tem grobišču (gl. seznam Rihter 2020, pril. 5, 335). Skupaj z naglavnimi obročki z enojnimi odebelitvami koncev pa predstavljajo eno najpogostejših kombinacij tega grobišča. V grobnih celotah jih najdemo kar devetkrat (Rihter 2020, pril. 6, 343–370), toda le enkrat z njihovo mlajšo tipološko različico (to je *Kf*, po Eichert 2010a, 40–42, sl. 10, ali tip NO0100_0909, po Pleterski 2013a, 319–320, sl. 16), ki ima večkratne odebelitve koncev (gl. grob 2012_x0243; OIAS 38, 239: 2–3). Naglavni obročki z enojnimi odebelitvami so na blejskih grobiščih kot tip NO0100_0808 datirani v čas po letu 870 in se pojavljajo skozi celotno 10. st. (Pleterski 2013a, sl. 16). Naglavni obročki z dvojnimi ali večkratnimi odebelitvami (kot tip NO0100_0909, po Pleterski 2013a) se pojavijo šele po letu 920. Če dodamo še relativno kronologijo grobov, ki jo prinaša stratigrafija, ugotovimo, da se prstani s trikotnim presekom locna in neskljenjeni

²² Tu ne mislimo na okras oboda zgolj s koleščkanjem izdelanih vzdolžnih serij vzporednih vrezov.

koncev na grobišču Župna cerkev ne pojavljajo niti v stratigrafsko najstarejših grobovih (npr. Rihter 2020, pril. 7, diag. 1 (Sekvenca 25), diag. 48–49) niti v stratigrafsko najmlajših grobovih (npr. Rihter 2020, pril. 7: diag. 56), ki še vsebujejo zgodnesrednjeveške predmete. Vse to nas navaja k sklepu, ki omogoča datiranje nastajanja celotne sekvence grobov med 1972_z0088 in 1972_z0072 v 9. ali morda še v začetek 10. st.

Mlajši grobovi

Konec zgodnesrednjeveškega obdobja pokopavanja jasno opredeljujejo sekvence stratigrafsko mlajših grobov, v katerih sprva prevladujejo grobovi brez pridakov. Šele v zgornjem ali zaključnem delu sekvenc (sl. 8) se v grobovih ponovno in številneje pojavijo predmeti. Večinoma gre za novoveške grobove z devocionalijami (sl. 9: 1972_p0857/16, 1972_p0866/1–2, 1972_p0874/1, 1972_p0888/1–2, 1972_p0891/1–2, 1972_p0907/1–2, 1972_p0948/1), kosi delov noše (sl. 9: 1972_p0857/1–15, 1972_p0948/2–5) in nakita (sl. 9: 1972_p0875/1, 1972_p0942/1) ter z zgodnesrednjeveškimi in drugimi predmeti v zasutih, npr. v grobu 1972_p0949 (sl. 9: 1972_p0949/1–2; OIAS 37, 100).

Tu prikazane devocionalije (molki, križci in svetinjice) na splošno zavzemajo širok časovni razpon pojavljanja v grobovih med 16. in 20. st. (gl. Münsterer 1983; Knez 2001; *id.* 2005, 22; Belaj 2007; Azinović Bebek 2009a; *id.* 2009b; Perkić 2010; *id.* 2017; Azinović Bebek, Janeš 2016, 52–103). V našem primeru je zgornja časovna meja njihovega pojavljanja leto 1789 (gl. *pogl.* 2).

Mlajše grobove lahko poleg stratigrafije in predmetov časovno opredeljujeta tudi usmerjenost in lega rok. Ena izmed značilnih drž so pravokotno položene roke na prsih, npr. grobova 1972_p0875 (OIAS 37, 82) in 1972_p0949 (OIAS 37, 100), kar ni značilno za zgodnji srednji vek in je mlajšega izvora (prim. Predovnik *et al.* 2008, 92; Azinović Bebek, Janeš 2016, 50–52, t. 2).

Med visoko- ali poznosrednjeveške grobove bi lahko prištevali grob 1972_p0887 (sl. 9: 1972_p0887/1) z okroglo železno spono z enojnim okvirom (prim. Krabath 2001, 132, 134, sl. 26). Časovno jih opredeljujejo v čas od druge polovice 12. do 15. st. (Predovnik *et al.* 2008, 78–79; Sawicki 2021, 97: 11), v deloma drugačnih dimenzijah in materialih tudi še v 16. st. (prim. Burić 2020, kat. A: 3–6; Azinović Bebek, Janeš 2016, t. 25: 1–12; 26: 1–6, za možnosti različne uporabe gl.: Egan, Pritchard 1991, 21–23, t. 1; Predovnik *et al.* 2008, 79; Burić 2020, 448–449).

Sklep k območju 2

Na območju 2 so začeli pokopavati že pred zadnjo četrtino 8. st., v uporabi je bilo v celotnem 9. in 10. st. vse do konca 18. st. To dokazujejo najstarejši grob 1972_z0089 z radiokarbonsko datacijo (659–775) in stratigrafija ter materialna kultura grobov nad njim. Grobovi neposredno nad najstarejšim grobom vsebujejo nože, kar je podobno situaciji z območja 1 v začetku 9. st. Oblika in dimenzija grobne jame 1972_z0089 nista podobni grobu 2011_x0222 z območja 1. Grob 1972_z0089 je mnogo bolj podoben grobovoma 1984_z0049 in 1984_z0048 z območja 3, pri čemer si s prvim deli tudi skoraj identičen časovni razpon po metodi ¹⁴C (654–774). Zato sklepamo, da je najzgodnejše pokopavanje na območjih 2 in 3 potekalo sočasno. Med tema območjema ležec grob 1972_z0085 (¹⁴C: 680–882), ki je del Valičeve skupine najstarejših grobov, ter tudi grob 1972_z0089, s katerim je tudi vrstno poravnan, ima od slednjega relativno mlajši časovni razpon, ki pokriva predvsem celotno 8. st., kar je zanj verjetnejša datacija kot 9. st. Bistveno se razlikujeta tudi po gradnji groba. Nobena od trenutno razpoložljivih najstarejših radiokarbonskih datacij ne pokriva celotnega 7. st., zaradi česar kot realen čas nastanka za grob 1972_z0089 predlagamo 8. st. pred letom 775. Plitvo nad grob 1972_z0089/90 vkopan grob 1972_z0088 v vsej njegovi dolžini, ne da bi ga ta poškodoval, kaže na upoštevanje lege prvega groba. To bi lahko kazalo, da časovni presledek med tema grobovoma ni bil dolg. K tej možnosti v diskusiji dodajamo tudi primer superpozicije grobov 1972_z0107 / 1972_z0206, tik severno ob območju 2, katerih različni gradnji in azimut morda lahko kažejo na časovno zvezen prehod od t. i. staroselskega načina pokopavanja k mlajšim oblikam grobov brez kamnitih oblog (več gl. *pogl.* 5 in 6).

4.3 Območje 3

Območje 3 leži v zahodnem delu severne ladje današnje cerkve (sl. 1, 2), kjer se stratigrafija grobov začena z najstarejšim grobom 1984_z0049 (sl. 10), odkritim leta 1984 (Rihter 2020, pril. 3: 269–281). Za razumevanje stratigrafije ostankov zidov in relativno mlajših grobov so pomembne stratigrafske sekvence št. 14343–14830 (Rihter 2020, pril. 3: 269–281).²³

²³ Relevantne sekvence za območje 3 so bile za ta prispevek dopolnjene in korigirane, kot je prikazano v Harrisovem diagramu.

Izbrani deli teh so uporabljeni za prikaz Harri-sovega diagrama, v katerem je drug nad drugim razporejenih 13 nivojev ali "nadstropij" grobov (sl. 10). Grobna jama 1984_z0049 se v različnih stratigrafskih sekvencah celotnega grobišča pojavi 487-krat, vedno kot najstarejši člen sekvenc grobov (Rihter 2020, pril. 3: 269–281).²⁴

Ob grobovih smo v diagram vključili tudi 5 stratigrafskih enot arhitekturnih elementov, ki so v posrednem ali neposrednem stiku z obravnavanimi grobovi (sl. 10, 12). To so: severni zid današnje cerkve (*stoječi cerkveni zid*), ob katerega so bili naslonjeni *temelji oltarnega podstavka*. Ti so deloma segali nad *prečni zid*, ki je pravokoten tako na *stoječi cerkveni zid* kot na *plast večjih kamnov* (gl. risbo pri Sagadin 2017, 49; to so kamni, pod katere sega okostje 1984_z0042), ki naj bi predstavljali podlago najmlajšemu talnemu estrihu cerkve (Sagadin 2017, 39, op. 93; prim. EMIAS 6, 8–59; Rihter 2020, 100–107).²⁵ *Prečni zid* ni bil organsko povezan s *plastjo večjih kamnov*, temveč je bil nanje le prislonjen (EMIAS 6, 12). Stratigrafski odnos *prečnega zidu s stoječim cerkvenim zidom* ni znan. Na podlagi analize se nagibamo k mlajši dataciji *stoječega zidu cerkve*. Globlje pod *prečnim zidom* in pod *plastjo večjih kamnov* ter nekaterih grobov (gl. Sagadin 2017, 49) je bil odkrit *temelj zidu*, ki naj bi – po predlogu rekonstrukcije Milana Sagadina (sl. 2) – predstavljal enega od temeljev najstarejše ali prve cerkvene stavbe (Sagadin 2017, s podrobno argumentacijo).

V različnih stratigrafskih sekvencah nad grobom 1984_z0049 je v krajših ali daljših sekvencah skupaj 14 grobov z zgodnesrednjeveškimi predmeti, ki so bili dokumentirani kot pridatki. Ti v stratigrafskih sekvencah posredno določajo kot zgodnesrednjeveške še 8 grobov brez pridatkov. Štirje grobovi imajo zgodnesrednjeveške predmete le v zasutjih. Ker je bila nad ta del grobišča današnja cerkvena stavba razširjena šele v prvi tretjini 15. st. (Peskar 2017), zaradi česar je bil del

²⁴ Pri analizi stratigrafije je grobna jama označena s kodo 1984_s0004 (Rihter 2020, pril. 1: tab. 1).

²⁵ Tehnična poimenovanja stratigrafskih enot pri analizi stratigrafije in v prostorski podatkovni zbirki so: 1984_s0012 za "Prečni zid"; 1984_s0043 za "Temelji podstavka stranskega oltarja"; 1984_s0045 za "Temelj zidu"; 1973_s0228 za "Stoječi cerkveni zid" (Rihter 2020, 97–119; pril. 1: 1–19; pril. 3: 247–285). V seznamu stratigrafskih sekvenc je vrstni red stratigrafskih enot "1984_s0012-1984_s0043-1973_s0228" (Rihter 2020, pril. 3: 247–285) pomotoma zamenjan. Pravilno je "1984_s0012 / 1973_s0228 / 1984_s0043".

današnje severne ladje zvišan z nasutjem, so bili nekateri poznejši grobovi vkopani v to izravnalno nasutje že v notranjosti razširjene cerkve (Sagadin 1991, 31–32; EMIAS 6, 12–15; OIAS 37). To poleg datacij predmetov stratigrafsko najmlajših grobov, kot sta 1984_p0007 in 1984_p0011, potrjujejo tudi stratigrafski odnosi nekaterih grobov in prekopov, npr. 1984_p0002/2a in 1984_p0003, ki so mlajši od *temelja oltarnega podstavka*, vkopanega ob *stoječi cerkveni zid* (sl. 10–12).

Časovno opredelitev nekaterih mlajših zgodnesrednjeveških grobov, ki so v diagramu prikazani nad grobovoma 1984_z0049 in 1984_z0048, je opravil že Milan Sagadin ob objavi načrta starejših cerkvenih zgradb in predloga tlorisa najstarejše cerkve (Sagadin 1991). Leta 2017 je to objavo dopolnil z novimi tlorisi in prerezi stavbnih ostankov z novim predlogom rekonstrukcije tlorisa prve cerkve ter s tlorisi različnih grobov (Sagadin 2017). Pri tem so bile uporabljene tipokronološke opredelitve predmetov v grobovih in njihove stratigrafske lastnosti. Če se omejimo zgolj na prikazane v našem diagramu (sl. 10–11), gre za grobove: 1984_z0010, 1984_z0012, 1984_z0014, 1984_z0015, 1984_z0017, 1984_z0025, 1984_z0028, 1984_z0034, 1984_z0041, 1984_z0042 in 1984_z0043 (Sagadin 1991, 32–35, t. 1; id. 2017, 49; prim. OIAS 37, 18).

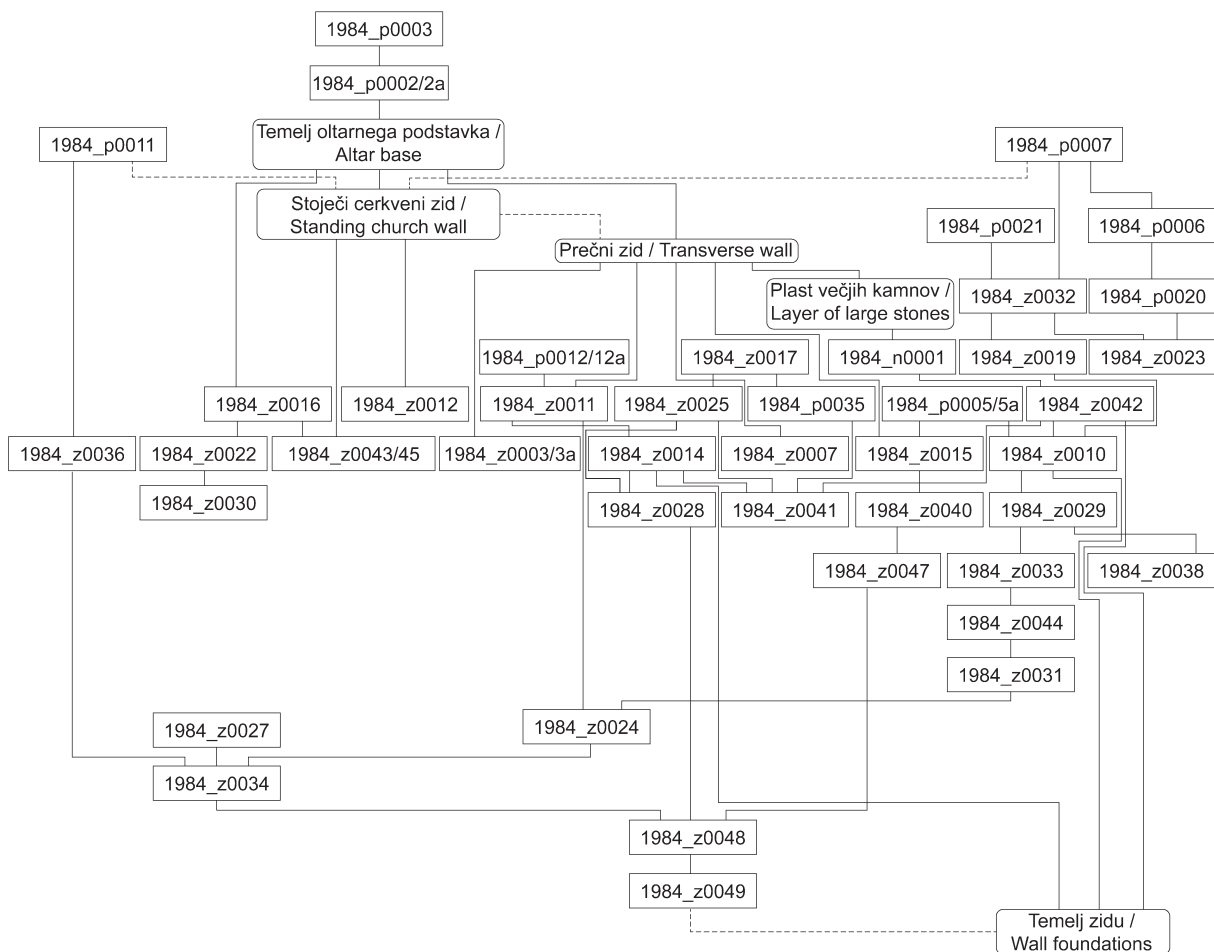
Grob 1984_z0049

V grobu 1984_z0049 je bilo okostje 3,5–4,5 leta starega otroka brez pridatkov. Pokrito je bilo z desko, grobna jama pa je bila obdana s kamenjem. Azimut okostja je bil 98° (OIAS 37, 298). Za okostje imamo radiokarbonsko datacijo kosti. Najširši časovni razpon kalibrirane datacije kosti je (2- Σ) 654–774 (tab. 2: 3).

Neposredno nad njim je bil odkrit grob 1984_z0048 (sl. 10) v pravokotni grobni jami, deloma obloženi s kamenjem. V njej je bilo okostje 14–16 let starega otroka brez pridatkov, z azimutom 93° (OIAS 37, 298). Na podlagi lege in gradnje groba ter superpozicije menimo, da sta oba del skupine najstarejših grobov. V skupini najstarejših grobov, ki se povezujejo s t. i. staroselsko tradicijo pokopavanja (za katero so sicer med grobovi značilni horizontalni razmiki in ne superpozicije), pa ob tistih iz t. i. Valičeve skupine (gl. pogl. 2) predstavljata dodaten primer superpozicij.

Stratigrafija nad grobom 1984_z0049

Nad grobom 1984_z0049 se začenjajo različno dolge sekvence grobov. Ena najdaljših zanesljivo

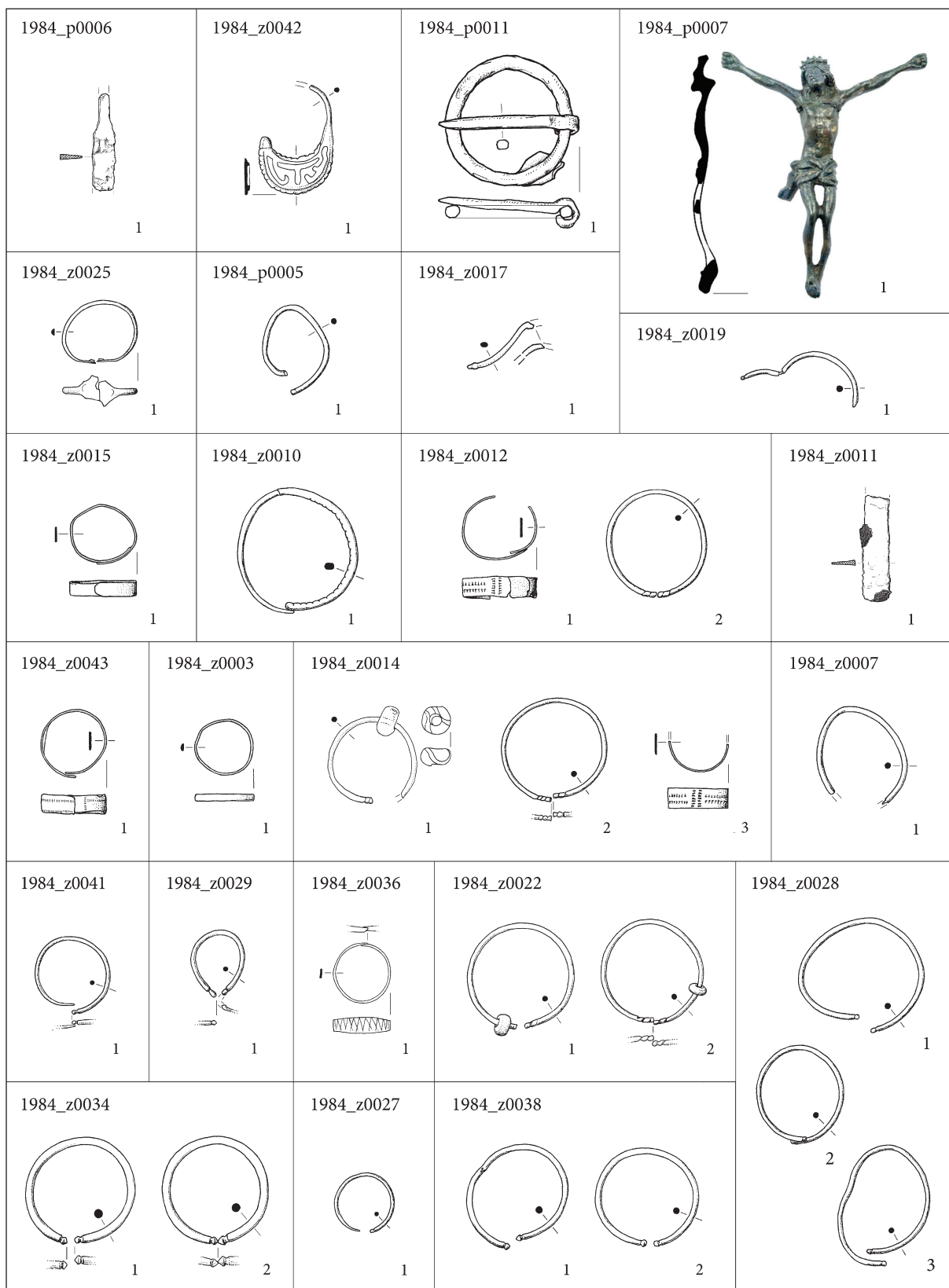

Sl. 10: Kranj, grobišče Župna cerkev. Harrisov diagram grobov z območja 3. (prirejeno in dopolnjeno po Rihter 2020, pril. 3: 14343 – 14829, pril. 7: diag. 42).

Fig. 10: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Harris Matrix of graves from Area 3 (adapted and upgraded after Rihter 2020, App. 3: 14343 – 14829, App. 7: Diag. 42).

zgodnesrednjeveških sekvenc, opredeljenih z zgodnesrednjeveškimi predmeti, šteje 7 grobov in se začneja z grobom 1984_z0034 ter končuje z grobom 1984_z0010. Sekvenca je zanimiva zaradi dolžine in relativne časovne razporejenosti številčno prevladujoče tipološke oblike naglavnega obročka z enojnimi odebelitvami koncev. Med prvim in zadnjim tovrstnim obročkom je kar 6 grobov, dodatnega vsebuje stranska sekvenca, ki ju sestavljata grobova 1984_z0038 in 1984_z0029 (sl. 10–11). Da je ta tipološka oblika dolgoživa, smo povzeli že na več mestih, saj se lahko pojavlja od zadnje tretjine 9. st. in zanesljivo še celotno 10. st., morda še dlje (Pleterski 2013a, sl. 16). Dolgoživost oblike potrjuje tudi stratigrafija na drugih delih grobišča Župna cerkev, kjer se pogosto pojavlja kot prvi in zadnji v sekvencah z 2–5 grobovi (npr. Rihter 2020, pril. 3, pril. 7, diag. 55–57). Zanimivo je tudi, da gre že v prvem grobu te sekvence, to je

pri 1984_z0034, za masivno izvedbo obročkov (sl. 11: 1984_z0034/1–2), ki tehtata kar 5,9 oziroma 6 g (OIAS 37, 295, 1–2). Masivnost tovrstnih obročkov je že bila prepoznana kot kronološki pokazatelj (npr. Sagadin 2013, 258). Večje in/ali masivnejše oblike bi sicer po analogiji z blejskih grobišč pričakovali v stratigrafsko relativno mlajših grobovih, saj je bila tam dokazana kronološka vrednost debeline prereza locna, ki v opazovanem času narašča (Pleterski 2013a, 302), kar se v nekaterih primerih nakazuje tudi na grobišču Župna cerkev (npr. Rihter 2020, pril. 7, diag. 2 (Sekvenca 49), diag. 38), vendar bo za določnejšo trditev treba počakati na analizo celotnega grobišča. Zato se postavlja vprašanje, ali je mogoče, da je celotna sekvenca grobov, začeni s 1984_z0034, relativno pozna oziroma “mlada” in je nastajala v 10. in še v 11. st.? Opisana dimenzijska lastnost namreč nakazuje možnost, da je grob 1984_z0034 že iz 10. st. Nad

Sl. 11: Kranj, župna cerkev. Izbor predmetov iz grobov z območja 3 (risbe po OIAS 37). M. 1984_p0006 in 1984_z0011 = 1 : 4; ostalo = 1 : 2.

Fig. 11: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Select goods from the graves in Area 3 (drawings taken from OIAS 37). Scale 1984_p0006 and 1984_z0011 = 1 : 4; other = 1 : 2.

Sl. 12: Kranj, župna cerkev. Grobovi z območja 3. Grobna jama stratigrafsko najstarejših grobov (1984_z0049 in 1984_z0048) in mlajši grobovi. (Vir: EMIAS 6; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, hrani: ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo)

Fig. 12: Kranj, the Župna cerkev cemetery. Graves from Area 3. Grave pits of two stratigraphically lowest (1984_z0049 and 1984_z0048) and later graves. (Source: EMIAS 6; Prostorska podatkovna zbirka grobišča Župna Cerkev v Kranju, kept in: ZRC SAZU, Institute of Archaeology)

njim so se zvrstili še 4 grobovi brez pridakov in še peti grob, to je 1984_z0029, vsebuje ponovno isti tip obročka z enojnima odebelitvama koncev, vendar v zelo majhni, nenavadni izvedbi (sl. 11: 1984_z0029/1; OIAS 37, 294: 1). Stratigrafska lega obročka v grobu 1984_z0029 opozarja, da gre za zelo pozen primer ek svoje vrste, ki bi lahko segal še v 11. st. Opažanje posredno potrjuje v južni ladji odkrit grob 1984_z0071, ki je imel pridana po dimenzijah (in ne po tipu) skoraj identično izvedena razmeroma majhna naglavna obročka (OIAS 37, 304, 1–2). Že Milan Sagadin je zanj predvidel možno datacijo v 10. st. (Sagadin 2017, 55–56) ali celo v 11. st. (Sagadin 1991, 35). Njegovo opažanje lahko potrdimo in dopolnimo z novimi. Grob 1984_z0071 tam ni najstarejši v nobeni od sekvenc (npr. Rihter 2020, pril. 3, 352:

13269–13276; 254: 13375–13381; prim. Sagadin 2017, 50). Vzorec kosti iz tega groba (1984_z0071), ki je bil datiran z metodo ^{14}C , kaže časovni razpon kalibrirane datacije (2- Σ) 1027–1166 (tab. 2: 8). Da je tako pozna datacija groba 1984_z0071 še možna, posredno potrjuje od njega stratigrafsko mlajši osrednji grob v grobnici 1984_z0087 (OIAS 37, 304 in 307) in njegova relativno mlajša absolutna datacija kosti, katere kalibriran časovni razpon (2- Σ) je 1039–1210 (tab. 2: 9). Da so tovrstne manjše izvedbe obročkov lahko mlajšega nastanka, pričajo primerki z grobišča na Malem gradu, ki je kot celota datirano v čas po sredini 10. in v začetek 11. st. (Sagadin 2001, 368–371). Obročkom v grobovih 1984_z0029 in 1984_z0071 sta po velikosti in obliki sorodna naglavna obročka z enojno odebelitvijo ter enim ravno odrezanim

koncem iz malograjskega groba 14 (Sagadin 2001, 363, t. 2, 5–6). Neposredno tipološko in dimenzijsko primerjavo za obroček iz groba 1984_z0029 pa predstavlja malograjski primerek iz groba 27 (Sagadin 2001, 365, t. 3, 7).

Verjetno zelo pozno datacijo groba 1984_z0029 dodatno potrjuje tudi oblika nakita, odkrita v stratigrafsko še mlajšem grobu 1984_z0010 (*sl. 10–11*). Ta je sedmi ali zadnji grob sekvence z naglavnimi obročki. Bronast naglavni obroček iz groba ima na delu locna astragalne odebelitve (*sl. 11: 1984_z0010/1; OIAS 37, 287: 1*). Gre za tip, ki ga Pleterski uvršča med kronološko zadnje zgodnj srednjeveške nakitne predmete na grobiščih (Pleterski 2013a, 315, *sl. 16*, kot tip NO070), kar lahko neodvisno potrdimo prav s stratigrafsko lego groba 1984_z0010. Tovrstni obročki so na grobiščih v Vzhodnih Alpah sicer zelo redki. Pred kratkim sta primerjave s slovenskih najdišč zbrala Polona Bitenc in Timotej Knific (Bitenc, Knific 2020a, 65–66, 74, *sl. 2.13*). Med njimi je največ primerkov z grobišča Župna cerkev, kjer so taki obročki različne kakovosti. Nekateri posnemajo boljše izvedbe, kot so znane z Blejskega otoka in iz Most pri Žirovnici (gl. pri Bitenc, Knific 2020a, 66, *sl. 2.13, 1–3*). Časovna opredelitev v konec 10. in prvo tretjino 11. st. (Pleterski 2013a, *sl. 16*) se na podlagi obravnavane stratigrafske sekvence zato zdi povsem verjetna. Od groba 1984_z0010 stratigrafsko mlajši grob 1984_z0019, ki je imel v zasutju le še poškodovan naglavni obroček z enojno odebelitvijo (*sl. 11: 1984_z0019/1; OIAS 37, 291: 1*), dodatno potrjuje veliko dinamiko pokopavanja na tem mestu, posredno jo kaže tudi dolžina celotne sekvence.

Če strnemo, je celotna sekvenca nad grobom 1984_z0034 relativno poznega nastanka. Med grobovoma 1984_z0048/1984_z0049 in grobom 1984_z0034 je najmanj stoletna ali večja časovna vrzel.

Z izjemo pravkar analizirane izjemno dolge sekvence grobov lahko več drugih sekvenc našega diagrama (glede na stratigrafijo in predmete) z zanesljivo zgodnj srednjeveškimi grobovi – to so: 1984_z0041 / 1984_z0014; 1984_z0028 / 1984_z0014 / 1984_z0011; 1984_z0030 / 1984_z0022; 1984_z0034 / 1984_z0027; 1984_z0034 / 1984_z0036 (*sl. 10–11*) – opredelimo kot precej kratke. Večinoma spominjajo na stratigrafsko situacijo grobov ob zahodni steni današnje cerkvene stavbe (izkopavanje leta 1973, gl. tudi *pogl. 3.2*), ki jo lahko opredelimo kot “plitvo”. Tam se stratigrafsko prvi in zanesljivo zgodnj srednjeveški grobovi s predmeti pojavljajo

le v enem nivoju ali največ v dveh superpozicijah in večinoma vsebujejo razmeroma pozne oblike vzhodnoalpskega zgodnj srednjeveškega nakita poznega 9., predvsem pa 10. in 11. st. Grobovom s takšnimi predmeti – naglavni obročki z enojnimi, dvojnimi in večkratnimi odebelitvami, obročki z astragalnimi odebelitvami ter obročki, ki večkratne odebelitve koncev posnemajo s spiralnimi vrezi – sledijo krajše sekvence grobov brez pridatkov, nekatere med njimi pa se končajo pod zahodno cerkveno steno, ki ni starejša od prve tretjine 15. st. (prim. Peskar 2017).

Podobno “plitva” je tudi stratigrafija zgodnj srednjeveških grobov v vzhodnem delu severne ladje vzhodno od *prečnega zidu* (*sl. 12; Rihter 2020, 102–103, sl. 25–26*),²⁶ kjer so zgodnj srednjeveški grobovi v največ dveh superpozicijah. Zadnji (npr. 1984_z0001, 1984_z0008; OIAS 37, 285–288) vsebujejo bodisi obročke s spiralnimi vrezi na koncih bodisi obročke z astragalnimi odebelitvami,²⁷ obe obliki pa predstavljata ene izmed zadnjih primerkov nakita v zgodnj srednjeveških grobovih.

Takšnim oblikam se v grobnih celotah pridružujejo tudi prstani, sklenjeni z dodatkom, npr. v zasutju groba 1984_z0025 (*sl. 11: 1984_z0025/1; OIAS 37, 293: 1*), ki ga lahko predstavlja okrasni kamen, npr. v grobovih 1973_z0263 (OIAS 37, 258) in 1973_z0274 (OIAS 37, 262–263). Tak prstan skupaj z naglavnima obročkoma s spiralnimi vrezi na koncih je bil npr. odkrit v grobu 1984_z0059. Ta je stratigrafsko mlajši od groba 1984_z0060 (OIAS 37, 301–302; Rihter 2020, pril. 7, diag. 43), v katerem je bil obroček z večkratnimi odebelitvami, tipokronološko opredeljiv v čas po letu 920 (Pleterski 2013a, *sl. 16*). Tudi prstani, sklenjeni z dodatkom, ki sicer pogosto manjka, po dosedanem vedenju verjetno zasedajo mlajši del 10. st. Takšen prstan, kot rečeno, izhaja iz zasutja groba 1984_z0025 – ta je stratigrafsko mlajši od groba 1984_z0041, ki je datiran z zelo pozno obliko naglavnega obročka

²⁶ T. i. prečni zid je v navedenem delu označen kot 1984_s0012 (Rihter 2020, 103).

²⁷ Izsledki analize stratigrafskih situacij grobov in predmetov, izkopanih v letih 1965 in 1973 ob zahodnem cerkvenem zidu, leta 1972 ob severnem cerkvenem zidu ter leta 1984 v severni ladji današnje cerkve, so bili predstavljeni v referatu z naslovom “The Last Early Medieval and First High Medieval Burials with Grave Goods from the Župna Cerkev in Kranj Cemetery (Slovenia) in the Light of Stratigraphy and Material Culture” v okviru mednarodne konference Power in Numbers: The Role of the Rural Population in Christianisation and State Formation II, Prague, 11–13. May 2022.

z enostransko priostrenim ter drugim odebeljenim koncem (*sl. 11: 1984_z0041/1*). Od groba 1984_z0025 je stratigrafsko mlajši grob 1984_z0017, ki ima v zasutju odlomek prav tako pozne oblike naglavnega obročka z večkratnimi odebelitvami (*sl. 11: 1984_z0017/1*). Tudi nekatere druge grobne celote pričajo o pozni dataciji prstanov, kakršen je v grobu 1984_z0025. V grobu 4 z Blejskega otoka sta takšna prstana odkrita v grobni celoti skupaj z naglavnim obročkom z astragalnimi odebelitvami (Bitenc, Knific 2020a, 71; *id.* 2020b, 290: 2–4). Na grobišču Mali grad v Kamniku je bil primerljiv prstan odkrit v stratigrafsko najmlajšem grobu 16, v seriji treh zaporednih grobov (Sagadin 2001, 363, t. 2, 7), v grobu 20 (Sagadin 2001, 364, t. 3, 1) ter v grobu 27 (Sagadin 2001, 375, t. 3, 8), ki so mlajši od sredine 10. st. (Sagadin 2001, 368–371).

V grobovih 1984_z0014 (*sl. 11: 1984_z00141–2*; OIAS 37, 290: 1–2) in 1984_z0022 (*sl. 11: 1984_z00221–2*; OIAS 37, 292: 1–2), ki sta dela kratkih zgodnjerednjeveških sekvenc, sta bila odkrita naglavna obročka s spiralnimi vrezi, ki posnemajo večkratno odebelitev. Pod grobom 1984_z0014 (*sl. 10*) so v enem primeru našli od slednjega tipološko starejšo obliko obročka z enkratnimi odebelitvami koncev (*sl. 11: 1984_z0028/1–3*; OIAS 37, 293: 1–3), v drugem primeru (1984_z0041) pa obliko naglavnega obročka z enojno odebelitvijo in ostrim zaključkom na drugi strani, uporabljene kot prstan (*sl. 11: 1984_z0041/1*; OIAS 37, 296: 1). Ta oblika je bila še v grobu 1984_z0027 (*sl. 11: 1984_z0027/1*; OIAS 37, 293: 1), ki je nad grobom 1984_z0034 (*sl. 10*). Po tipokronološki opredelitvi Pleterskega (tip NO0100_0708 ali NO0100_0709) se ti pojavljajo med najmlajšim nakitom po zadnji tretjini 10. st. in v prvi polovici 11. st. (Pleterski 2013a, 315, sl. 16). Stratigrafska situacija naših grobov je s tem skladna. V zasutih grobovih, ki so stratigrafsko mlajši od groba 1984_z0041 (*sl. 10*), so našli nakitne predmete, ki jih je mogoče tipokronološko umestiti v časovni razpon od poznega 9., glede na stratigrafsko situacijo pa verjetneje v 10. st., npr. grob 1984_z0025 (*sl. 11: 1984_z0025/1*; OIAS 37, 293: 1) in grob 1984_z0042 (*sl. 11: 1984_z0042/1*; OIAS 37, 297: 1), kar njihov izvor umešča najverjetneje med prekopane starejše grobove na tem mestu. Edini zanesljivi zgodnjerednjeveški grob, stratigrafsko mlajši od groba 1984_z0041, je grob 1984_z0014, ki vsebuje naglavna obročka s spiralnimi vrezi na koncih locna (*sl. 11: 1984_z0014/1–2*), kar potrjuje razmeroma pozno datacijo obeh. V predstavljenih stratigrafskih situacijah se trenutno zdijo razme-

roma pozni (okoli sredine 10. st. in pozneje) tudi trakasti neokrašeni prstani, kakršen je v grobu 1984_z0015 (*sl. 11: 1984_z0015/1*; OIAS 37, 290: 1), prstani, ki so okrašeni zgolj z vzporednimi linijami serij kratkih vrezov (brez vzdolžnih globokih profilacij oboda), npr. iz groba 1984_z0043 (*sl. 11: 1984_z0043/1*; OIAS 37, 297: 1), in zlasti takšni, na katerih se vrezi križajo, npr. v grobu 1984_z0014²⁸ (*sl. 11: 1984_z0014/3*). Dodaten časovni indic za njihovo pozno datacijo je morda tudi uporaba spajkanja pri spenjanju koncev (drugače od starejšega spenjanja z zakovico), ki je potrjena za primerka v grobovih 1984_z0015 (*sl. 11: 1984_z0015/1*) in 1984_z0043 (*sl. 11: 1984_z0043/1*) ter še v bližnjem grobu 1984_z0012 (*sl. 11: 1984_z0012/1*), ki ni v stratigrafskem odnosu z nobenim od grobov (OIAS 37, 288: 2), v njegovem zasutju pa so odkrili naglavni obroček s spiralnimi vrezi na koncih locna (*sl. 11: 1984_z0012/2*). Na grobišču Župna cerkev so tovrstni prstani manj številni, po enega najdemo le še v grobovih 1972_z0133 (OIAS 37, 174), 2011_x0337 (OIAS 38, 279), 2012_x0377 (OIAS 38, 296) in 2012_x0401 (OIAS 38, 307), preseneča pa tudi njihova redkost med raztresenimi najdbami, kjer najdemo le enega (OIAS 37, Kvadrant III:4 na str. 270). Ali je to morda že znamenje postopnega zmanjševanja pridatkov v grobovih, bodo pokazale nadaljnje raziskave. V tem trenutku je za časovno oporo morda pomenljivo, da je redke tudi na nekaterih blejskih grobiščih, npr. primer v grobu 29 z Dlesca pri Bodeščah (gl. Knific, Pleterski 1981, t. 10. gr. 29/2), kjer so nehali pokopavati kmalu po sredini 10. st. (Pleterski 2013a, 318–319). Znan je primer z Blejskega otoka (Bitenc, Knific 2020a, 74, t. 3, 13), kjer je pokopavanje potekalo celotno 10. st. in še v prvih desetletjih 11. st. (Štular 2020c, 174–175; Bitenc, Knific 2020a, 45–91). Na grobišču Križišče Iskra v Kranju, ki je trajalo dlje v srednji vek, gre morda le za en tovrsten primer v grobu 24 (Sagadin 1988, t. 6, gr. 24: 3). Na grobišču Puščava nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu gre za en tovrsten primer v grobu 94 (Pleterski, Belak 2002, t. 4, 17), ki leži v najmlajšem delu grobišča (Pleterski, Belak 2002, sl. 28), med grobovi z mlajšimi oblikami zgodnjerednjeveškega nakita (Pleterski, Belak 2002, 250–251, 264: sl. 24). Grobišče na Puščavi preneha konec 9. ali v začetku 10. st. (Pleterski, Belak 2002, 233) ter se povezuje z nastankom cerkve sv. Jurija na Legnu in njenega

²⁸ Na pozno datacijo kaže stratigrafska lega datirane grobne celote 1984_z0014, ki jo omogoča tipološko datiran stratigrafsko starejši grob 1984_z0041.

grobišča (Pleterski, Belak 2002, 272), ki kaže na pokopavanje med koncem 9. st., predvsem pa v 10. st. (Modrijan, Strmčnik Gulič 2020). Na grobišču pri Sv. Petru pri Spitalu na Zgornjem Koroškem je tovrsten primer v grobu 132 (Eichert, Rogl 2010, 269, t. 46) ali 133 (za vprašanje pripadnosti: Pleterski 2013a, 313), kjer gre za ena izmed stratigrafsko najmlajših zgodnj srednjeveških grobov s pridatki (Pleterski 2013a, 213–316, sl. 12–13), ki najverjetneje segajo še prek sredine 11. st. (prim. Pleterski 2013a, sl. 15²⁹), medtem ko se je tam pokopavanje nadaljevalo še vse do 15. st. (Eichert 2010b, 183).

Mlajši grobovi

Posebnost *območja 3* je odsotnost razmeroma debele visoko- in pozno srednjeveške stratigrafije grobov, kot je bila ugotovljena na *območju 2* in deloma tudi na *območju 1*. Tam, kjer se v sekvencah pojavljajo grobovi brez pridatkov, ki zanesljivo zaključujejo zgodnj srednjeveško obdobje pokopavanja, so ti razvrščeni v le 1–2, zelo redko v 3–4 superpozicijah (sl. 10). Večina izmed teh je, glede na njihovo relativno globino, vkopanih 77–98 cm globoko, kar v severni ladji predstavlja debelino (70–90 cm) dokumentiranega izravnalnega nasutja ob gradnji poznogotske cerkve (EMIAS 6, 12–15; Sagadin 1991, 31–32). To kaže, da so bili nekateri grobovi vkopani po zgraditvi cerkve, torej po letu 1430 (prim. Peskar 2017). Tej situaciji podobna je tudi stratigrafska slika grobov vzhodno od *območja 3* znotraj severne ladje. Eno izmed vprašanj bi torej lahko bilo, kateri dejavnik je tu upočasnil (ali zaustavil) sicer intenzivno zgodnj srednjeveško dinamiko pokopavanja ob prehodu v visoki srednji vek oziroma ali je nemara šlo pred gradnjo poznogotske cerkve (in pred nasipanjem) tudi za odstranjevanje vrhnjih delov grobišča.

Pri stratigrafsko najmlajših grobovih iz dveh (1984_p0011 in 1984_p0007) zanesljivo izhajajo predmeti. Grob 1984_p0011 z okroglo medenina-sto spono in ohranjenim organskim materialom (sl. 11: 1984_p0011/1; OIAS 37, 276: 1–4) ima azimut 182°, kar pomeni na tem grobišču izjemno redko pravokotno usmeritev na severno cerkveno steno. Podobno usmeritev na *območju 3* ima le še grob 1984_p0021 (OIAS 37, 279). Globina groba 1984_p0011, usmeritev, ohranjenost organskih materialov in stratigrafska situacija kažejo, da je bil vkopan v notranjosti že stoječe cerkve (prim.

EMIAS 6, 12–15; Sagadin 1991, 31–32). To se je lahko zgodilo šele po prvi tretjini 15. st., ko je bila zgrajena današnja cerkev (Peskar 2017), kar je v skladu s še možnim časom pojava primerljivih okroglih spon (prim. Predovnik *et al.* 2008, 78–79). Njihov pojav v grobovih je možen sicer še tudi v 16. st. (prim. Azinović Bebek, Janeš 2016, t. 25: 1–12; 26: 1–6), kar je ob upoštevanju usmeritve okostja in stratigrafije (za grob 1984_p0011) tudi najverjetnejša datacija (prim. Azinović Bebek, Janeš, 2016, 42–43, tab. 1, 310: Gr. 22, 312: Gr. 32, 314: Gr. 39).

V grobu 1984_p0007 je bila na prsah okostja odkrita medenina-sta plastična aplika Križanega (sl. 11: 1984_p0007/1; OIAS 37, 275: 1), ki jo primerjave (prim. Azinović Bebek, Janeš 2016, t. 19: 2; Perkić 2017, t. 4, 9) datirajo v 17./18. st. (Azinović Bebek, Janeš 2016, 232; Perkić 2017, 207). Ob stratigrafsko mlajših grobovih 1984_p0005 in 1984_p0006 so bili odkriti zgodnj srednjeveški predmeti, ki izvorno najverjetneje niso povezani s temi grobovi (sl. 11: 1984_p0005/1, 1984_p0006/1) in kažejo na prekopavanje starejših grobov na tem mestu. Podobno velja morda tudi za grob 1984_z0007 z nejasno pripadnostjo naglavnega obročka (sl. 11: 1984_z0007/1), ki bi lahko bil glede na lego desnice (OIAS 37, 287) tudi mlajšega izvora. Medtem ko ozek sklenjen bronast prstan v zasutju groba 1984_z0003 ni nujno zgodnj srednjeveški (sl. 11: 1984_z0003/1).

Sklep k območju 3

Na *območju 3* so, podobno kot na *območju 2*, začeli pokopavati že pred zadnjo četrtino 8. st. To dokazuje najstarejši grob 1984_z0049 z radiokarbonsko datacijo (654–774). Nad njim je bil, glede na obliko in gradnjo grobne jame, še v istem časovnem razponu vkopan stratigrafsko mlajši in tipološko podoben grob 1984_z0048. Oblika in dimenzija njunih grobnih jam nista podobni tistim pri grobu 2011_x0222 z *območja 1*, temveč grobovom z *območja 2*, kjer ima grob 1972_z0089 tudi skoraj identičen časovni razpon (659–775).

Za grobom 1984_z0048 na tem mestu niso pokopavali najmanj eno stoletje (ali več). Ponovno so tu začeli pokopavati morda že ob koncu 9. st., izjemno intenzivno pa v 10. st., zlasti v njegovi drugi polovici, in še v začetku 11. st. Presenetljiva je skoraj popolna odsotnost grobov visokega in dela poznega srednjega veka pred postavitvijo nove cerkve v začetku 15. st. v nasprotju z *območjema 1* in *2*, kjer so grobovi teh obdobj razmeroma dobro zastopani. Zato sklepamo, da je bilo pokopavanje

²⁹ Na sl. 15 sta pomotoma zamenjana napis Sedlo in St. Peter.

na *območjih* 3 in 2 sočasno in je bilo v tem času tudi del "istega" dogajanja, pozneje pa ne več, saj imata obe območji drugačno časovno kontinuiteto pokopavanja. Kot smo predstavili že pri *območju* 2, nobena od trenutno razpoložljivih najstarejših radiokarbonskih datacij ne pokriva celotnega 7. st. (gl. tudi *območje* 2), zato kot realen čas nastanka za grob 1984_z0049 predlagamo 8. st. (pred letom 774). Njegova superpozicija z grobom 1984_z0048 pri tem opozarja tudi na časovno globino začetkov pokopavanja na *območju* 3.

5 POVZETEK REZULTATOV ANALIZ Z OBMOČIJ 1–3 IN DISKUSIJA

Absolutno najstarejša grobova izhajata z območij 2 in 3. Kalibrirani radiokarbonski dataciji grobov 1972_z0089 (659–775) in 1984_z0049 (654–774) kažeta na začetek pokopavanja že pred letom 775. Stratigrafsko najstarejši grob 2011_x0222 (774–1032) z *območja* 1 pa je bil vkopan po letu 774, na podlagi tipokronološke analize predmetov v sekvencah nad njim najpozneje okoli leta 800.

Nadaljevanje pokopavanja na teh posameznih območjih ni bilo enotno, čeprav se je pokopavanje na grobišču kot celoti nepretrgoma nadaljevalo vse do konca 18. st. Medtem ko se je na *območju* 1 pokopavanje za grobom 2011_x0222 nadaljevalo nepretrgoma do 16. ali 18. st., je na *območju* 2 morda prišlo do relativno krajšega (za možnost brez razmika v neposredni bližini tega območja gl. dalje pri grobu 1972_z0206), na *območju* 3 pa do daljšega časovnega razmika, najprej med najstarejšimi in prvimi relativno mlajšimi zgodnjersrednjeveškimi grobovi, nato pa (na *območju* 3) še do prekinitve (ali zmanjšanega obsega) pokopavanja v delu viškega in poznega srednjega veka.

Grob 1972_z0089 z *območja* 2 je del skupine grobov s t. i. staroselsko tradicijo pokopavanja, ki jih Milan Sagadin časovno postavlja v konec 7. ali v prvo polovico 8. st. (Sagadin 2017, 48). Z analizo objektivno dokazujemo, da se je to zgodilo pred letom 775 ter dopolnjujemo dosedanjo prostorsko sliko najstarejših pokopov z ugotovitvijo, da so ti – kot kažeta grobova 1984_z0049 in 1984_z0048 z *območja* 3 – lahko tudi znotraj današnje severne cerkvene ladje (prim. Sagadin 1985b, 284; *id.* 2017, 42), v njenem severozahodnem delu, zaradi česar bi bilo treba predlagani načrt poteka zahodnega zidu (Sagadin 2017, 43, slika zgoraj "domnevni potek zidu"; prim. *sl.* 2, 12) t. i. najstarejše cerkvene zgradbe prostorsko uskladiti s potekom najzahod-

nejšega dela *temeljev* (starejšega) zidu v severni ladji, ki teh grobov ne seka (*sl.* 12: temelj zidu).

Skupino najstarejših grobov na obeh straneh današnjega severnega cerkvenega zidu so prostorsko dopolnjevali podobno usmerjeni stratigrafsko najstarejši grobovi t. i. Valičeve skupine, npr. grobovi 1972_z0085 (680–882) in 1972_z0091, 1972_z0107 ali 1972_z0207, ki so ob raznoliki gradnji grobnih jam (gl. *pogl.* 2) deloma podobni stratigrafsko najstarejšim grobovom v današnji južni cerkveni ladji, kot so 1984_z0106 (670–775), 1984_z0107, 1984_z0108 in 1984_z0110 (678–880). Razpoložljive radiokarbonske datacije kažejo na njihov relativno poznejši možni nastanek, to je po letu 670/678/680, v nasprotju z relativno starejšimi grobovi 1972_z0089 in 1984_z0049 z zgodnejšim možnim začetkom z območij 2 in 3.

Ugotovitve dopolnjujemo še s podatkom, da stratigrafsko najstarejši grob 1984_z0052 v srednji ladji (Sagadin 2017, 50–51), kot kaže radiokarbonska datacija 892–1020 (*tab.* 2:7), ni del skupine najstarejših grobov (prim. *pogl.* 2) ter je časovno bližje grobovoma 1984_z0071 in 1984_z0087. Omenjena grobova stratigrafsko opredeljujeta čas pred izgradnjo kamnite grobnice in po njej, prizidane k južnemu zidu druge cerkvene stavbe (za stratigrafijo gl.: Sagadin 2017, 49, 50 in zgornja slika, 55), in sta datirana med letoma 1027 in 1166 oziroma 1038 in 1210 (*tab.* 2: 8 – 9).

Kulturno opredeljen realni časovni razpon za grob 2011_x0222 z *območja* 1 je med 774 in ca. 800. Ta grob, sodeč tako po gradnji kot po usmeritvi ter radiokarbonski dataciji in stratigrafski situaciji nad njim, ni več del skupine grobov s t. i. staroselsko tradicijo pokopa, kakršni so na *območjih* 2 in 3. Od njih odstopa tudi s svojo oddaljenostjo. Grob 2011_x0222 že pomeni začetek novega obdobja pokopavanja, nad katerim je potekalo pokopavanje vse do 18. st. Prvi stratigrafsko mlajši (in podobno grajen) grob nad njim (2011_x0218) že ima značilno starejšo obliko naglavnega nakita, ki se spenja z nekovano zanko in kaveljčkom, pa tudi nož, kar se pojavlja tudi na drugih, npr. blejskih grobiščih. Tudi na *območju* 2 je bil drugi grob v sekvenci nad grobovoma 1972_z0089/90, to je grob 1972_z0088 – po analogiji zgodnjih grobov z *območja* 1 – morda vkopan že konec 8. ali v prvi tretjini 9. st. Da je grob 2011_x0222 z azimutom 125° že del sekvence in skupine relativno mlajših grobov z nestanovitno orientacijo, ki v tem delu grobišča dosega azimute med 90 in 125°, kaže primer sekvence grobov 1969_z0016 / 1969_z0014 (gl. Rihter 2020, pril. 3: 50, sekvence

št. 1315–1345). Pri tem je v grobu 1969_z0016 z azimutom 122° (OIAS 35, 212) prstan, ki ni značilen za najstarejše zgodnjerednjeveške grobove. Grob 1969_z0014 nad njim, z značilnimi prdatki iz konca 9. ali še iz prve polovice 10. st., pa ima azimut 93° (OIAS 35, 211).

Zakaj se v jugovzhodnem delu grobišča pojavljajo med stratigrafsko najstarejšimi (npr. 2011_x0222) in tudi mlajšimi grobovi (npr. 1969_z0016) takšni, ki imajo azimut okoli 120°, in ali gre pri tem za odziv na neko lokalno prostorsko in/ali drugačno (zunajgrobiščno) spremembo ali navezavo, v tem trenutku ne vemo. Če gre za odziv na spremenjeno stanje stavb, ki so stale na grobišču, najprej pomislimo na ostanke temeljev stavbe, interpretirane kot najstarejše cerkvene zgradbe, in na skupino najstarejših grobov t. i. staroselske tradicije, pokopanih ob te temelje, ter tiste sočasne grobove, ki to usmeritev upoštevajo. Grob 2011_x0222, ki je nastal v zadnji četrtini 8. st., te smeri ne upošteva. Vendar te smeri prav tako ne upošteva npr. grob 1972_z0206 z azimutom 116° iz t. i. Valičeve skupine najstarejših grobov na delu grobišča (tik severno pri *območju* 2), kjer se je pokopavanje pravzaprav začelo. Grob 2011_x0222 je od groba 1972_z0206 z vidika gradnje grobne jame že povsem drugačen. Stratigrafska lega groba 1972_z0206 v sekvenci treh (najzgodnejših) grobov kaže na njegov relativno najmlajši nastanek, tega poudarja tudi njegov od predhodnih dveh izrazito drugačen azimut (gl. *pogl. 1 in 2*). Ali nemara zato že ta grob – čeprav še s kamnitimi oblogami, vendar neupoštevaje usmeritve relativno starejših grobov, s katerimi je bil v stiku – naznanja prehajanje k pokopavanju z nestanovitnimi usmeritvami in manj prostornimi jamami, kot jih sicer zanesljivo uvajajo pokop 2011_x0222 in njemu podobni grobovi v “običajnejših” grobnih jamah? Se pri tem morda kaže tudi časovna globina pokopavanja v t. i. staroselski tradiciji – ali njen iztek ob prehodu k “običajnejšim” grobnim jamam –, ki jo morda naznanja (od 1972_z0206) že relativno starejši grob 1972_z0107 s starejšo usmeritvijo, vendar že brez kamnite obloge? Če to drži in če upoštevamo stratigrafijo, bi lahko šlo pri grobu 1972_z0206 za enega zadnjih pokopov starejše tradicije s kamnito oblogo in bi ga trenutno lahko postavili v drugo polovico 8. st., pred leto 774. To bi lahko bil indic za časovno zveznost prehoda med enim in drugim načinom pokopavanja na razširjenem prostoru *območja* 2. Trenutno je torej več vprašanj kot odgovorov. Kot kaže, gre za kompleksno časovno-prostorsko sliko grobišča, ki

bo bolj razumljiva po analizi celotnega grobišča in dodatnem radiokarbonskem datiranju.

Na *območjih* 1 in 2 se je pokopavanje za zadnjimi zgodnjerednjeveškimi grobovi neprekinjeno nadaljevalo tudi v mlajših obdobjih vse do 17./18. st. Razmeroma številni grobovi večinoma brez pridatkov v stratigrafskih sekvencah v več nivojih ležijo med zadnjimi zgodnjerednjeveškimi grobovi s prdatki in pred prvimi novoveškimi grobovi z devocionalijami, ki zaključujejo obdobje pokopavanja na tem grobišču najpozneje leta 1789. V primerjavi z *območji* 1 in 2 v stratigrafiji *območja* 3 pogrešamo obsežnejšo skupino grobov brez pridatkov, ki bi sledila zadnjim zgodnjerednjeveškim grobovom s prdatki in bi zapolnjevala čas do prvih novoveških grobov z devocionalijami. Med najmlajšimi grobovi jih je bila tu namreč večina vkopana v nasutje, ki je izenačevalo hodni nivo (Sagadin 2017, 36–37; *id.* 1985b) okoli leta 1430 nad ta del razširjene poznogotske cerkve (Peskar 2017). Zakaj tu ni potekalo obsežnejše oz. množičnejše pokopavanje v obdobju po zgodnjem srednjem veku in do okoli leta 1430 in ali so na to vplivale tudi različne zgradbe, je le nekaj vprašanj, na katera bo mogoče ponuditi odgovore šele po analizi celotnega grobišča.

6 SKLEP

Analiza posameznih območij kaže, da sta bili med stratigrafsko najstarejšimi grobovi dve skupini zgodnjerednjeveških pokopov.

Prvo (starejšo) skupino grobov, ki se v literaturi povezuje s t. i. staroselsko tradicijo pokopavanja in so jo tipološko opredelili že najzgodnejši izkopavalci ter jo pozneje s kulturnimi kriteriji ovrednotili tudi časovno, predstavljajo globoko vkopani grobovi (z azimutom $95^\circ \pm 5^\circ$) v bolj ali manj prostornih pravokotnih jamah. Medtem ko sta relativna prostornost oz. velikost in večja globina grobne jame stalni karakteristiki teh grobov, se med seboj opazno razlikujejo po nestandardni izvedbi notranjosti grobnih jam. Lahko je šlo zgolj za v zemljinu vkopane jame brez posebne gradnje (1972_z0085, 1953_z0146, 1953_z0147), v katerih so bili ponekod odkriti le sledovi lesa (1972_z0107), ali pa so bile v grobnih jamah popolnoma lesene velike grobne konstrukcije (1984_z0108). Večkrat je bil s kamni (deloma) obdan skelet oziroma rob jame (1972_z0089, 1984_z0048), v nekaterih jamah so v nekaj primerih odkrili tudi dele desk (1984_z0107, 1984_z0049). Redkeje pa so bile

stene grobne jame s kamni obložene tudi v višino (1984_z0110, morda deloma tudi 1972_z0091).

Ne glede na tipološko raznolikost izvedb notranjosti grobnih jam stratigrafski konteksti nedvomno potrjujejo, da gre za skupino prvotnih grobov, med katerimi so najstarejši na podlagi ugotovitev radiokarbonskega datiranja nastali pred letom 774 in vsekakor po letu 654. Za raznolikost najstarejše skupine grobov ob kulturnih vzrokih ne moremo povsem izključiti niti kronoloških. Kronološke razlike med najstarejšimi grobovi poleg prostorske razmestitve grobov zanesljivo potrjujejo tudi stratigrafija grobov in radiokarbonske datacije.

Stratigrafija najstarejših grobov, ki upoštevajo usmeritev najstarejših ostankov temeljev zidov (ti so bili interpretirani kot ostanki prve cerkvene stavbe), kaže, da je med temi grobovi na dveh mestih prišlo do zanesljivih superpozicij. Te dokazujeta grobova 1984_z0049 / 1984_z0048 in grobova 1972_z0207 / 1972_z0107. Prostorsko sta del iste, t. i. Valičeve skupine najstarejših grobov, kamor sodijo še grobovi 1972_z0082, 1972_z0085, 1972_z0089, 1972_z0090 in 1972_z0091. Tipološko sorodna grobova 1984_z0049 in 1972_z0089 imata tudi najstarejše in hkrati podobne (^{14}C) časovne razpone, ki v najširšem časovnem obsegu datirata začetek pokopavanja po letu 654 in pred letom 775. V deloma istem časovnem razponu, pred letom 775, so pokopavali tudi na južnem delu grobišča, kot kaže v spodnjem delu sicer nekoliko mlajša datacija groba 1984_z0106. Drugi dve radiokarbonski dataciji grobov 1972_z0085 in 1984_z0110 prekrivata relativno mlajši čas 678/680–882 in se po izvedbi notranjosti grobne jame razlikujeta tako med seboj kot tudi v primerjavi z najstarejšima grobovoma 1984_z0049 in 1972_z0089. Za vse pa je značilna horizontalna razmestitev, ki daje videz prostorskega načrtovanja, z dosledno orientacijo vzhod–zahod.

Obstoj dodatne, tretje superpozicije grobov 1972_z0107 (spodaj) in 1972_z0206 (zgoraj) z različnima usmeritvama (azimut 95° oz. 116°) in izvedbama grobnih jam (navadna s sledovi desk oz. obložena s kamni) bi lahko kazal na čas, ko se pokopavanje v t. i. staroselski tradiciji (*prva skupina*) že preveša k pokopavanju v manjših grobnih jamah brez kamnitih oblog in spremenljivih azimutov, kar je sicer značilnost *druge skupine* grobov. Grobova sta prostorsko del skupine najstarejših, podobno grajenih grobov, za katero so značilni medsebojni razmiki proti vzhodu usmerjenih grobnih jam. Vendar imata

značilnosti obeh skupin. Grob 1972_z0107 ima pridanke, kar predstavlja za *prvo skupino* redkost, in nima kamnite obloge. Od njega relativno mlajši grob 1972_z0206 pa sicer ima kamnito oblogo, vendar je usmerjen drugače, in sicer podobno kot grob 2011_x0222 z *območja* 1, ki je predstavnik *druge skupine*. Če grob 1972_z0206 kot najmlajši v sekvenci najstarejših grobov zares kaže ta prehod (opuščanje t. i. staroselske tradicije pokopavanja), bi ga lahko trenutno umestili v drugo polovico 8. st., v čas pred letom 774.

Popoln odmik od t. i. staroselske tradicije zanesljivo že kaže grob 2011_x0222 v jugovzhodnem delu grobišča, s prav tako odstopajočo usmeritvijo severozahod–jugovzhod (z azimutom 125°), ki se je po radiokarbonski dataciji zgodil po letu 774 ali najpozneje okoli leta 800, kot kaže tipokronološko ovrednotenje stratigrafsko mlajših grobov s pridanke nad njim. Grob 2011_x0222 nima več kamnite obloge in je predstavnik *druge skupine* (stratigrafsko) najstarejših grobov.

Druga skupina grobov, ki je mlajša od prve in je torej poznejša od leta 774, ima pravokotno ali zaobljeno in globoko, vendar manj prostorno grobno jamo (različnih azimutov, $80\text{--}125^\circ$). V njih so lahko sledovi lesa grobnih konstrukcij oziroma desk. Pogostejši so tudi pridanke. Grobu 2011_x0222 v stratigrafski sekvenci neposredno sledijo stratigrafsko mlajši grobovi s pridanke, ki še nekaj časa ohranjajo podobno gradnjo groba, vendar imajo različne azimute. Takšna situacija oziroma nadaljevanje pokopavanja pa je razvidno tudi nad grobom 1972_z0089 na severnem delu grobišča, ki ga začenjajo grobovi s tipološko podobno sestavljenimi grobnimi inventarji (kot nad grobom 2011_x0222), podobno pa je tudi število 4–5 zaporednih zgodnesrednjeveških grobov v sekvencah. Prvi pojav usmeritve grobov SZ–JV ob koncu 8. ali v začetku 9. st. morda pomeni odziv na spremembe znotraj grobišča ali v okolici, česar trenutno še ne znamo zadovoljivo pojasniti.

Za začetek pojava najstarejše, *prve skupine* grobov (in s tem za začetek pokopavanja na grobišču) ob trenutnih podatkih predlagamo prvo polovico 8. st., s trajanjem najmanj dveh generacij (60 let), kar utemeljujemo z naslednjimi argumenti:

- Odsotnost zanesljivih podatkov o obstoju grobnih najdb, ki jih je mogoče datirati le v 7. st. (prim. OIAS 35, 37 in 38; Sagadin 2017, 46; Valič 1985, 91).

- V grobovih *prve skupine*, ki vsebujejo nakit, je grob 1984_z0107 datiran v sredino 8. st., grob 1972_z0107 pa v 7. ali 8. st. (Sagadin 2017, 46).

- Nobena od radiokarbonskih datacij nima svojega razpona samo v okviru 7. st., temveč se le delno nanašajo na njegovo drugo polovico, delno pa na 8. st.
- Vse radiokarbonske datacije *prve skupine* grobov večji del prekrivajo le 8. st.
- Nobena od najstarejših radiokarbonskih datacij ne zajema prve polovice 7. st.
- Začetek pokopavanja *druge skupine* (trenutno) ni starejši od leta 774.
- Najstarejši grobovi *prve skupine* so relativno dobro ohranjeni, mlajši grobovi jih praviloma niso poškodovali v večjem obsegu. To bi lahko bil indic za časovno bližino prvih mlajših pokopov (nepo-

seganje v nerazkrojena trupla, poznavanje starejših grobov, morebitne oznake starejših grobov).

- Med zaporednimi grobovi *prve skupine* z usmeritvijo vzhod–zahod smo v dveh primerih zaznali superpoziciji, ki kažeta na vsaj dve generaciji pokopavanja, kar lahko znaša do 60 let.

Raziskava (analiza) grobišča še ni končana, zato pričujoči prispevek ne ponuja dokončnih ugotovitev. Kljub temu pa prinaša novosti, ki dopolnjujejo naše poznavanje oblik grobov in obdobja začetka pokopavanja na tem grobišču, prvič podprte s kombinacijo absolutnih datacij, stratigrafije in materialne kulture.

Kratice / Abbreviations

- EMIAS 1** = B. Štular, M. Belak (ur.) 2012a, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Dokumentacija o izkopavanjih v letu 1953.* – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 1. (DOI: 10.3986/9789612544232)
- EMIAS 2** = B. Štular, M. Belak (ur.) 2012b, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Kartoteka najdb iz leta 1953.* – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 2. (DOI: 10.3986/9789612544263)
- EMIAS 4** = A. Valič, B. Štular, M. Belak 2013, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Dokumentacija o izkopavanjih v letih 1964, 1965 in 1966.* – Zbirka E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 4. (DOI: 10.3986/9789612544775)
- EMIAS 5** = N. Osmuk, A. Valič, M. Belak 2013, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Dnevnik izkopavanja 1969 do 1973.* – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 5. (DOI: 10.3986/9789612546557)
- EMIAS 6** = M. Sagadin 2014, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Dnevnik izkopavanja 1984.* – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 6. (DOI: 10.3986/9789612547035)
- EMIAS 7** = M. Belak (ur.) 2014, *Grobišče Župna cerkev v Kranju. Grobni zapisniki.* – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 7. (DOI: 10.3986/9789612547042)
- EMIAS 12** = M. Belak (ur.). 2021. *Grobišče Župna cerkev v Kranju, Bloki, terenske risbe 1969–1973,* E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 12. (DOI: 10.3986/9789610505778)
- OIAS 35** = A. Pleterski, B. Štular, M. Belak 2016, *Izkopavanja srednjeveškega in zgodnjenovoveškega grobišča pri Župni cerkvi v Kranju v letih 1964–1970. Grobišče Župna cerkev v Kranju 1.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 35. (DOI: 10.3986/9789612549732)
- OIAS 37** = A. Pleterski, B. Štular, M. Belak 2017, *Raziskovanje grobišča okoli Župne cerkve v Kranju v letih 1972–2010.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 37. (DOI: 10.3986/9789610500315)
- OIAS 38** = A. Pleterski, B. Štular, M. Belak, H. BEŠTER 2019, *Začetek in konec raziskovanj grobišča pri Župni*

cerkvi v Kranju (1953 in 2011–2013). – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 38. (DOI: 10.3986/978961050150)3

ZBIVA = Pleterski 2016, *Zbiva v. 3.11* (<http://zbiva.zrc-sazu.si/>) (03.12.2022).

ACHINO *et al.* 2019 = K. F. Achino, B. Štular, Je. Rihter, Ja. Rihter 2019, Assessing the intentionality of spatial organization: cemetery of Župna Cerkev (Kranj, Slovenia) case study / Preučevanje namernosti prostorske ureditve. Primer grobišča Župna cerkev v Kranju. – *Arheološki vestnik* 70, 297–313.

ANNAERT *et al.* 2020 = R. Annaert, M. Boudin, K. Deforce, A. Ervynck, K. Haneca, A. Lentacker, C. Snoeck 2020, Anomalous Radiocarbon Dates from the Early Medieval Cremation Graves from Broechem (Flanders, Belgium): Reservoir or Old Wood Effects? – *Radiocarbon* 62/2, 269–288. (DOI:10.1017/RDC.2019.159)

ARIES, P. 1989, *Eseji o istoriji smrti na zapadu. Od srednjeg veka do današnjih dana.* – Beograd, Rad.

AZINOVIĆ BEBEK, A. 2009a, *Krunice 17. i 18. st. iz Čazme (Seventeenth- and Eighteenth-Century Rosaries from Čazma).* – *Opvscvla archaeologica* 32, 167–193.

AZINOVIĆ BEBEK, A. 2009b, *Novovjekovni nalazi u grobovima 17. i 18. st. oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku (17 and 18 century finds round the church of St. Nicholas bishop in Žumberak).* – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 42, 463–488.

AZINOVIĆ BEBEK A., A. JANEŠ, 2016, *Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno groblje uz crkvu Uznesenja Blažene djevice Marije u Rijeci.* – V: N. Radić Štivić, L. Bekić (ur.), *Pul Vele crkve, Arheološka istraživanja riječkog kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog groblja*, 41–334. – Rijeka.

BELAJ, J. 2007, *Interpretiranje novovjekovnih nalaza iz grobova crkve sv. Martina na Prozorju / Interpretation of the Modern Age finds from the graves of the church of St. Martin at Prozorje.* – *Prilozi instituta za arheologiju* 23, 257–294.

- BIBBY, I. D. 1993, Building stratigraphic sequences on excavations: an example from Konstanz, Germany. – V: E. C. Harris, M. R. Brown III, G. J. Brown (ur.), *Practices of archaeological stratigraphy*, 104–121. – London.
- BITENC, P., T. KNIFIC 2020a, Interpretacija grobišča in najdb / Interpretation of burial ground and finds. – V: B. Štular (ur.) 2020a, 45–91.
- BITENC, P., T. KNIFIC 2020b, Katalog grobov in najdb. – V: B. Štular (ur.) 2020a, 287–342.
- BRONK RAMSEY, C. 2021, OxCal v4.4. (<https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal.html>) (31.08.2022).
- BURIĆ, T. 2020, Arheološki nalazi kopči iz srednjeg vijeka u Kaštelima. – *Starohrvatska prosvjeta* III/47, 439–462.
- CLARK, P. R. 1993, Sites without principles: Post-excavation analysis of “pre-matrix” sites. – V: E. C. Harris, M. R. Brown III, G. J. Brown (ur.), *Practices of archaeological stratigraphy* *Practices of archaeological stratigraphy*, 276–292. – London.
- De MULDER *et al.* 2020 = G. De Mulder, M. Boudin, E. Deschepper, G. Verbrugge, M. Strydonck, G. Capuzzo, W. De Clercq 2020, 14C-dating of wooden buildings in Flanders (Belgium). A problem of reliability? – *Anthropologica et Præhistorica* 129, 87–102.
- EFFROS, B. 2003, *Merovingian Mortuary Archaeology and the Making of the Early Middle Ages*. – Berkeley, Los Angeles, London.
- EGAN, G., F. PRITCHARD 1991, *Dress accessories 1150–1450 (Medieval finds from excavations in London)* 3. – Woodbridge.
- EICHERT, S. 2010a, *Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Die materielle Kultur Karantaniens anhand der Grabfunde vom Ende der Spätantike bis ins 11. Jahrhundert*. – Klagenfurt am Wörthersee.
- EICHERT, S. 2010b, Die frühmittelalterlichen Funde aus dem Kirchenfriedhof von St. Peter. – V: K. Karpf, T. Meyer (ur.), *Sterben in St. Peter, Das frühmittelalterliche Gräberfeld von St. Peter bei Spittal/Drau in Kärnten*, Beiträge zur Kulturgeschichte Oberkärntens 6, 148–191.
- EICHERT, S. 2013, Zur Absolutchronologie des Ostalpenraums im Frühmittelalter unter besonderer Berücksichtigung ¹⁴C-datierter Grabinventare. – *Berichte der Bayerischen Bodendenkmalpflege* 54, 419–427.
- EICHERT, S., C. ROGL 2010, Katalog der Gräber und Kleinfunde. – V: K. Karpf, T. Meyer (ur.), *Sterben in St. Peter, Das frühmittelalterliche Gräberfeld von St. Peter bei Spittal/Drau in Kärnten*, Beiträge zur Kulturgeschichte Oberkärntens 6, 192–286.
- FEHRING, G. P. 1992, *The Archaeology of Medieval Germany. An introduction*. – London, New York.
- FILIPEC, K. 2010, Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj. – *Starohrvatska prosvjeta* III/37, 51–57.
- FISTER, P. 1975, *Arhitektura slovenskih protiturških tabarov*. – Ljubljana.
- FROLIK *et al.* 2020 = J. Frolik, J. Sneberger, I. Svetlik, S. Kaupová, K. Pachnerova Brabcova, Z. Ovsonkova 2020, The Oldest Rulers of Early Medieval Bohemia and Radiocarbon Data. – *Radiocarbon* 62, 1–14. DOI: 10.1017/RDC.2020.62
- GEERAERTS *et al.* 2017 = G. Geeraerts, E. Levy, F. Pluquet 2017, Models and Algorithms for Chronology. – *24th International Symposium on Temporal Representation and Reasoning (TIME 2017)*. Leibniz International Proceedings in Informatics 90, 13:1–13:18. (<https://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2017/7929/pdf/LIPICs-TIME-2017-13.pdf>)
- GERRARD, R. H. 1993, Beyond crossmends: Stratigraphic analysis and the content of historic artefact assemblages on urban sites. – V: E. C. Harris, M. R. Brown III, G. J. Brown (ur.), *Practices of archaeological stratigraphy*, 229–249. – London.
- GUŠTIN *et al.* 1993 = M. Guštin, R. Cunja, K. K. Predovnik 1993, *Podbočje, Stari Grad*. – Brežice.
- HARDING, A. 1999, *Establishing archaeological chronologies*. – London, New York.
- HARRIS, E. C. 1989, *Načela arheološke stratigrafije*. – Ljubljana.
- HERZOG, I. 2004, *Stratify, 1. 5*. – Bonn. (spletni vir / internet source: http://www.stratify.org/Download/Stratify_Manual.Pdf (01. 01. 2023)).
- HINES, J. 2021, The Chronological Framework of Early Anglo-Saxon Graves and Grave Goods: New Radiocarbon Data from Raf Lakenheath, Eriswell, Suffolk, and a New Calibration Curve (IntCal20). – *The Antiquaries Journal* 101, 106–142. (DOI:10.1017/S0003581520000517)
- HÖFLER, J. 2016², *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. – Ljubljana. (http://viharnik.com/downloads/Oprvihcerkvah_2izdaja.pdf)
- HÖGLINGER, P. 2019, Zum (Früh-)Mittelalter in Salzburg: Ergebnisse einer ¹⁴C-Untersuchungsreihe. – *Fundberichte aus Österreich* 58, 285–293.
- HUEGLIN, S. 2017, Time Framing Early Medieval Stone Building North of the Alps – A Discussion of Recent Challenging Results. – *Radiocarbon* 59/6, 1657–1675. DOI:10.1017/RDC.2017.135
- KAIZER *et al.* 2019 = Kaizer, J., E. Wild, P. Stadler, M. Teschler-Nicola, P. Steier 2019, Update on the Absolute Chronology of the Migration period in Central Europe (375–568 AD): new data from Maria ponsee, Lower Austria. – *Radiocarbon* 61/6, 1653–1662. DOI:10.1017/RDC.2019.89
- KASTELIC, J. 1960, Staroslovanski Kranj. – V: *900 let Kranja*, 38–50. – Kranj.
- KLÁPŠTĚ, J., NISSEN JAUBERT, A. 2007, Rural Settlement. – V: J. Graham-Campbell, M. Valor (ur.), *The archaeology of Medieval Europe. Eight to Twelfth centuries AD*. Acta Jutlandica LXXXIII/1, Humanities Series 79, 76–110.
- KLEVNÄS *et al.* 2021 = A. Klevnäs, E. Aspöck, A. A. Noterman, M. C. Van Haperen, S. Zintl 2021, Reopening graves in the early Middle Ages: from local practice to European phenomenon. *Antiquity* 95 (382), 1005–1026. (DOI:10.15184/aqy.2020.217)
- KNEZ, D. 2001, *Svetinjice iz zbirke Narodnega muzeja Slovenije / Pilgrimage Badges from the Collections of the National Museum of Slovenia*. – Ljubljana.
- KNEZ, D. 2005, Križi iz zbirke narodnega muzeja (Crosses in the collection of the National Museum of Slovenia). – *Argo. Časopis slovenskih muzejev. Journal of the Slovene museums* 48/1, 16–30.
- KNIFIC, T. 1974, Horizontalna stratigrafija grobišča Bled – Pristava II / Die horizontale Stratigraphie des Gräberfeldes Bled – Pristava II. – *Situla* 14/15, 315–326.

- KNIFIC, T. 1984, Arheološki zemljevid Blejskega kota v zgodnjem srednjem veku. – *Kronika* 32/2, 99–110.
- KNIFIC T., M. MLINAR 2014, Najdbe iz 10. in 11. stoletja v Posočju – vpetost v evropski prostor. Najdišče Sv. Urh v Tolminu / The 10th and 11th century finds from the Soča Valley – integration into European territory. The site of Sv. Urh in Tolmin. – *Arheološki vestnik* 65, 423–462.
- KNIFIC, T., A. PLETERSKI 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah / Die altslawische Nekropole Dlesc pri Bodeščah. – *Arheološki vestnik* 32, 482–523.
- KNIFIC T., A. PLETERSKI 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu (Altslawische Grabfelder in Spodnje Gorje und Zasip). – *Arheološki vestnik* 44, 235–267.
- KNIFIC, T., M. TOMANIČ-JEVREMOV 2005, Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi. – V: M. Hernja-Masten, N. Korpič, Z. Kresnik (ur.), *Ormož skozi stoletja* 5, 160–177.
- KOROŠEC, P. 1961, Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije. – *Zgodovinski časopis* 15, 157–194.
- KOŠTOVÁ *et al.* 2022 = N. Koštová, K. Kapustka, E. Zazvonilová, R. Křivánek, S. Drtikolová Kaupová, H. Vondrová, A. Bajer, R. Kočárová 2022, Raně středověké pohřebiště v Přezleticích (okr. Praha-východ) / Early Medieval Burial Ground in Přezletice (Prague-East District). – *Památky archeologické* 113, 2022, 183–255. (DOI:10.35686/PA2022.4)
- KRABATH, S. 2001, Die hoch- und spätmittelalterlichen Buntmetallfunde nördlich der Alpen: Eine archäologisch-kunsthistorische Untersuchung zu ihrer Herstellungstechnik, funktionalen und zeitlichen Bestimmung. – *Internationale Archäologie* 63/1.
- LAVRENČIČ L. 2019, Zgodnesrednjeveški grobišči Žale in Podojnce v Srednji vasi v Bohinju. – Magistrsko delo / Master's thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. (<https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=108645>) (31.08.2022)
- LEVY *et al.* 2020 = E. Levy, E. Piasetzky, I. Finkelstein 2020, Strata, Scarabs and Synchronisms: A Framework for Synchronizing Strata and Artifacts. – *Journal of Computer Applications in Archaeology* 3/1, 1–17. DOI:10.5334/jcaa.41
- MAKAROVIČ, G. 1995, *Slovenci in čas: Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. – Ljubljana.
- MAKAROVIČ, G. 2008, Razvoj majev in mlajev na Slovenskem. – *Etnolog* 18, 17–65.
- MARUŠIČ, B. 1987, Skeletni grobovi v Bujah in Buzetu. Donesek k raziskovanju zgodnjega srednjega veka v Istri. (Die Skelettgräber in Buje und Buzet). – *Arheološki vestnik* 38, 331–362.
- MITHAY, S. 1985, A győr-Gabonavásártéri XVI–XVII századi temető (Der Friedhof Győr – Gabonavásártér aus dem 16 – 17. Jh.). *Communications archaeologicae Hungariae* 1985, 185–197.
- MLEKUŽ, D. 2001, Harrisovi diagrami in računalniki. – *Arheo* 21, 43–48.
- MODRIJAN, Z., M. STRMČNIK GULIČ 2020, Sv. Jurij na Legnu – zgodnesrednjeveška cerkev in grobišče / Sv. Jurij at Legen (Slovenia) – early Medieval church and graveyard. – *Arheološki vestnik* 71, 283–319.
- MÜNSTERER H. O. 1983, *Amulettkreuze und Kreuzamulette. Studien zur religiösen Volkskunde*. – Regensburg.
- NEUSTUPNÝ, E. 1993, *Archaeological method*. – Cambridge, New York.
- NOWOTNY, E. 2011, Mehrfachgräber im Gräberfeld von Thunau, Obere Holzweise. Methodik, Ausprägungen, Deutungsmöglichkeiten / Vícečetné hroby na pohřebišti Thunau – Obere Holzweise. Metody, charakteristika, interpretace. – *Archeologické rozhledy* LXIII–2011, 443–465.
- PEARSON, N., T. WILLIAMS 1993, Single-context planning: Its role in on-site recording procedures and in post-excavation analysis at York. – V: E. C. Harris, M. R. Brown III, G. J. Brown (ur.), *Practices of archaeological stratigraphy*, 89–103. – London.
- PERKIČ D. 2010, Pavlinski samostan u Kamenskom kod Karlovca, nalazi iz grobova kasnog srednjeg i novog vijeka (The Pauline Fathers Monastery in Kamensko near Karlovac – late mediaeval and early modern period graves). – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 43, 227–288.
- PERKIČ, D. 2017, Crkva sv. Jurja u Mateškom Selu: nalazi iz grobova kasnoga srednjeg i novog vijeka / The Church of St. George in Mateško Selo: the finds from the graves from the Late Middle Ages and the Modern Age. – *Prilozi Instituta za arheologiju Zagrebu* 34, 185–225.
- PESKAR, R. 2017, Poznogotska cerkev sv. Kancijana. – V: R. Peskar, M. Sagadin, A. Šebalj (ur.), *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, 59–130. – Ljubljana.
- PHILIPPSEN, B. 2013, The freshwater reservoir effect in radiocarbon dating. – *Heritage Science* 1/24, 1–19. (DOI:10.1186/2050-7445-1-24)
- PLETERSKI, A. 1982, Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega grobišča Sedlo na Blejskem gradu / Stratigraphy of the Old-Slavic Cemetery Sedlo na Blejskem gradu as a Source for Datation. – *Arheološki vestnik* 33, 134–150.
- PLETERSKI, A. 2013a, Korak v kronologijo zgodnesrednjeveškega naglavnega nakita vzhodnih Alp / A step towards the chronology of early medieval head ornaments in the Eastern Alps. – *Arheološki vestnik* 64, 299–334.
- PLETERSKI, A. 2013b, Nekateri redke oblike kranjskih uhanov. – V: B. Štular (ur.), *Dotik dediščine. Trirazsežni prikaz zgodnesrednjeveškega naglavnega nakita iz najdišča župna cerkev v Kranju*, 47–63. – Ljubljana. (<https://itunes.apple.com/si/book/dotik-dediscine/id789166886?mt=11&ign-mpt=uo%3D4>)
- PLETERSKI A., M. BELAK 2002, Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu (Die Gräber von Puščava oberhalb von Stari trg bei Slovenj Gradec). – *Arheološki vestnik* 53, 233–300.
- POČKAR, I. 2008, Nasvidenje nad zvezdami – umiranje, smrt, pokopavanje in mrliske šege pri Ločanih. – V: O. Z. Zelič (ur.), *Obsavska stoletja: Zbornik o Loki pri Zidanem Mostu ob 800-letnici župnijske cerkve sv. Helene*, 285–343. – Novo mesto.
- PODPEČAN, B. 2006, *Nagrobnik, podoba živih*. – Archaeologia Historica Slovenica 5.
- PREDOVNIK *et al.* 2008 = K. Predovnik, M. Dacar, M. Lavrinc 2008, *Cerkev sv. Jerneja v Šentjerneju. Arheološka izkopavanja v letih 1985 in 1986 / St. Bartholomew Church in Šentjernej. Archaeological Excavations in 1985 and 1986*. – Archaeologia Historica Slovenica 6.

- REIMER, P. *et al.* 2020 = P. J. Reimer, W. E. N. Austin, E. Bard, A. Bayliss, P. G. Blackwell, C. Bronk Ramsey, M. Butzin, H. Cheng, R. L. Edwards, M. Friedrich, P. M. Grootes, T. P. Guilderson, I. Hajdas, T. J. Heaton, A. G. Hogg, K. A. Hughen, B. Kromer, S. W. Manning, R. Muscheler, J. G. Palmer, C. Pearson, J. van der Plicht, R. W. Reimer, D. A. Richards, E. M. Scott, J. R. Southon, S. M. C. Turney, L. Wacker, F. Adolphi, U. Büntgen, M. Capano, S. M. Fahrni, A. Fogtmann-Schulz, R. Friedrich, P. Köhler, S. Kudsk, F. Miyake, J. Olsen, R. Jesper, F. Reinig, M. Sakamoto, A. Sookdeo, S. Talamo 2020, The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP). – *Radiocarbon* 62, 725–757.
- RIHTER, J. 2016a, Digitalna arheologija? Primer uporabe digitalnih orodij za analizo arheološkega najdišča. – V: T. Erjavc, D. Fišer (ur.), *Zbornik konference Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*, 29. september – 1. oktober 2016, 258–260. – Ljubljana. (<https://dokumen.tips/documents/digitalna-arheologija-primer-uporabe-digitalnih-orodij-digitalna-arheologija.html?page=1>)
- RIHTER, J. 2016b, Uporaba digitalnih orodij pri izdelavi relativne kronologije grobišča (primer Župna cerkev v Kranju) / The use of digital tools in establishing relative chronology of a burial ground (example of the Kranj parish church site). – V: J. Lux, B. Štular, K. Zanier (ur.), *Slovani, naša dediščina. / Our Heritage: The Slavs. Zbornik povzetkov / Book of Abstracts* 43–44. – Kranj.
- RIHTER, J. 2017, Dolgoletna izkopavanja ob kranjski župni cerkvi in urejanje arheoloških podatkov. – V: V. Perko, (ur.), 7. Valičev arheološki dan. Povzetki predavanj. Kranj, 4. december 2017, 38–45. – Kranj.
- RIHTER, J. 2018a, Staro pokopališče ob župnijski cerkvi sv. Žalostne Matere Božje v Leskovcu pri Krškem in arheološka odkritja. – V: J. Spahalič (ur.), *Leskovec pri Krškem skozi čas*, 7–59. – Leskovec pri Krškem.
- RIHTER, J. 2018b, Managing the archaeological data. Cemetery Župna cerkev v Kranju (Slovenia). – V: S. Krznar (ur.) *Life and death in Mediaeval and early modern times. Book of abstracts / Život i smrt u srednjem i ranom novom vijeku. Knjiga sažetaka*, 5th International Conference of Mediaeval Archaeology, Zagreb, 6th - 7th June 2018 / 5. međunarodni znanstveni skup srednjovjekovne arheologije, Zagreb, 6.–7. lipnja 2018, 12–13. – Zagreb.
- RIHTER, J. 2020, Stratigrafija grobišča Župna cerkev v Kranju in tipokronologija zgodnjerednjeveškega nakita (Stratigraphy of Župna cerkev in Kranj Cemetery and Tipochronology of Early Medieval Jewellery). – Doktorska disertacija / Unpublished PhD Thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (neobjavljeno / unpublished).
- RÖSTAD, I. M. 2021, *The language of jewellery. Dress-accessories and Negotiations of Identity in Scandinavia, c. AD 400–650/700*. – *Norske Oldfunn* 32. (DOI:10.23865/noasp.132)
- SAGADIN, M. 1983, Zaščitno izkopavanje staroslovanskih grobov v lopi cerkve sv. Martina v Mostah pri Žirovnici (Rettungsgrabung altslawischer Gräber in der Vorlaube der Ferialkirche des hl. Martin in Moste bei Žirovnica (Oberkrain). – *Arheološki vestnik* 33, 124–132.
- SAGADIN, M. 1985a, Nekateri elementi socialne strukture prebivalstva z zgodnjerednjeveškega grobišča ob tovarni Iskra v Kranju. – *Kranjski zbornik* 1985, 95–97.
- SAGADIN, M. 1985b, Kranj. – Župna cerkev sv. Kancijana in tovarišev. – *Varstvo spomenikov* 27, 283–284.
- SAGADIN, M. 1988, *Kranj – Križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja / Iskra crossroads: a cemetery from the migration period and the early Slavic period*. – Katalogi in monografije 24.
- SAGADIN, M. 1991, Najstarejša cerkvena stavba v Kranju. – V: S. Zidar, S. Istenič, J. Šparovec, U. Snedic (ur.), *Pod zvonom Sv. Kancijana*, 31–44. – Kranj.
- SAGADIN, M. 2001, Staroslovansko grobišče na Malem gradu v Kamniku / The Early Slavic Cemetery at Mali grad in Kamnik. – *Arheološki vestnik* 52, 359–375.
- SAGADIN, M. 2008, *Od Karnija do Kranja. Arheološki podatki o razvoju poselitve v antičnem in zgodnjerednjeveškem obdobju*. – Doktorska disertacija / PhD Thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (neobjavljeno / unpublished).
- SAGADIN, M. 2013, Zgodnjerednjeveški grobišči v Komendi in na Zgornjem Brniku / The early medieval cemeteries of Komenda and Zgornji Brnik in the Gorenjska region. – *Arheološki vestnik* 64, 24–298.
- SAGADIN, M. 2017, Prva cerkev v luči arheoloških raziskav. – V: R. Peskar, M. Sagadin, A. Šebalj (ur.), *Župnijska cerkev sv. Kancijana v Kranju. Njeno obličje in pomen*, 35–57. – Ljubljana.
- SAGADIN, M. 2020, Kranjska grobišča in problem kontinuitete med pozno antiko in zgodnjim srednjim vekom. – *Kranjski zbornik* 2020, 13–24.
- SAWICKI, J. 2021, *Dress accessories from Prague, c. 1200 – c. 1800. Catalogue of finds*. – Praga, Wrocław.
- SKÓRA, K. 2017, Opening of Graves in the Cemetery of the Wielbark Culture in Kowalewko. A Preliminary Analysis. – *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 30, 193–200.
- SKÓRA, K. 2019, Liegt da der Hund begraben? An aspect of post-funerary intrusions from the Wielbark culture cemetery in Czarnówko in Pomerania. – *Sprawozdania Archeologiczne* 71, 125–153.
- SMITH, M. E. 1992, Braudel's temporal rhythms and chronology theory in archaeology. – V: B. A., Knapp (ur.), *Archaeology, Annales, and ethnohistory*, 23–34. DOI: 10.1017/CBO9780511759949.003
- SÖRRIES, R. 2003, Der mittelalterliche Friedhof Das Monopol der Kirche im Bestattungswesen und der so genannte Kirchhof. – V: R. Sörries (ur.), *Raum für Tote. Die Geschichte der Friedhöfe von den Gräberstraßen der Römerzeit bis zur anonymen Bestattung*, 27–52. – Braunschweig.
- SVOLJŠAK, D., T. KNIFIC, 1976, *Vipavska dolina*. – Situla 17.
- ŠLAUS *et al.* 2015a = M. Šlaus, V. Vyroubal, Ž. Bedić, J. Perić Peručić, M. Kljajić 2014, *Rezultati antropološke analize človeškega osteološkega gradiva z najdišča Župna cerkev v Kranju 1953–1984 (končno poročilo) / Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkega materijala s nalazišta Kranj 1953–1984*. (http://iza.zrc-sazu.si/pdf/Kranj/4_Antropolosko_porocilo_1953_1984.pdf) (01.02.2021).
- ŠLAUS *et al.* 2015b = M. Šlaus, M. Novak, V. Vyroubal, Ž. Bedić, J. Perić Peručić, M. Kljajić, M. Belak 2015b, *Rezultati antropološke analize človeškega osteološkega gradiva z najdišča Župna cerkev v Kranju 1953–1984 (končno poročilo) / Rezultati antropološke analize ljudskog osteološkega materijala s nalazišta Kranj 2011–2013*(<http://>

- iza.zrc.sazu.si/pdf/Kranj/5_Antropolosko_porocilo_2011_2013.pdf) (01.02.2021).
- ŠTULAR, B. 2005, Lončenina s kamniškega Malega gradu. Izkopavanja leta 1992 (The pottery from Mali grad in Kamnik Excavations 1992). – *Arheološki vestnik* 56, 435–452.
- ŠTULAR, B. 2008, Analiza dokumentacije nestratigrafskih izkopavanj: Primer Mali grad v Kamniku, – *Arheo* 25, 45–52.
- ŠTULAR, B. 2009, *Mali grad: Visokosrednjeveški grad v Kamniku / High Medieval Castle in Kamnik*. – Opera Instituti archaeologici Sloveniae 15.
- ŠTULAR, B. (ur.). 2020a *Srednjeveški Blejski otok v arheoloških virih / Medieval archaeology of Bled Island*. – Opera Instituti archaeologici Sloveniae 4.
- ŠTULAR, B. 2020b, Stratigrafska analiza in analiza nestoječih stavbnih ostankov / Stratigraphic analysis and analysis of non-standing building remains. – V: B. Štular 2020a, 93–114.
- ŠTULAR, B. 2020c, Kronologija / Chronology. – V: B. Štular 2020a, 171–182.
- URANKAR, R., H. BEŠTER 2014, *Arheološka izkopavanja v Kranju, Mestno jedro Kranja Trubarjev trg s Pungertom, Cankarjeva, Vodopivčeva ulica, Glavni trg, Poštna ulica in vrt Kieselsteina* (Neobjavljeno poročilo / Unpublished report, hrani: ZVKDS, OE Kranj).
- VALIČ, A. 1975, Oris 20-letnih raziskovanj grobišča v Kranju. – *Kranjski zbornik* 1975, 159–167.
- VALIČ A. 1978, *La nécropole slave a Kranj*. – *Inventaria archaeologica* 21.
- VALIČ, A. 1980, Mesta arheoloških najdb v Kranju in okolici. – *Kranjski zbornik* 1980, 110–117.
- VALIČ, A. 1985, Osnovna izhodišča arheoloških proučevanj mesta Kranja (Carnium). – *Kranjski zbornik* 1985, 88–94.
- VALIČ, A. 1991a, Osmerokotna stavba pri farni cerkvi v Kranju / The Octagonal Building near the Parish Church in Kranj. – V: T. Knific, M. Sagadin (ur.), *Pismo brez pisave. Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem*, 33–35, Ljubljana.
- VALIČ, A. 1991b, Poznoantični relikti v staroslovanskem okolju Gorenjske in Kranja. – V: S. Zidar, S. Istenič, J. Šparovec, U. Snedic (ur.), *Pod zvonom Sv. Kancijana*, 24–30. – Kranj.
- VALIČ, A. 1995, Poznoantični relikti v staroslovanskem okolju Gorenjske (Reliques de l'époque antique tardive dans un ancien cimetière slave de la région de Gorenjska), – *Histria Archaeologica* 20-21 (1989–1990), 139–150.
- VARGHA, M., M. MORDOVIN 2019, Dead space. Topographical changes of cemeteries – causes and indicators / Raum für die toten: Topographische Veränderungen von Friedhöfen – Ursachen und Indikatoren. – *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 35, 135–149.
- ZAGORC, B. 2019, *Antropološka in arheološka obravnava grobov zgodnjerednjeveškega grobišča na Muljavi*. – Magistrsko delo / Master's thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. (<https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=113393>) (31.08.2022).
- ŽONTAR, J. 1982, *Zgodovina mesta Kranja* (ponatis / reprint). – Kranj.

Stratigraphically lowest early medieval graves and beginnings of burial in the Župna cerkev cemetery in Kranj (Slovenia)

Summary

The cemetery at the Župna cerkev (parish church of St Cantianus) site in Kranj, Slovenia, is the largest known early medieval cemetery in the eastern Alps and among the largest in central Europe (Fig. 1). It was almost entirely excavated between 1953 and 2013, revealing 2943 graves published in a catalogue. It is estimated that at least a third of them dates to the early medieval period. The stratigraphic and material evidence, as well as historical sources indicate continuous burial from the 8th to the 18th century that took place in a relatively limited area around the church buildings from different periods (Fig. 2). Over the last decade, there have been a series of intensive analyses examining the site's excavation records, archaeological finds, anthropological remains and archaeological contexts (EMIAS 1, 2, 4, 5–7, 12;

Urankar, Bešter 2014; Šlaus *et al.* 2014; *id.* 2015) that resulted in catalogues of graves (OIAS 35, 37 and 38), a stratigraphic sequence of burials and several other cemeterial elements (mainly different walls, partly stray finds, individual stones, pavings, pits, hearths and others), as well as a typo-chronology of the early medieval head circlets and finger-rings (Rihter 2020).

The current state of research allows us to advance from studying individual burials and categories of grave goods to a comprehensive archaeological analysis and interpretation of the cemetery. Part of this is presented here and tackles the beginnings of burial using new relative and absolute dates of the burials.

The burial beginnings is among the key topics relating to the Župna cerkev cemetery and one

already explored by researchers in the past who studied the graves and building remains unearthed prior to 2011. Of these, we should mention Andrej Valič (Valič 1975; *id.* 1978; *id.* 1985; *id.* 1991a, b) and especially Milan Sagadin, who published several contributions and enhanced the knowledge to the degree that today provides a solid starting point for further research (Sagadin 1985; *id.* 1988; *id.* 1991; *id.* 2017).

There is no doubt that a reliable identification and dating of the stratigraphically lowest or earliest graves, largely without grave goods, is essential for establishing the beginnings of the cemetery. The research thus far concentrated on the burials in deep spacious pits with stone and/or wooden lining structure (*Fig. 3–6*), as well as on their spatial distribution and relation to the remains of the unearthed and reconstructed masonry buildings (*Fig. 1, 2, 12*). This history of this research into the earliest graves – their shapes, locations and chronological attributions – is therefore presented here in detail (see *Chapter 2* in the Slovenian text).

Research motives and starting points

The incomplete publications of the early excavations and of the stratigraphy led to the research focusing on the results of individual excavation campaigns, primarily those conducted in 1972 and 1984, whereas the most recently unearthed graves (2011–2013) had not yet been published (see *Chapters 1–2* in the Slovenian text). The recent excavations (2011–2013), which explored the entire currently accessible area of the cemetery around the parish church, revealed numerous new graves that were excavated stratigraphically, including some deep graves without goods that came to light in 2011 in areas already investigated before 1973 (*Fig. 1: Area 1, Fig. 2, 6, 8*).

This prompted a re-examination of the stratigraphically lowest graves based on the analysis of the stratigraphic sequence of burial (Harris Matrix) across the whole cemetery, which enabled an efficient identification of the stratigraphically lowest graves (see *Chapters 3.1–3.2* in the Slovenian text). It also enabled a stratigraphic observation of the later graves above them that provided a means of verifying chronological data such as the characteristically excessively broad spans of C14 dates (see *Chapter 3.3* in the Slovenian text) of the human skeletal samples or the topographic- and

typo-chronological attributions of the graves (see *Chapter 3.4* in the Slovenian text).

The examination revealed that the earliest graves showed considerable variety, differing in the grave form, grave goods, location and relative depth (*Fig. 1–6*). Some even exhibited relative chronological differences visible in the stratigraphy that were not observed in previous analyses.

The results of the examination are twofold. Firstly, it enabled a spatial identification of the early (earliest) burials as established or proposed by previous researchers and as revealed by the new stratigraphic analyses of graves not yet fully analysed, shown on a joint plan (*Fig. 2*). Secondly, it enabled us to compile a list of (stratigraphically) earliest graves based on the currently available evidence that was used for the research presented in this contribution (*Tab. 1*). The list was created by considering a combination of data on the stratigraphic position of a grave in the context of the cemetery as a whole, the presence/absence of grave goods, the depth of the grave pit, the orientation of the skeleton, the presence or absence of stone lining or wooden structures, the shape of the grave pit and the extended position of the arms (*Tab. 1*). The list of the stratigraphically early (earliest) graves in combination with the spatial position and the stratigraphy of all graves led to a selection of three areas (*Fig. 1:1–3*) suitable for a detailed chronological analysis of the burial beginnings (see *Chapters 4.1–4.3* in the Slovenian text).

Chronological analysis of the graves

Six skeletons from the above-mentioned list (*Tab. 1, Fig. 2*) were dated using the C14 method, which represents 35% (*Tab. 2: 1–6*). Also added were the C14 dates of three later graves unearthed in 1984 (*Tab. 2: 7–9*) and of three organic samples from two graves that came to light during the 2011–2013 excavation campaign (*Tab. 2: 10–11*).

A Harris Matrix was created for each of the three areas, which begins with a stratigraphically lowest grave without goods that comes with a C14 date and continues with other burials as revealed by their detailed analysis. A selection of grave goods that came to light in the stratigraphically later graves are presented within the Harris Matrix for Area 1 (*Fig. 7*) and on the figures (*Fig. 9, 11*) next to the respective matrices for Areas 2 and 3 (*Fig. 8, 10*). The earliest C14-dated burials (*Tab. 2: 1–6*) together span more than 370 years. This is

narrowed down indirectly, using the typo-chronological attributions of jewellery as established for the eastern Alps (Eichert 2010a; Pleterski 2013a), using the stratigraphic sequences that include relatively later burials and by incorporating chronological indications from the better investigated early medieval cemeteries in Slovenia (Sagadin 1988; *id.* 2001; Knific 1974; Knific, Pleterski 1981; *id.* 1993; Pleterski 1982; Štular 2020) (see *Chapters 4.1–4.3* in the Slovenian text).

Results and conclusions

The analysis of Areas 1–3 has revealed two distinct groups of stratigraphically lowest or earliest graves.

The first (earlier) group (see *Chapters 4.2–4.3* in the Slovenian text) comprises burials in deep (azimuth $95 \pm 5^\circ$), more or less spacious and rectangular pits; it is a group associated in literature with an indigenous burial tradition (Sagadin 1985b, 283–284; *id.* 2017, 49, 54) and one that previous researchers already typologically identified and later also chronologically attributed using cultural criteria. Apart from the shared relatively great size and considerable depth of the grave pit, these graves differ in the lining or structures in the pit. The pits could be plain (1972_z0085, 1953_z0146, 1953_z0147), in some cases revealing the remains of wood (1972_z0107), or had a large structure of wood (1984_z0108). Some graves had stones (partially) lining the skeleton or pit walls (1972_z0089, 1984_z0048). Some revealed traces of wooden boards (1984_z0107, 1984_z0049). In rare examples, stone lining was laid in several courses (1984_z0110, in part possibly also 1972_z0091) (*Fig. 3–6*).

The typological diversity of the grave form notwithstanding, the stratigraphic contexts confirm that we are dealing with a group of earliest burials, with the C14 analyses indicating that the first of these date before 774 and after 654. In addition to cultural differences, the diversity may also stem from chronological differences, the existence of which is corroborated by the spatial distribution of these burials, stratigraphy and C14 dating.

The stratigraphy of the earliest graves that respect the orientation of the earliest foundation walls (interpreted as the remains of the first church building, from the second half of the 6th century) (*Fig. 2*), shows superposition in two places: in the case of Graves 1984_z0049 / 1984_z0048 (*Fig. 10*) and Graves 1972_z0207 / 1972_z0107 (*Fig.*

2). Spatially, they formed part of the same, 'Valič group' (for details see *Chapter 2* in the Slovenian text) of earliest burials that further consists of Graves 1972_z0082, 1972_z0085, 1972_z0089, 1972_z0090 and 1972_z0091 (*Fig. 2*). Typologically similar Graves 1984_z0049 and 1972_z0089 (*Fig. 4–5*) also share the earliest and similar C14 spans, which in their widest spans date the beginning of burial after 654 and before 775 (*Tab. 2: 2–3*). The dating for Grave 1984_z0106, which is slightly later in its lower limit, shows that burial took place in partly the same span, prior to 775 (*Tab. 2: 4*), in the southern part of the cemetery (*Fig. 1–2*). The other two C14 dates, of Graves 1972_z0085 and 1984_z0110 (*Tab. 2: 1, 5*), cover a relatively later time (678/680 – 882); these two graves also differ in grave form both between them and in relation to earliest Graves 1984_z0049 and 1972_z0089 (*Fig. 4–5*). Having said that, all of them are spatially distributed so as to give the impression of spatial planning, with a consistent W-E orientation.

Yet another, third example of superposition, of Graves 1972_z0107 (below) and 1972_z0206 (above) (*Fig. 2*), with differing orientations (azimuth $95^\circ / 116^\circ$) and grave forms (simple pit with traces of wooden boards / stone-lined pit) (*Tab. 1, Fig. 4*) could indicate a shift from burial according to the 'indigenous' tradition (first group) towards burial in smaller pits without a stone lining and of different azimuths, which are characteristic of the second group of graves (see *Chapters 4.1* and *5.0* in the Slovenian text). Spatially, these two graves are part of the group of the earliest graves of similar construction that have a E-W orientation and are spatially distributed so as to give the impression of spatial planning; however, they also show traits of the second group. Grave 1972_z0107 held goods, which is rare for the first group, and had no stone lining (*Fig. 4*). The relatively later Grave 1972_z0206 had a stone lining, but was oriented differently – similarly to Grave 2011_x0222 from Area 1 (*Fig. 2, 6*), which is a representative of the second group. If Grave 1972_z0206, as the latest in the sequence of the earliest graves, really does reflect this shift away from the 'indigenous burial' tradition, it could be dated to the second half of the 8th century, before 774.

A completed shift can reliably be identified in Grave 2011_x0222, located in the south-eastern part of the cemetery (*Fig. 1: Area 1; Fig. 2*), which shows a different, NW–SE orientation (azimuth 125°) (*Tab. 1*). The C14 dating suggests this burial took place after 774 or around 800 at the latest,

also corroborated by the typo-chronological assessment of the stratigraphically later graves with goods above it (see *Chapter 4.1* in the Slovenian text). Grave 2011_x0222 no longer has a stone lining and is a representative of the second group of (stratigraphically) earliest graves.

The second group is later than the first and postdates the year 774. It comprises graves with rectangular or rounded deep pits (of diverse azimuths, between 80° and 125°) that are less spacious than those of the first group. The pits may hold the remains of a wooden structure or boards. Grave goods also become more common. In the stratigraphic sequence, above-noted Grave 2011_x0222 is directly followed by later burials with grave goods and a similar grave form, but with differing azimuths. Such a situation, *i.e.* continuation of burial, is also visible above Grave 1972_z0089, in the northern part of the cemetery (see *Chapter 4.2* in the Slovenian text), where the earliest burials show typologically similarly composed goods (as those above Grave 2011_x0222). Also similar is the number of four to five successive early medieval graves in the stratigraphic sequences (*Fig. 7–8*). The NW–SE orientation is first recorded towards the end of the 8th or beginning of the 9th century and may reflect the changes that occurred either within the cemetery or in its vicinity, but can as yet not be adequately explained.

The currently available evidence suggests that the earliest, first group of graves, and with it burial in the Župna cerkev cemetery, began in the first half of the 8th century and lasted for at least two generations (sixty years); the arguments speaking in favour of such dating are the following:

- Absence of reliable evidence on the existence of grave goods only datable to the 7th century (*cf.* OIAS 35, 37 and 38; Sagadin 2017, 46; Valič 1985, 91).

- The graves of the first group that held pieces of jewellery include Grave 1984_z0107 dated to the mid-8th century and Grave 1972_z0107 dated to the 7th or 8th century (Sagadin 2017, 46).

- None of the earliest C14 dates has a span only within the 7th century, but rather partly in the second half of the 7th and partly the 8th century (*Tab. 2: 1–5*).

- All C14 spans of the first group graves fall predominantly in the 8th century.

- None of the earliest C14 dates reach into the first half of the 7th century.

- The beginning of the second group burial (according to currently available evidence) postdates 774.

- The earliest graves of the first group are relatively well-preserved and mostly undamaged by the later graves, which indicates a chronological proximity with the first graves of the second group (avoiding decomposing bodies, knowledge of earlier burials, possible existence of grave markers).

- The successive graves of the first group, with a W-E orientation, include two pairs that were superimposed and as such indicate at least two generations of burials that may span up to sixty years.

The research of the cemetery is ongoing and the contribution above does not bring final results. Nevertheless, it does bring new insights that advance our knowledge of the grave forms and beginnings of burial in the Župna cerkev cemetery that are, for the first time, supported by absolute dates, as well as stratigraphic and material evidence.

Translation: Andreja Maver

Jernej Rihter
 jernej.rihter@zrc-sazu.si
 Znanstvenoraziskovalni center SAZU
 Inštitut za arheologijo
 Novi trg 5
 SI-1000 Ljubljana
 ID orcid: 0000-0003-0741-9982

Slikovno gradivo: Sl. 1, 2, 7, 8, 10 (izdelava: Drago Valoh, ZRC SAZU). – *Sl. 9, 11* (izdelava: Mateja Belak, ZRC SAZU). – *Sl. 12* (izdelava: Drago Valoh, ZRC SAZU, in Mateja Belak ZRC SAZU).

Illustrations: Fig. 1, 2, 7, 8, 10 (elaborated by: Drago Valoh, ZRC SAZU). – *Fig. 9, 11* (elaborated by: Mateja Belak, ZRC SAZU). – *Fig. 12* (elaborated by: Drago Valoh, ZRC SAZU, and Mateja Belak ZRC SAZU).

Članek je nastal v okviru projekta Z6-4608 Analiza grobišča Župna Cerkev v Kranju, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS.

The author acknowledges the financial support from the Slovenian Research and Innovation Agency as part of the Z6-4608 project titled 'Analysis of the Cemetery Župna Cerkev in Kranj (Slovenia)'.